

СРЂАН НОВАКОВИЋ

ГРЦИ И ФАНАР

*ГРЧКЕ ВЛАДИКЕ У
СРБИЈИ И ТУРСКОЈ*

Београд, 2020.

Срђан Новаковић

ГРЦИ И ФАНАР

ГРЦИ И ГРЧКЕ ВЛАДИКЕ У СРБИЈИ И ТУРСКОЈ

„Грци тргују свиме: гробом Господњим, св. Тајнама Цркве, светим моштима, тргују Самим Христом”

Архимандрит Спиридон

Срђан Новаковић

ГРЦИ И ФАНАР

Ауторско издање

Рецензенти:

Проф. др Зоран Чворовић

Проф. др Дејан Мирковић

Др Илија Петровић

Штампа:

Донат Граф

Тираж:

300

ISBN: 978-86-900672-1-3

ДИСТРИБУЦИЈА И ПРОДАЈА:

064 343 38 54

novak@tiscali.it

СЛОВЕНСКО ХРИШЋАНСТВО И РОМЕЈА

Последњих година дошло је до запањујућих открића о животу првих ратара у долини Дунава, његових притока и слива: ту је већ постојао рудиментарни систем писма много пре појаве писма у Месопотамији, обрада метала била је на вишем степену развоја него на било ком другом месту у тадашњем свету; уметност је произвела задивљујућа ремек-дела, а постојала су и насеља величине града.¹ Миленијумима пре Грка у Старој Европи (која је обухватала углавном србско-словенске територије), производили су се вино и маслиново уље, а много пре Грка становници Старе Европе јели су вишње, грашак и першун. Ова високо развијена култура названа је Подунавска цивилизација и постала је у науци синоним за Стару Европу.² Подунавско писмо, које припада категорији примарних писама и које није увезено споља, представља најраније писмо старог света. Много раније од бронзаног доба Грчке, југоисточна Европа беше достигла ниво технолошког развоја, уметничке креативности и друштвене сложености, који је у супротности са увреженим представама. Културна и трговачка средишта налазила су се у Винчи и у Турдашу на реци Мориш, а употреба писма била је најзаступљенија у Србији, Космету и данашњој Румунији (некадашњој Влашкој и Молдавији).³

¹ Harald Harman, *Zagonetka podunavske civilizacije*, Akademiska knjiga, Novi Sad, 2019, стр. 8.

² Harald Harman, *Zagonetka podunavske civilizacije*, Akademiska knjiga, Novi Sad, 2019, стр. 9-10. Аутор је „индогерманиста“, па се устеже од употребе појмова *Срби* и *Словени*. Много је неутралнији назив *Danube civilization* или *Donauszivilisation*. Харман сматра да је „варница“ културе Старе Европе дошла из Анадолије. Види класик: Ekrem Akurgal, *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*, Istanbul, 1978.

³ Harald Harman, *Zagonetka podunavske civilizacije*, Akademiska knjiga, Novi Sad, 2019, стр. 209-215. Шездесет процената писаних споменика потиче из ових региона, а из Грчке свега 9 одсто (Харман, *исто*, стр. 215). Ова винчанска, односно пелашка култура, у коју спада и словенска цивилизација, јесте протоиндоевропска и аутохтона у Старој Европи (Александар М. Петровић).

Ни Минојци на старом Криту ни микенски Грци нису почели од нуле када су градили своју цивилизацију, а поготово не Грци класичног античког доба. Сви они су, на овај или на онај начин, користили достигнућа претходних генерација, чије знање није било изгубљено, већ је преношено и даље развијано.⁴ Низ грчких аутора истиче чињеницу да становништво Паноније, Подунавља и Балкана има заједничко порекло, а антрополошка и епигенетска проучавања некропола у Старом Расу, Ђердапу, Браничеву и Војводини показују да је то становништво било прасловенско.⁵ Антрополошка проучавања остатака скелета људи из ранохришћанског гробља у Мачванској Митровици показују да су ови хришћани били старословенског порекла.⁶ Пошто се зна да се термин Словен први пут помиње тек средином VI века онда би, уколико себи узмемо слободу да се изразимо поједностављеним језиком, слободно могли рећи да су у римским провинцијама у нашој земљи живели стари Срби, тврдили су наши археолози.⁷ Уопште, и италијански историчар Ђанкарло Томецоли Тицијано и бугарски лингвиста П. П. Серафимов

⁴ Harald Harman, *исто*, стр. 10. Чак и када су Микењани населили јонску обалу, заузели Крит и основали трговачка насеља у Италогрчкој, свуда је било старијег становништва. Предгрчки народ на Криту је назван Минојци, по краљу Миносу (Харман, *исто*, стр. 63). У случају Македоније и Пелопонеза, више је него јасно о каквом се „предгрчком“ супстрату радило, судећи барем по топонимима; види Александар Митић, *Срби у Грчкој*, Трагови Срба и Словена на територији савремене Грчке, Примапром/Балканска геополитика, Бања Лука, 7527. (2019.) и Д. Г. Петалас, *Речи словенског порекла на Пелопонезу*, Институт Академије СПЦ, Београд, 2009.

⁵ Софија Давидовић-Живановић, *Mementa archaeologia et eruditiva*, Пешић и синови, Београд, 1999, стр. 76. У скопској Црној Гори су се до наших дана употребљавали антропоморфни земљани идоли, статуете које величином и обликом подсећају на преисторијске: *не може бити сумње да оне воде порекло из преисторијске старине* (М. С. Филиповић, *Женска керамика код балканских народа*, САН, посебна издања, књ. XXXI, Етнографски институт, књ. 2, Београд, 1951, стр.147). И данас у пределу скопске Црне Горе живе најчистији Срби од старине. Грка тамо нема и никада их није ни било.

⁶ Софија Давидовић-Живановић, *Mementa archaeologia et eruditiva*, Пешић и синови, Београд, 1999, стр. 80-81.

⁷ Софија Давидовић-Живановић, *исто*, стр. 76. Иначе, археолог Карл Готтлиб Антон (1778-1861) установио је да су Словени први пут поменути 491. године.

потврђују нам да су Словени у палеолиту присутни у свим деловима Европе.⁸ Сви топоними области Хелма су „природно словенски” и немају никакве везе са новоствореним народима „Румунима” и „Албанцима”, како то тврди „ненаучна пропаганда” антисловенских псеудонаучника.⁹ Сам настанак румунског народа још увек је тајна и румунски археолози нису успели да га реше¹⁰, а у данашњој Румунији је са западних страна Европе још раније започето затирање словенских корена и ћириличног писма, тако да данас Румуни не умеју да читају своје средњовековне текстове и натписе у црквама.¹¹ И за руског научника Олега Трубачова „тражена дунавска прапостојбина” није „секундарна прапостојбина”, већ „првобитна словенска родна грудa”¹², као што је и Сипријен Робер тврдио: „Дунав је осовина и центар Словена”. Најстарији, предантички назив Дунава је био *Черна*, чији су трагови у германизованом изворишту у Црној шуми – *Шварцвалд*. Изворно словенски назив сачуван је и у каснијем несловенском окружењу, у још неким неолитским и каснијим подунавским предантичким културама. Черника, неолитско насеље у Мунтенији (Влашка) које представља рану фазу Бојан културе (5-4 миленијум с. е.), неолитска култура Кукутени у Средњем Подунављу, у Трансилванији, Банату, развила се под утицајем Черна воде III, све до Черњаговске културе у Румунији, Молдавији и Украјини, пре римских, потом германских освајања (II-V век н. е). Више неолитских и млађих

⁸ Serafimov P., Tomezzoli G., *Evidence for early Slavic Presence in Minoan Crete*. New Reading of the Linear A Inscription on the Golden Signet Ring of Mavro Spelio, Proceedings of the First International Congress: Pre-Cyrillic Slavic Writing and Pre-Christian Slavic Culture, St. Petersburg–Pushkin Town, 12-14 May 2008. Такође и Serafimov P., Tomezzoli G., *Slavic Influences in the Ancient Gaul*, Proceedings of the Eighth International Topical Conference: Origin of Europeans, Založništvo Jutro, Ljubljana, 2010, pp. 87-97.

⁹ Проф. Ђорђе Јанковић, *Предање и историја Цркве Срба у светлу археологије*, Хришћанска мисао, Београд, 2015, стр. 167.

¹⁰ Реља Новаковић, *Одакле су Срби дошли на Балкан*, Историјски институт-Народна књига, Београд, 1977, стр. 240.

¹¹ Новостворена држава Румунија („Рим”) је законом укинула ћирилично писмо Влашке и Молдавије, године 1860. Види и Ђорђе Јанковић, *исто*, стр. 8.

¹² Олег Трубачов, *Етногенеза и култура древних Словена*, Пешић и синови, Београд, 2005, стр. 434.

култура Балкана и подунавља имају такође словенофоничне називе: Језеро (Езеро), култура бронзаног доба у Бугарској, наставак неолитских култура Марица, Веселиново, Гумелница, као и неолитско налазиште Извор (Извоаре) у Молдавији, које припада Кукутени култури.¹³ Захваљујући „Хронографу“ Пахомија Логотета (Пахомий Серб), сазнајемо да је у Кијевској Русији XII века била сачувана древна традиција по којој су Источни и Јужни Словени у Подунављу имали заједничку постојбину, из које су се раселили на југ и према истоку.¹⁴ Словени у Европи носе највише особина индоевропског језика, а међу Словенима изгледа највише Срби.¹⁵

Још од XVII столећа припремана је обмана да се Словени, а са њима и Срби, насељавају на Балканско полуострво тек током VI-VII века, као пагани и некакав најзаосталији народ Европе, и та је неистина прихваћена у XX столећу.¹⁶ Балкан и област око Руског (Црног) мора су у време почетака хришћанства биле врло развијене области, па је било сасвим природно да су први хришћани ширили свој науку у овим зонама. Неоспорна је чињеница да је хришћанство стигло међу Србе и Русе много раније него што данашњи историчари описују, за шта постоји

¹³ Види Бранко Вукушић, *О Словенско-Тројанској мистерији*, Пешић и синови, Београд, 2003, стр. 15-30.

¹⁴ Види и нову књигу Олега Валецког: Валецкий О. В. *О скифах, русах и славянах на Балканах*, Издательство „Белые альвы“, Москва, 2019.

¹⁵ Ђорђе Јанковић, *исто*, стр. 27.

¹⁶ Ђорђе Јанковић, *Предање и историја Цркве Срба у светлу археологије*, Хришћанска мисао, Београд, 2015, стр. 13. Потоње „нордијске теорије“ о Србима су имале ослонац на већ зготовљене византијске и само појачале третман обескоривања народа на овом тлу за потребе „Drang nach Osten“. Просто је утериван осећај нижеразредности, а комплекс обескорењености добро је налегао на отворени програм конвертитства и псеудонеофитизације; в. Александар Петровић, *Праисторија Срба*, Пешић и синови, Београд, 2004, стр. 36. У светској науци ове давно одбачене теорије жигосане су као расистичке, јер су представљале подлогу за апологетско тумачење нацизма; в. Софија Давидовић-Живановић, *Mementa archaeologia et eruditiva*, Пешић и синови, Београд, 1999, стр. 56.

обиље доказа код старијих аутора.¹⁷ Сама Румска (Римска) империја се тада налазила у дубоком моралном паду и разврату, који се понајвише ширио из Рима. Христови ученици (апостоли) кренули су да проповедају хришћанство првенствено међу Србима и Русима, а сама етимологија речи апостол изводи се из србске речи *постол* (обућа), док апостол значи „бос“ или „без обуће“, скроман у понашању и изгледу.¹⁸ Илирија је тада била далеко најзначајнија покрајина римске империје, а блискост старе србске вере са новим православљем само је допринело да га становништво лако прихвати, али и да га наредних векова брани од сваке „реформе“ канона и сачува путем Васељенских сабора. Користећи бројне податке из студија Никодима Милаша, као и записе из *Несторовог летописа*, сазнајемо о врло раном хришћанству староседелаца Хелма.¹⁹ Црквени центар Паноније и Илирика био је тада

¹⁷ У Подунављу је много пре појаве хришћанства било аскетизма чији се представници зову „блестави“, односно *pleistoi* на грчком. У Тракији имамо подвижнике *ktistai*, оне који живе без жена (*чисти*). Види М. Будимир, *Са балканских источника*, СКЗ, Београд, 1969, стр. 197-198. О путу етимологије за појам *Пеласт* види: Радивоје Пешић, *Оптужујем ћутање*, Пешић и синови, Београд, 2011, стр. 45-46.

¹⁸ На народна сведочанства и предања о боравку апостола Павла у Далмацији, као и о постојању фресака на ту тему, скренули су пажњу епископ Никодим Милаш и Алберто Фортис.

¹⁹ „Јер истина је, да су српску цркву засновали још први апостоли Христови. И столица првих патријарха српских бјеше у старом римском Сирмиуму, данашњој Митровици сремској, а први патријарх митровачки бјеше Андроник, ученик светог Павла. А кад Хуни разорише Сирмијум, онда се глава српске цркве премјести у Митровицу Косовску, па тамо послје око год. 535. цар византински Јустинијан, порјеклом Србин Маћедонац, негђе око Скопља сазида свој град – Прву Јустинијану и у њему основа: Првојустинијанску Архијепископију српску. А кад дивљи Авари разорише Прву Јустинијану, онда српска црква опет потпаде под грчког патријарха, док у IX. стољећу св. Методије не основа посебну српску Моравску Архијепископију, којој бјеше столица у Сријему у граду Морави, негђе око данашњег села Моровића. Али на скоро и њу потиснуше Нијемци и латински попови, те Срби опет спадоше под цариградског патријарха. Но касније, око год. 1020., византински цар Василије Велики (опет порјеклом Србин Маћедонац) створи за своје Србе нову: Охридску Архијепископију, која се послје под царем Душаном здружи са пећском Српском Патријаршијом, док је опет не отрже несрећни цар Синоша. Јест, све су ово биле српске цркве; Али у те

Сирмијум, а Далмације Солин. Успостављање помесне Цркве Срба се зато мора разматрати од апостолских времена, када је заиста

прве цркве на брзо се увукоше Грци и Блгари, па оне за Српство бјеху изгубљене. И тек свети Сава Немањић, стварањем самосталне Жичке Српске Архиепископије утврди темељ правој, чисто народној српској цркви коју цар Душан са свим ослободи и узвиси је до највише моћи, створивши независну Пећску Српску Патријарију.

Ето тако постаде ова права чисто Српска Црква, која бјеше, па која и данас јест: само српска народна црква"; в. Сима Лукин Лазич, *Кратка повјесница Срба од постања српства до данас*, репринт издање, ИКП Никола Пашић-Слободна Књига, Београд, 1998, стр. 50. Године 1018. је ромејски цар Василије срушио Самуилову словенску царевину и македонске Словене је раселио све до Јерменије, док је по чисто словенској земљи посејао колоније Грка и Јермена и у тврђаве поставио јаке гарнизоне. Јелинизација словенске цркве се појачава, па се појављује први Грк на челу охридске архиепископије - Леон из Пафлагоније (око 1037-1056), ранији хартофилак Цариградске патријаршије. Словени дижу устанак 1040. године, на челу са Петром Деланом, који опседа и угрожава Солун, проваљује у Тесалију, Епир и све до Тиве у средњој Грчкој. После гушења буне 1041. године, охридска црква постаје предмет пљачке фанариотског клира Св. Софије, који се ипак жали због свог прогонства у „варварску земљу". После Грка Леона, Грци постају не само архиепископи него и епископи, широм су отворена врата инфилтрацији грчког клира и монаштва у наше земље; посебно је јак прилив грчких досељеника у Македонију током читавог XI и XII века. Последњи покушај Македоније да свргне грчки јарам била је буна скопских бољара са Ђорђем Војтехом на челу, 1072. године. У Призрену устаници проглашују за цара србског краљевића из Поморја, Бодина, уз којег пристају сви Срби до Видина и Срема. Устанак је пропао пред Костуром. Народ је био словенски а земљопоседници и властела су били Грци и Гркмани, док је јелинизација живља била најинтензивнија између Јадранског Мора и Солуна. Право словенско монаштво овога доба јавља се у Шоплуку, између Вардара, Струме и Мораве. У крају где се раније подвизавао Св. Јован Рилски, имамо три нова еремита: Св. Прохора Пчињског, Св. Јоакима Осоговског и Св. Гаврила Лесновског; в. Василије Марковић, *Православно монаштво и манастири у средњевијековној Србији*, Арс Либри-Центар за црквене студије-Бесједа, Београд-Ниш-Бањалука, 2012, стр. 34-65. У Македонији је са србским освајањем настало доба реда и мира, као и благостања; в. Марковић, *исто*, стр. 174. Значајан део Македоније током XIII и XIV века окористио се достигнућима србске културе; в. Н. П. Кондаков: *Македонија - Археологическое путешествие*, Петербург, 1909, стр. 292.

утемељена.²⁰ Свети Сава је био, како је остало забележено на живопису Милешеве, архиепископ Рашке и Далмације.

Дакле, Свети Сава је само обновио старију помесну цркву Срба, учврстивши је трајно на православном путу, и ту су његове неизмерне заслуге, као и Светог Симеона. Штавише, од прасловенског раздвајања у руско и србско народно стабло трају непрекинуте духовне везе Срба и Руса, све до чувене 1185. године, када је један руски калуђер упутио у правцу монашког живота младог краљевића Растка Немањића, будућег

²⁰ „Први крститељи српски били су и први пастири српски. Време је сакрило имена њихова али не и плодове труда њихова. Далеко, далеко пре свете браће Кирила и Методија јавили су се они у српском народу, као необични путници са необичном благовешћу. Јер много пре Солунских Апостола спомињу се пештерници, мученици па чак и епископи српски око Пирота, у Херцеговини, у Тракији и на Дунаву”- владика свети Николај Охридски. „Ни у најстарија времена ни у доба када је хеленска моћ била врхунцу Грци се нису простирали северније од Олимпа, а њихова једина насеља у Македонији и Тракији чинило је неколико приобалних колонија. Првобитно, источно становништво Римског Царства састојало се од илирских, македонских и трачких племена... Новији словенски писци тврде да су Трачани и Дачани њихови сународници... Сматра се да су Срби и Бугари само за време Јустинијанове владавине побили или одвели у заточеништво северно од Дунава шест милиона људи... Најзад, словенским насељавањима и најездама становништво Источног Царства је најпре уништено, а затим поново створено... Када су Турци упали у Источно Царство оно није било насељено Грцима, него скоро искључиво живљем словенског порекла. Наша навика да Источно Царство називамо грчким оставља погрешан утисак о његовом саставу. Царство је било римско, а Грци су били само чиновници и нису чинили никакав народ... С изузетком једног малог подручја између река Берата и Јањине, које су поседовали Шиптари, Константинопоља и приобалних грчких градова, цела област која чини европску Турску јужно од Дунава била је или насељена Словенима или подвлашћена њима. Чак су и у самој Грчкој словенска освајања и насеља потиснула првобитно становништво, па су данашњи сељаци у околини Атине, као и они у околини Цариграда, не само словенске крви него и говоре руским језиком... Словени су, према томе, били најзначајнији живаљ Источног Царства, а Србија је била њихово упориште. Успостављање османске власти у Европи зависило је од моћи Срба да се одупру и од њихове снаге када су били покорени”; в. David Urquhart, *A Fragment of the History of Serbia: 1843*, Belgrade, Archives of Serbia, 1989, стр. 29-30, 36 и 141-143, 147.

Светог Саву. Свети Сава је био, такође, први словенофил²¹, као и „оснивач и осталих православних словенских цркава”.²² Самим оснивањем манастира Хиландара – још једног словенског манастира на Атону, Св. Сава и Св. Симеон су трајно задужили словенски свет, упркос снажном противљењу грчке братије манастира Ватопеда.²³ Свети Сава је био противник политичке и културне хегемоније Грка у тадашњем времену.²⁴ По Доментијану, још за Савиног живота су у Русији осликане фреске са његовим ликом, али нема сачуваних потврда о томе. Али зато има мноштво сачуваних потврда о присуству руске редакције Савине Крмчије у Русији још у XIII веку, јер се Савино Законоправило преписивало од XIII века и уважавало се све до XX века (С. Троицки). По молби Кијевског Митрополита Кирила, Крмчију је у Кијев 1262. године послао монах Јаков, бивши кнез Свјатослав, који је пред монголском најездом избегао на Балкан и замонашио се. Најстарија сачувана руска редакција Крмчије је Рјзањска и она је само 22 године млађа од најстарије сачуване србске редакције. Превод тумачења црквених правила које је приредио Свети Сава сједињен је у Русији са древним преводом тих правила из X и XI века. Та руска редакција књиге Законоправила Светог Саве вековима је представљала правну основу црквеног устројства у Русији, а у доброј мери и

²¹ Сергије Троицки, *Свети Сава и Словенство*, говор на Правном факултету у Суботици дана 27.1.1928. г.

²² С. Троицки, *исто*, стр. 12.

²³ Бојана Крсмановић, *Светогорска заједница у време оснивања српског Хиландара, у Девета казивања о Светој Гори*, Друштво пријатеља Свете Горе – Задужбина Хиландара Београд, 2016, стр. 77-93. Мада су га Грци касније из користољубља примамали у свој Ватопедски манастир, Сава га је брзо затим оставио, да би основао први србски манастир Хиландар. Али саму мисао о томе дао му је неки старац, који је тајно од Грка дошао из неког, изгледа, руског манастира (С. Троицки). Грчко братство, знајући да ће губитком дарежљивих ктитора знатно усахнути дотадашњи приходи, чинило је све да спречи оснивање Хиландара (В. Ђоровић, *Света Гора и Хиландар*, стр. 57).

²⁴ С. Троицки, *исто*, стр. 12. Упознао је слабе стране грчког карактера, а покорење грчког царства од крсташа очигледно му је доказало да Грци нису у стању да остану на челу тог света (С. Троицки).

државног.²⁵ По великом руском литургичару XX века Сергеју Троицком, све до краја XIX века тај зборник је представљао правну основу устројства РПЦ. Већ у XV веку Свети Сава је веома познат у руским црквеним круговима. Дело *Повест о Србској и Бугарској Патријаршији* било је од огромног значаја и за стицање Московске аутокефалије. Велики Словен, Свети Сава, није се уплашио да ће бугарска црква добити виши црквени ранг од саме србске цркве, па се „у неком смислу” и бугарска црква може назвати црквом Св. Саве. Најстарији записани помен Светог Саве у руским служебним Јеванђељима и Апостолима имамо у Јеванђељу на пергаменту преподобног Кирила Белозерског (прелаз између 14. и 15. века).

Сем династичких веза и заједничке политичке традиције, и Влахомолдавци имају заједничку традицију Светосавља са Србима, Бугарима и Русима. Проучавајући обичаје и народне традиције Влахомолдаваца, многи историчари сматрали су такође Влахе и Молдавце словенским народом. Целокупна црквена уметност, велелепне црквене грађевине, дуборез, женски народни вез, народна музика и појање, народне игре (*хора* или *оро*) – у потпуности се подударају са србским народним умотворинама. Мале разлике у народној карактерологији последица су каснијег вековног дивљачког латинизовања и фанариотског погрчења Влаха, којима су они били подвргнути кроз свој трновити историјски развитак.²⁶

Иако је *Законоправило* већ „основни устав србске, бугарске и руске цркве”, а Свети Сава главни законодавац православног словенства у средњем веку, Иван Грозни ће у време своје владавине уздићи култ србског равноапостолног светитеља Саве до висина којих није достојен ниједан други светитељ. Цар Иван богато обдарује манастире Хиландар

²⁵ „Имала је значење не само за словенске цркве, него и за словенске државе”, односно, била је „код Словена прави *corpus iuris utriusque*. За Русе, ова је књига српског просветитеља имала чак веће значење него за саме Србе”, зборио је Сергије Троицки, *исто*, стр. 14.

²⁶ Несумњиво је да су Власи по вери и обичајима словенска браћа, односно србска деца, како је посведочио велики Илија М. Живанчевић.

и Пантелејмон и упућује султану Сулејману „царско слово“ како би манастире заштитио од превеликог данка, турског насиља и отимачине непријатељски настројених Грка.²⁷ Већ марта 1556. године, руски цар србске лозе посебном повељом поклања Хиландару опремљени двор у Москви, у Китај-граду, десно од Богојављенског манастира: „Хиландару на вечни поменак двор са свим присторјењима у новом граду Китају, с десне стране Богојављенског манастира поред устјушког двора“, као „почетак господства српског св. Саве и Симеона“, јер се „сви начелници српски изгубише“. У другој половини XV века и руски епископи задобили су право да сами постављају поглаваре руске цркве, и руске рукописне и штампане Крмчије сведоче да је у том погледу руска црква ишла баш траговима Св. Саве. Први словенофил, Св. Сава је био противник политичке и културне хегемоније Грка у словенском свету, јер су му блиска познанства са Грцима на Атону, као и многа путовања по Истоку, дала могућност да упозна слабе стране грчког карактера, док му је покорење Цариграда од крсташа очигледно доказало да Грци нису кадри да остану на челу тога света.²⁸ Свети Сава је, по Иловичком препису Законоправила, написао да је знања замагљена грчком мудрошћу превео на светло словенског језика и за њега је све знање – спознаја,

²⁷ Срби се жале цару да им Грци одузимају пашњаке и зимовишта, подмићујући турске власти. Некада су им св. Сава и Симеон учинили многа добра, а они сада враћају Србима неправдом. Сами турски намесници су саветовали Хиландарцима да се обрате руском цару, како би их он својим посредовањем код султана заштитио од хришћанског зулума; В. Ћоровић, *Света Гора и Хиландар*, Манастир Хиландар, Београд, 1985, стр. 191. Грамата руског цара у: Ст. Димитријевић, *Документа која се тичу односа између српске цркве и Русије у XVI веку*, Споменик СКА, Београд, 1903, 24-25.

²⁸ Саву су, сигурно, најпре збуниле и помеле тешке вести из Србије, а после слом Ромеје. Отрована себичношћу и неморалношћу свих врста, династија Анђела је у међусобној борби за власт тражила посредовање западних витезова и нудила им огромни новац; види Владимир Ћоровић, *Света гора и Хиландар*, Манастир Хиландар, Београд, 1985, стр. 77. Сава је напустио Свету Гору и ширио светогорски типик и пјеније у Србији, где беше подигао многе мучалнице (исихастрије). Сава је свакако био упознат и са борбом око превласти у ђурђијанском манастиру Ивиرونу, задужбини Јована и Евтимија Ивира, који се и данас налази у грчким рукама.

светлост; светлост разумна која просвећује.²⁹ Самим оснивањем манастира Хиландара – још једног словенског манастира на Атону, Св. Сава и Св. Симеон су трајно задужили словенски свет, упркос снажном противљењу грчке братије манастира Ватопеда. Атон у његово доба беше свеопшта светиња, стециште Бугара, Грка, Руса, Грузина, Срба и Влаха; права православна Лига те епохе. Свети Сава је био „незванични, али од свију признати председник те Лиге“, док се сама „Атоска Гора“ налазила „у Српској земљи“. Борац против ромејског клерикализма, Свети Сава је одбацио страшну антитезу Бог-Човек као и тезу да се Богу служи огњем и мачем и сачувао словенску, светојованску веру, према којој се Богу и Христу-Богочовеку служи љубављу. Хоматијан је зато, као и други завојевачки свештеници, из шовинистичке заслепљености нападао Светог Саву и звао га богомољцем.³⁰ Стремљења Св. Саве нису познавала државне границе и светосавска вера, богоносилачка, није имала локалне тежње и била је општечовечанска. „Стукнуо је заувек панјелински шовинизам, стварањем српске самосталне Цркве, независне од Цариграда“, истакао је свети владика Николај Велимировић.³¹ Свети Сава је необичне силе свога генија користио за измирење и зближење

²⁹ У старих Словена реч Свѣтъ значи и светлост и свет, а *deus deorum*, врховно божанство прасловенског имена је Световид, чији је тролични назив Триглав само један од његових епитета. Међутим, док су у романским језицима речи које означавају лепоту постале из основе која значи *добро, корисно*, у србском језику речи које значе лепоту, постале су из основе која значи *светлост, сјај, вид*; Милош Н. Ђурић, *Културна мисија Словена, у Културна историја и рани филозофски списи*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997, стр. 266. Супротно, у немачком језику лепим (*schön*) означавамо ствари и особине са слогом *wohl* (добро), као у *Wohlgestalt* (лепота облика, склад) или *Wohlgebildet* (наочит, лепо грађен).

³⁰ Савини новопостављени епископи затекоше крајњи неред и запуштеност у народу, свуда где су раније Грци столовали; *Цариградска Патријаршија и Православље у Европској Турској од Костадина*, Државна Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1895, стр. 10-11.

³¹ *Српски народ као Теодул, у Српски завет на размеђи векова*, Светигора, Цетиње, 2001, стр. 221.

православних народа, стварао и укрепљивао чврсте везе балканских народа путем бракова у владалачким домовима.³²

И цар „Србије и Романије“ (*fere totius imperii Romaniae dominus*) Душан, духовно чедо старца Исаије и ктитор Есфигмена и Велике Лавре, беше понудио св. Григорију Палами прелазак у своје царство (Света Гора је ушла у састав Србије), нудећи му заштиту од Грка зилота и прогона којима је био изложен.³³ Прот Свете Горе био је тада по своме утицају

³² Сергије Троицки, *исто*, стр. 15. Пре проглашења независности Српске цркве, српски владари били су принуђени да се обраћају у брачним питањима Грцима – архиепископима охридским. Грци нису радо гледали на уздигнуће српске државе, и због тога су су сметали брачним везама српских владара са другим владалачким домовима, позивајући се на привидне каноне; и побожни српски владари, који, разуме се, нису били компетентни у канонским питањима, неколико пута су одустали од брачних веза, које су биле потребне због политичких разлога, а можда и због личних симпатија. На пример, архиепископ охридски Јован Каматер, упркос молбе Стефана Немање, није дозволио брак његова сина Радослава са ћерком Михаила Комнена, Теодором; а други охридски архиепископ, Димитрије Хоматијан, није дозволио брак Стефана Првовенчаног са ћерком епирског деспота Михаила, Маријом, о чему сведочи његова посланица Стефану. Грци су нашли сметњу за те бракове у сродству странака (у седмом степену крвног сродства у првом случају, и у петом степену двородног сродства у другом). Али у ствари није било то сродство забрањено у канонима, па су за Грке охридски архиепископи дозвољавали бракове у ближим степенима сродства! Тако је исти Јован Каматер, бивши византијски чиновник, дозволио цару Андронику I Комнену брак његове ћерке Ирине са њезиним друго-братучедом Алексејем Комненом, тј. чак у шестом степену, мада је патријарх Теодосије I Варадиот био против те дозволе, и за свој протест био лишен катедре и прогнан на острво Теревинт. Димитрије Хоматијан беше одобрио брак сестри грчког цара Исака II Анђела (1184-1186), Ирине са Јованом Кантакузеном баш у седмом степену крвног сродства. Исто су чинили и византијски патријарси у погледу својих царева; в. С. Троицки, *исто*, Свети кнез Лазар, Београд, 2013, стр. 58-59.

³³ Побожни цар Душан Силни се често поклањао моштима св. Петра Коришког, за којег је Теодосије говорио да је био „истински сиромах који осим себе ништа у пустињи не имађаше“. Кад су цар Душан и царица Јелена походили Свету Гору 1348. године, остарели игуман препоручи цару монаха Исаију као духовника, због Исаијиних подвижничких врлина. Поставши миљеник царев, Исаија испослова помоћ за поправку ман. Пантелејмона, а многа добра потом чињаше и Хиландару и Светом Павлу. Ни њега не мимоиђе завист грчких калуђера.

такмац патријархов, а србски цар Душан је светогорског прота Нифона заменио са Антонијем, првим Србином на челу Протата, у јесен 1347. године.³⁴ Средњовековна Србија је тада била једина словенска земља која је стварно усвојила учење исихаста, и то не само као „догмат наметнут од стране црквене власти, већ као теолошки систем који је проткан истанчаним богословским и философским појмовима” (А.-Е. Тахиаос). У житију Григорија Синаита се каже да се исихастичко учење ширило, не само код Ромеја и Бугара него пак „и код самих Срба и даље”; а то „даље” се свакако односило на влашке и руске земље.³⁵ Србски цар Душан је, на Законодавном сабору, себе ставио испред властеле, али испред себе је ставио свештенство, наглашавајући примат духовног над земаљским. Владар је код Срба представљао ум и силу, схватан је као чинилац равнотеже, док је поштовање свештенства било поштовање ума (који „царује”), а не снаге и силе. Јасно је да је Душанов законик многе чланове морао да преузме из Савиног *Законоправила*, опитне енциклопедије атонског правоверја. Наравно да је под Душаном најстрожије било забрањено да се под утицајем латинске јереси прелази у азимство, као и латинска пропаганда и мешовити бракови. Световне

Оставио нам један запис о томе како „племе српске господе, мислим седми род, пропаде”; в. *Стара српска књижевност II*, Матица српска-СКЗ, Нови Сад-Београд, 1966, стр. 258-260.

³⁴ Нико није показао толику предусретљивост према дрским антисрбским захтевима Грка Атоса као цар Душан, ослободивши их од намета, дајући им повеље и повластице, даривајући их новим поседима и приходима; в. В. Ђоровић, *Света Гора и Хиландар*, Манастир Хиландар, Београд, 1985, стр. 124-135. „Јер већ до године, пошто се зацарио, цар Душан са царицом Јеленом пропутова по великом своме царству, па свуда богато обдараваше цркве, манастире и сиромаше — те их сав народ благосиљаше. Па и сами Грци у освојеним земљама радосно поздрављаху Душана, јер им бјеше дозлогрдило крволочно ратовање Палеологово и Кантакузеново. Но Грцима се понајвећма допало, што Душан није гонио грчке великаше у освојеним земљама, него је многе задржао у служби и части и потврдио им пређашња права њихова. Тим је Душан задобио и оне Грке, који преосташе под грчком влашћу”, в. С. Л. Лазић, *исто*, стр. 39.

³⁵ А.-Е. Tachiaos, *Gregory Sinaites legacy to the Slavs*, preliminary remarks, *Cyrrillomethodianum* 7.

власти нису имале право да суде духовне парнице, док су, обратно, црквене власти биле правно надлежне да суде и световне предмете (А. В. Соловјев). Када се цар Душан прогласио царем у Серу 1345. године, сазвао је у сагласју са архиепископом пећским Јанићијем I,³⁶ црквено-државни сабор у Скопљу 1346. године ради установљења Србске патријаршије, како би га србски патријарх крунисао царском круном, којему сабору су присуствовали бугарски патријарх Симеун и бугарски архијереји, охридски архиепископ Никола са својим клирицима, грчки митрополити из Македоније и Тесалије, као и игумани главних манастира Свете Горе Атонске.³⁷ Сви они једногласно изабраше пећског архиепископа Јанићија за патријарха србског, на Цвети 1346. године.

³⁶ Наша данашња црквена наука бележи овог патријарха као Јоаникија I. Он је подигао у Палестини цркву Св. Илије на Кармелској Гори и цркву Св. Николе на Тавору, где се збило преображење Христово; в. *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу*, БИГЗ-Музеј СПЦ, Београд, 1993, стр. 95.

³⁷ Због невјерства Кантакузеновог Душан прекиде с њиме савез и јавно му навјести непријатељство. Међутим, не само Кантакузен против царице Ане, него и Ана против Кантакузена поче призивати Турке у помоћ. Турци то једва дочекаше, па нагрнуше из Азије у европске земље грчке, те почеше жарити и палити по грчком царству, а све тобож као савезници и пријатељи једне или друге завађене странке. Тада се Турци тако осилише, да су у самом Цариграду чинили најгрђа нечовјештва, а Грци не смједоше ни писнути, него им још чињаху најподлије удворности. Душан је све ово будним оком пратио, па видећи да Грцима нема више живота и да се са Турцима приближује нова опасност за Србију: науми одлучно, да са свим уништи грчко царство и да га замијени царством српским, те да тако учини крај грчким петљанијама и да постави јаку брану против турске најезде. Многи крајеви грчки бјеху и сами вољни, да листом пристану уз Душана.

Али да би Грке још већма задобио за се, Душан науми да подигне српско краљевство на царство, а себе да прогласи царем свију Срба и Грка. Но да би новоме царству српском дао што јачу и сјајнију подлогу: Душан науми да ослободи и српску цркву од грчког тјуторства, те да подигне српску архијепископију на степен независне патријаршије; в. С. Л. Лазић, *исто*, стр. 39. Грци беху пустили Турке на Балкан, као савезнике против цара Душана. Тако је византизам припремио катастрофу, коју је ислам само извршио. На путу од св. Софије један Србин иђаше у сусрет носећи главу једну. Приближивши се, он подвикну: „Честити Господару, ево ти глава цара Константина“! Види Чедомиљ Мијатовић, *Пад Цариграда*, Етхос, Београд, 2010, стр. 166. Србин је султану принео одсечену главу последњег василевса.

Тадашњи васељенски патријарх Јован XIV није се бунио нити анатемисао Пећску патријаршију ни новопостављеног патријарха Јанићија, као ни србску царевину ни народ. Ни његов наследник, патријарх васељенски Исидор, није анатемисао србску патријаршију, све до времена цара-узурпатора Јован Кантакузина, непомирљивог непријатеља цара Душана и Срба. Кантакузин изабра свог миљеника Калиста за патријарха после Исидорове смрти, 1350. године, али ни он не изрече тада никакву анатему против србске цркве. Међутим, када цар Душан подвласти сву Македонију и веће делове Епира и Тесалије, где је било и митрополита грчких, Кантакузин и Калист подговоре Грке клирике да не признају црквену власт пећског патријарха над собом, и то након седам година од пада под царство Душаново.³⁸ Када их је србски патријарх Јанићије свргао с епархија и поставио на њихова места србске архијереје, Грци се повуку на ромејско земљиште. Тек тада, све наведено засмета распадајућем Источном Риму, па је одлуком цариградског патријарха Калиста, донетој под притиском цара Јована Кантакузина између 1352. и пролећа 1353. године, „изопштена и осуђена на одлучење“, србска царевина, цар Душан Силни, патријарх Јанићије, пећка патријаршија и цели србски народ.³⁹ Лукави Кантакузин смерао је да том анатемом

³⁸ Нићифор Дучић, *Васељенска Патријаршија и српско црквено питање*, Београд, 1897, 26-27. Нема довољно података да су наводно у свим грчким градовима постављени српски митрополити, нити се може говорити искључиво о насилном протеривању грчких архијереја; в. Г. Острогорски, *Серска област*, стр. 106-107 и Марија Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Историјски институт-Народна књига, Београд, 1985, стр. 76.

³⁹ О контроверзама око одлучења; види Ж. Јанковић, *Трагом средњег века*, Хришћанска мисао, Београд, 2009, стр. 92-109. Цариградска патријаршија је казнила Српску цркву бацањем анатеме на њу; в. С. В. Троицки, *Црквено право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011, стр. 421-422. Калист, који је анатемисао све што је србско, доживео је да после смрти Душанове оде у Сер његовој удовици царици Јелени, ради помирења Цариградске и Пећске патријаршије и договора за заједничку акцију против муслиманске најезде из Азије, где је изненада умро 1363. године, и где га је царица Јелена с највећим почастима сахранила. Његове патријаршке кости осташе да почивају у Српској Царевини и у црквеној области Пећске патријаршије, на које је он лично изрекао

омете цара Душана у напредовању и ширењу царства на штету изнемогле и старе РOMEје, јер му се није могао оружаном одупрети и пошто је опазио да се и у Цариграду замеће и расте *Душанова странка*.⁴⁰ Света Гора Атонска није пристала на анатему србске патријаршије од стране Цариграда, све до после Маричке битке, када избијају спорови и неугласице између србских и грчких монаха.

После Маричке битке, када се Света Гора враћа под грчку власт, у делегацији коју је 1375. године цар Лазар послао у Цариград да поради на „разрешењу одлучења” србских монаха на Светој Гори, налазио се и монах Никодим и то као „тлковатељ” (тумач), у пратњи старца Исаије.⁴¹

анатему! *Каква поука силнијема овога свијета!*; в. Нићифор Дучић, *Васељенска Патријаршија и српско црквено питање*, Београд, 1897, стр. 30.

⁴⁰ Нићифор Дучић, *Васељенска Патријаршија и српско црквено питање*, Београд, 1897, стр. 27. Та анатема је била чисто политичка ствар, јер је Душанов саборни поступак потврђен канонима Васељенских Сабора IV и VI. У 17. је правилу IV Сабора речено: „Ако је царском влашћу саграђен нови град, или се сагради, да се према томе и црквене власти распореде”. И Трулски Сабор то каже, као и васељенски патријарх Фотије: „*Правна црквена нарочито парохиска (епархијска) ваља удешавати према политичким областима*” (Дучић, исто, стр. 28-29). Касније је Кантакузин самовољно свргао и патријарха Калиста, па је поставио послушног Филотија, како би овај крунисао његовог сина Матију на отети царски престо. Калиста је на трон опет вратио цар Јован Палеолог око 1355. године, а по Калистовој смрти, постави Палеолог Филотија који ступи у преговоре с деспотом Јованом Угљешом 1368. године о помирењу Цариграда са Србском Црквом у Угљешиној области Дrame. До помирења тада не дође, јер навалише Турци у Тракију и Македонију, а деспот Угљеша несрећно погибе са браћом Вукашином и Гојком у боју на Марици, 1371. године. Тек 1375. године, Цариград синодски повуче анатему с Пећске патријаршије, патријарха Јанићија, цара Душана, србске царевине и народа; признавши синодском граматом каноничност Пећске патријаршије. Грчки и бугарски цареви још пре косовске битке признаше турског султана за врховног господара и плаћаху му данак. Зато су Турци заобишли Грке и Цариград, како би се прво обрачунали са православном Србијом и задали јој смртни ударац. Контрола Балкана била је кључна за освајање Цариграда, јер су Босфор и Дарданели тесно повезивали Азију и Балканско полуострво. Чим је нестало турске флоте, султан је постао бедни енглески заробљеник а Грци су овладали егејским приобаљем.

⁴¹ Свети Никодим Тисмански, оснивач многих манастира у Влашкој. Други отац влашке и србске духовности, после Светог Саве. Представљајући србску,

То је био тежак историјски период када „не примаху Грци у општење пречистих и божанствених тајни српске свештеноначелнике, него их штавише хуљаху”.⁴²

Римски паписти беху, користећи политичку и војну немоћ Источне империје након тешке венецијанске владавине, поставили прву основу Уније, потчиниивши Православне Грке одлукама папског Лионског сабора (1274) још за време императора Михаила Палеолога и патријарха Јована Века.⁴³ Као друга основа, послужио је коначни тирански захтев папе

светосавску цркву, калуђер Никодим, рођак кнеза Лазара и његов најближи сарадник и пријатељ, ослободио је Влашку ромејског клерикализма, саградио у њој манастире Водицу, Тисману и Прислоп, извојевао им повластице од краља Жигмунда, онога кога је папа Александар V био принудио да ипак спали Јана Хуса, иако је Хусу био дао краљевску реч да му се ништа неће догодити. Један Никодимов ученик основао је крајем XIV века чувени молдавски манастир Њамц. Сузбијајући утицај гркоунијата, молдавско свештенство беше упутило средином XV века свог патријарха Теоктиста у Србију да га ту посвети србски патријарх (В. Ћоровић, *Историја Срба*, други део, БИГЗ, Београд 1989, стр. 129). Кнез Лазар Хребељановић био је и ктитор манастира Арђеша, у којем је био фрескописан заједно са кнегињом Милицом, војводом Владиславом и војводом Радулом Басарабом. Србин, цариградски патријарх Нифон, с краја XV века, нашао је уточиште у Влашкој и тамо је извршио канонску конституцију влашке цркве (В. Ћоровић, *исто*, стр. 129). Никола Јорга је тврдио да је Нифон, бивши солунски митрополит, био Словенин, и да је био збачен „баш због порекла”, док Илија М. Живанчевић каже да је он „био Србин и по пореклу и по идеалима. Његов отац био је један од најближих сарадника Ђурђа Бранковића, а мајка му је такође била Српкиња. Он је био солунски митрополит а са тога места изабран за патријарха у Цариграду. Када је султан незаконито поставио у српску митрополију у Охриду Грка Захарија за митрополита, он се најенергичније успротивио султану. Ово га је не само стало положаја, него га је имало стати и главе. Свргнут, он је био умољен од Рада да преуреди влашку цркву” (И. М. Живанчевић, *Срби и Румуни*, Гласник југословенског професорског друштва, 1937, књ. XVIII, Београд стр. 263). Српски патријарх Сава IV је једва дао свој пристанак на измирење старцу Исаји, сматрајући клетву „неправедном и злобном грчком осветом”; в. *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу*, БИГЗ-Музеј СПЦ, Београд, 1993, стр. 195.

⁴² Непознати Светогорац, *Житије старца Исаије*, 96.

⁴³ Године 1219. залагањем Светог Саве, српска држава добија свога архиепископа. Иако беше пристала на то, Цариградска патријаршија није

Евгенија IV да се источни хришћани, који су се нашли у тешком положају, у потпуности потчине Фераро-Флорентинском сабору (1439). У Србији средњег века, која је стремилa добром и лепом, чија је сакрална уметност настајала из „схватања света“⁴⁴, чији је човек био саздан „по образу и подобију Божјем“, док је србско „отацтво створено по слици Божијој“ (Доментијан), владар је, попут Стефана Првовенчаног, „правдом и истином и љубављу богољубац према ништинама био светло украшен и врло изврстан“ (Теодосије). Судови у тадашњој Србији суде на основу обичајног права, Светосавског Законоправила и Душановог Законика. У таквој Србији унија није имала никакве могућности да заживи.⁴⁵

пропуштала прилику да ствар преиначи. Тако је 1274. године, приликом склапања уније у Лиону, покушала да укине словенске цркве, док се 1335. године у *Синтагми* Матије Властара једноставно игнорише постојање Србске и Бугарске цркве; С. Троицки, *Црквено-политичка идеологија Светосавске крмчије и властарева синтагме*, Београд, 1953, стр. 192. „Не кажу који, наиме, закон или канон траже, да додељивање титуле поглавару једне аутокефалне Цркве буде извршено са дозволом друге Цркве – а не кажу стога што таквих закона или канона у Православној цркви нема“, *исто*, стр. 200. Према канонском учењу, Цариградска црква је „потпуно једнака у погледу својих права са другим аутокефалним црквама и нема ниједног права које не би припадало свима им“ (С. В. Троицки, *Црквено право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011, стр. 423).

⁴⁴ Ђорђе Трифуновић, *Стара српска књижевност*, Чигоја штампа, Београд, 2009, стр. 304-323.

⁴⁵ Наравно, јављају се типичне властелинске зађевице и омразе по питању наслеђивања власти, које нису утицале на промену вере. „Та стара болест српска: „да не слуша млађи старијега“, изнова је подмлађена чим се Срби почеше угледати на Грке, а ми се почесмо угледати на Грке баш у зао час, кад су они били већ са свим развраћени и растровани. Јер све ове властољубиве отмице и цјепкања дешаваху се онда и у свима другим државама, па још чешће и грђе но у Србији. Такав је онда био сав свијет.

Али нијђе у свијету није та државна болест била тако погана и убитачна као у Грка. Грци су у томе били тако бездушни, да је брат вјешао брата, син давио оца, а оцеви и матере тровали синове своје, те су подавили, потровали и повјешали готово све своје владоце и заслужне људе. Најзад доведоше Грци у своју отаџбину и саме Турке Османлије, само да би се могли за који часак дочепати престола. У опће тадањи великаши грчки бјеху такви бездушници, да

Лионска и Флорентинска унија су ослабиле РOMEЈУ, изложивши изнемогли Цариград (Нови Рим) надирању дивљих турских племена. Још 1274. године, приликом склапања уније у Лиону, Срби нису узели учешћа у њој, а србски светогорци нису признавали василевса Михаила VIII Палеолога за правоверног цара после склапања уније, штавише Хиландарци су га сматрали за јеретика. Бивши хиландарски игуман, архиепископ Данило II, овако је писао о цару Михаилу Палеологу: „Јер пророк и Богоотац рече: Муж крви и варљив неће дочекати половине својих дана. Овом нечастивом не даде Господ ни да очима види државу и наследство овог благочастивог и христољубивог. Јер овај хулни цар, ђаволом наговорен, сличан је оном лукавом предатељу који одступи од светлости у таму, као што и овај Палеолог одлучивши се од хришћанске вере узме веру латинску... Јер рече: Љута је смрт грешника. И ту велику жалост и плач учинише над овим нечастивим царем. И узевши његово непотребно тело, опет вративши се, положише га у граду званом Силиврија, који је на обали мора...”

је грчки народ са највећим весељем дочекивао Турке у Цариграду, јер му бјеше милија и крута сила турска, него безакоње његових синова. Па и ако Срби не бјеху ни налик такви одроди, опет је тај поганлук грчки давао зла примјера непокорној српској господи, те се и они по кад што поклаше међу се призивајући у помоћ и туђина. Али опет се касније и најтврдоглавија властела српска узела у памет, кад је видјела, како Османлије усједоше за врат својим савезницима Грцима, на којима се, најприје испуни она стара српска ријеч: „Ко не ће брата за брата — хоће туђина за господара”; в. Сима Лукин Лазић, *Кратка повјесница Срба од постања српства до данас*, репринт издање, ИКП Никола Пашић-Слободна Књига, Београд, 1998, стр. 46. „Грци и Турци кад чуше за пријеку смрт Душанову, силно се обрадоваше, а још већма се обрадоваше, кад их српска војска остави с миром и мирно се разиђе. А вели се, да Душан и није умро од грознице, као што се мисли, него да су га Грци потајно отровали. То је врло могуће, али није извјесно”; Сима Лукин Лазић, *исто*, стр. 43.

ЂУРАЋ И СВЕТА БОРБА ПРОТИВ РИМА

Свети Симеон и Свети Сава постају духовни узор младе србске деспотовине, од деспота Стефана до великог Ђурђа Бранковића.⁴⁶ Свакако је деспот Ђурађ Бранковић, поред Светог Марка Ефеског, био Русима и Молдавцима светило у тами свеопште издаје вере тадашње епохе. Духовни и крвни синак Светог Саве и цара Лазара, „дукс Рашке“ и „Ва Христа Бога верни и христољубиви господин Србљем и Подунавију Ђурађ“, који се тада налазио у скоро безизлазној ситуацији, без државе и са троје деце код султана у ропству, глатко је одбио позив на унијатски сабор у Фиренци, позив који му је био упућиван и од једноверног василевса, и од папиних емисара. Преговоре о унији између паписта и Грка, који су имали турски јатаган под грлом, најбоље је описао Гибон: „Грци су инсистирали на три основна питања: помоћ, сабор и уједињење, док су латини избегавали друго, а прво само обећавали као логичну последицу трећег“. Фрањевцу Јовану Капистрану (1385—1456), који га је наговарао да остави веру предака, Ђурађ је одговорио: „Народ мој верује да сам мудар, мада среће немам. А ти сад тражиш од мене да учиним нешто по чему би мој народ помислити могао, да сам у старости памећу помео“. Избегли деспот Ђурађ, по Енеји Пиколоминију, „већ

⁴⁶ Ни Сремски Бранковићи не заборављају славне свете господаре Немањиће. Мати Ангелина се сећа деспота Ђурђа, у Повељи манастиру Светог Павла на Атосу: „У Христа Бога доброверни господар Ђурђе, деспот српски, деда наш, никако не остављајући добре обичаје пре њега бивших светих српских господара, устежио је оцима својим, као што су они на Светој Гори Атосу обновили и саставили манастир Хиландар на спасење себи и онима што ће бити после њих, тако и овај побожни горе споменути деспот Ђурђе на истој Светој Гори Атосу обнови и уздиже манастир Свети Павле“; Fr. Miklosich, *Monumenta serbica*, Viennae, 1858, p. 539. Свети Максим Бранковић у свему подражава аријевски идеал Светог Саве. Вук Бранковић се у једном запису из манастира Светог Павла на Атосу (сада у Пантелејмону), ословљава као „благоверни господин“ коме је дато „да господује и заповеда... северним земљама, Србима, Грцима и Подунављу“ (А. А. Турилов, *Исследования по славянскому и сербскому средневековью*, Београд: Чигоја штампа, 2014, стр. 519-538). Помен „Грка“ и у титули Вука Бранковића, који потиче из времена Душановог царства, је врло индикативан.

стар, у дубоким годинама”, али „достојан поштовања”, тражећи помоћ, стигао је до Беча. У Ђуру се састао с поменутиим фрањевачким братром Јованом Капистраном, који га је убеђивао да пређе у католицизам. Ђурађ је одговорио: „Ја сам деведесет година живео у овој вери, коју су ми улили у душу моји преци, те сам код свога народа, мада несрећан, увек сматран паметним. Сада би ти хтео да помисле, када би видели да сам се променио, да сам због старости излапео, и да сам, како прост народ каже, подетињо. Ја бих пре пристао да умрем него да изневерим веру својих предака”, забележио је у овој форми његове речи будући папа Пије II (Енеа Силвије Пиколомини), добар познавалац Срба и Влаха.⁴⁷ Флорентинска унија представљала је „изузетно велику опасност за Православну Цркву од било које која се раније одиграла у историји”, Православље је било у опасности да нестане и да се сведе на „привремено подношљив источни обред Римске Цркве”, водећи ка „потпуном одбацивању свештеног предања и еклисиологије”, до коначног престанка постојања саме Православне Цркве. Владар Србије, деспот Ђурађ Бранковић и тадашњи србски патријарх Теодосије (1435-1445) имали су јасна сазнања о римокатолицима као јеретичима (Ђурађ му је наводно рекао да ће га обесити уколико оде у Фиренцу), а ни Унгровлашка (или Влашка) није била заступљена на овим преговорима о унији. Када се и у Цариграду сазнало да Срби нису потписали унију, настали су нереди. Староримски апсолутизам Новог Рима имао је одбројане дане, а Турци су своју снагу црпели из опадања моћи гломазне бирократске машинерије умируће империје. На захтев народа, васељенски патријарх Јосиф II (син бугарског цара Јована Шишмана) морао је да се повуче, а слична, ако не и гора судбина задесила је митрополита кијевског и московског Исидора (Бугарина, рођеног у Солуну) и молдавског митрополита Дамјана. Исидор се као кардинал (cardinalis Rhutenus) вратио у Русију и успео је да прогура унију у Кијеву,

⁴⁷ У писму од 4. јула 1455. године Капистран је известио папу о свом незадовољству што деспот Ђурађ има лоше мишљење о римокатоличкој вери. Огорчен на Рашане, Капистран је навео да је Ђурађ унуку, тринаестогодишњу ћерку Кантакузине и грофа Улриха II, рођену у католичанству, превео у православље.

али је осуђен на московском сабору 1441. године као отпадник од вере (апостата) и велики кнез Василије II га је бацио у тамницу, из које се спасао бекством од сигурне смрти – у Сијену. Већ 1448. године, Сабор руских епископа, сазван од Василија II, бира епископа Јону за митрополита целе Русије.⁴⁸ Трећи Рим се родио у Москви, а бабица му је била из деспотовине Србије. Неколико година касније, деспот Ђурађ Бранковић се на вест о паду Другог Рима затворио у собу и три дана није из ње излазио, јер је знао „тачно шта долази“.⁴⁹ Одсечена глава ромејског цара Константина XI Драгаша принесена је Султану, а турски турбан сменио је унијатске митре. Нови Рим је нестао, а у његовој историји била је веома „ приметна пасивност у погледу спољашњег проширења њених области и њеног културно-државног типа. Сви снови Византије сводили су се на то да се сачува од пљачкања оно што је поседовала и да, ако је могуће, врати римско наслеђе... Сенка старог Рима у распадању лебдела је над њом од почетка до краја”. Византијска државност се само у малој мери градила на идеји цара – слуге Божијега. Ова идеја је само освештала апсолутистичку власт староримског јуристичког правца, па је византијски император остао оно што је био и у Риму – апсолутна управна власт. Не познајући разлику између посредних и непосредних функција врховне власти, Ромеја је развила и образовала читаву владајућу корпорацију чиновника – политичара који су деловали у име императора, али су и сами стварали императоре сумњиве морално-верске вредности и одвојене од народа. Услед тога, Византија беше изгубила способност асимилације новоосвојених народности, она

⁴⁸ Сасвим канонски, јер реч о примени 15. Правила Цариградског сабора из 861. године, према којему централна власт прелази на део цркве који је остао веран православљу, који тиме постаје аутокефална црква. То је суштина идеје Трећег Рима, према којој је власт цариградског патријарха прешла у Москву; в. С. В. Троицки, *Црквено право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011, стр. 425.

⁴⁹ Рим је наследио стару Грчку, и продужио је своје трајање кроз Ромеју, чија се власт над Малом Азијом вршила 13 векова. Против Тамерлана, који је само продужио агонију опкољеног Цариграда, 1402. године борили су се и србски коњаници Стевана Лазаревића и Ђурђа Бранковића. Гробови су им у близини Анкаре, на Тамерлановом брегу.

им је била „антипатична као сила која само изабљује а готово ништа не даје и која, осим тога, народима империје наговештава само робовање чиновништву”, осуђујући социјалне снаге сваке народности на слабљење и уништење.⁵⁰

И митрополит Дамјан Молдавски се свакако одрекао уније, јер је преко свог опуномоћеника пристао уз синод одржан 1450. године у Цариграду, сазван против уније. Наследио га је на катедри око 1453. године чувени митрополит Теоктист, бивши ђакон Марка Ефеског, и кога је посветио охридски архиепископ, чије је звање вршио тада србски пећки патријарх Никодим II. Епохални догађај – пропаст Флорентинске уније, који ће имати огроман утицај на судбину Срба, Руса и Влаха, био је плод светосавске и светолазаревске мудрости Ђурђа Бранковића, владара који је мошти светог Луке пренео у Смедерево и тамо довео и светогорске монахе да правилно преведу Лествицу Јована Лествичника, чијим су духом прожети манастирски типичи Светог Саве кроз „чување срца” и „умну делатност”, припремајући будући продор исихазма у србску културу и монаштво. У владару Ђурђу Бранковићу се сјединила побожност са богословском ученошћу, јер је он био незадовољан постојећим преводом Лествице, те је уз сарадњу са браничевским митрополитом Саватијем, настала 1434. године величанствена Браничевска Лествица, велики споменик црквене писмености у Срба. Србија је губила своју државност, али је чувала и неговала најсуптилније облике духовности код Срба, чему погодује и долазак у Србију монаха исихаста – „Синаита”, нарочито у браничевском крају (Рукумија, Горњак, Ждрело).

⁵⁰ Лав Тихомиров, *Монархија*, Укронија-Логос, Београд, 2008, стр. 181-182.

ПОД ТУРСКОМ ВЛАШЋУ

Божјом вољом, падом Цариграда под турску власт, воспостави се и православље, а унија пропаде код свих народа источне православне вере, осим код шачице неразумних Грка.⁵¹ Турско освајање је уништило и све грчке протонационалистичке и либералне процесе, доводећи до масовне емиграције слободоумних Грка на Запад, тако да су под султановом влашћу преостали конзервативни и фанатични верски елементи.⁵² Цариградски Грци, који су после пада Трапезунтског Царства (1462.г.) под Турке, добили појачање премештањем трапезунтских Грка у

⁵¹ Право турско царство почело је још са Турцима Селџуцима, чији је вођа Тугрул заузео 1043. године Ирак, 1049. године Јерменију, и приморао је 1055. године калифу да на њега пренесе наследни султанат. Његов син Алп Арслан освојио је Сирију, а битком код Манцикерта 1071. године освојио је и источну Малу Азију. Остатак РOMEје је после тога био без икаквог значаја за даљу судбину турске империје. Чак је и генијални Ђорђе Манијак, кога је војска на Сицилији прогласила за цара и који је пао 1043. године у походу против РOMEје, највероватније био Турчин. Види: Освалд Шпенглер, *Пропаст Запада*, Утопија, Београд, 2003, стр. 702. Турци су извршили дехеленизацију и наметнули се у Малој Азији у периоду од 1064. до 1081. године, па је Анадолско полуострво већ у XII веку постало нови Туркестан (Мехмед Фуад Ђуприлић, *Порекло османске царевине*, Етхос, Београд, 2016, стр. 56). Пад Цариграда се лако могао догодити још 1081. године. Да су Азијати заузели Цариград 673. или 717. године, никаква Ренесанса не би била могућа, јер би европски ток био одсечен од свог грчког извора; Р. Гресе, *Царство Леванта. Историја источног питања*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци-Нови Сад, 2019, стр. 6-7.

⁵² Грчко Царство је сломила бројчана надмоћ и сила Срба и Бугара; од њихових напора и његовог пада корист су извукли Турци. Први корак османлија ка запоседању Константинопоља учињен је када су се осилили у Азији захваљујући победама крсташа. Позвани у Европу делимично као заштитници Грчког Царства од крсташа, Турци су покорили и њих и Грчко Царство. То значи да су ударци које су крсташа задали Константинопољу и Нишу и којима су сломили моћ Грчког Царства и турских Селџука, створили услове за промене, које Грци и Селџуци нису имали снаге да усмере на властито добро, које Словени нису имали способности да искористе, а које су османлијама омогућиле да, захваљујући томе што су били друкчије нарави, пођу путем величине и поковања, како своје турске сабраће, тако и својих грчких штићеника и својих словенских противника; в. David Urquhart, *A Fragment of the History of Serbia: 1843*, Belgrade, Archives of Serbia, 1989, стр. 31-32 и 143-144.

Цариград, сада још више развише стари ромејски дух интриге.⁵³ Султан беше изместио седиште Патријаршије из Аја Софије у цркву Светих Апостола, а Грцима је указом загарантовао три слободе: прво, да се цркве неће претварати у џамије, друго, да несметано могу да обављају венчања, сахране и црквене обреде, затим да славе Васкрс и да за време три празничне ноћи капије Фанара треба да остану отворене.⁵⁴ Чланови рум-милета нису били сви грчког порекла, а султан је политички потпуно безначајним патријарсима наметнуо пешкеш од 1.000 до 2.000 дуката, уз обавезне поклоне везирима од најмање 500 златника.⁵⁵ Свеједно, пад Цариграда под турску власт ојачао је и утврдио православне догматске погледе и правоверје, подаривши Цркви и световну моћ, која је опет благотворно допринела прочишћењу вере од слободоумља и хеленизма.⁵⁶

Многи Грци избегоше пред Турцима у Рим, Фиренцу и Венецију, где, упркос сталној међусобној свађи и препирци, проширише пагански хеленизам и породеше тзв. „Ренесансу“ („In primis hic eruditione Graeca

⁵³ Јевсевије Поповић, *Опћа црквена историја*, књ. друга, Романов-Бард-фин, Београд-Бањалука, 2005, стр. 464-465. Супротстављене грчке странке нуђаху султану све више новца за своје кандидате за столицу, што је распомамило турске апетите. Такође, Грци међу турским великашима тражише заштитнике, којима су годишње плаћали; в. *Цариградска Патријаршија и Православље у Европској Турској од Костадина*, Државна Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1895, стр. 20.

⁵⁴ Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Алгоритам, Београд, 2010, стр. 95.

⁵⁵ Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Алгоритам, Београд, 2010, стр. 96.

⁵⁶ Тако смо добили врсту „гвоздене завесе“ која је дуго штитила балканске хришћане и муслимане од западног помодарског утицаја. Сама Ромеја је била политичка организација Римског царства и грчког духа, али је у религијском погледу већ постојала јака оријентална семитизација; в. Рене Грусе, *Царство Леванта*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, С. Карловци-Нови Сад, 2019, стр. 6. Тек око 1680. године, захваљујући везама са универзитетом из Падове, почиње интензивније растакање хришћанства и поновно јачање „просветитељског“ хеленизма. Тада се и Турска полако преображава у политичког, економског и технолошког клијента Запада.

opus est").⁵⁷ Без грчког, без удела велике грчке мудрости, културе ренесансе не би ни било, не би била разумљива. Другим речима, италијанским посредством Грчка је постала учитељица модерне, западне Европе.⁵⁸ Такође, није занемарљив допринос Грка, школованих на унијатским колегијумима, перфидном ширењу човекобожанског папизма кроз гркокатоличанство – најпоганију и најопаснију рану Словенства кроз векове. Злобом вечном, паписти и данас виде у паду Цариграда и његовим жалосним последицама по Цркву – казну Божју због одбацивања уније са Римом!

Међутим, много констатинопољских Грка се такође потурчило и заузело позиције у Стамболу⁵⁹, одакле шире хеленизам преко снажног верског утицаја, укидајући Србима црквену самосталност. Убрзо после пропасти србске Деспотовине, угасила се и самосталност светосавске Србске Цркве. Укинута је Пећка патријаршија, а све њене митрополије и епископије Грци и Турци подвргоше старој Охридској архиепископији, после 1459. године.⁶⁰ Тешки данак и очајни положај Србске Цркве искористио је грамзиви владика Охридске архиепископије, отргао је неке митрополије и епископије од Пећи, и почео се називати и патријархом Срба. Живи и законити патријарх србски беше принуђен да се повуче у

⁵⁷ „Камо лепе среће да их је задесио бродолом!”, уздисао је чак и фанариота Александар Маврокордат.

⁵⁸ Реч „Латин” постаје нарочито одиозна у вези с политичким и религиозним конфликтима касновизантијске епохе; али ју је још у време Римског царства користило грекофоно становништво источних провинција као начин да се мрска етничка природа западног освајача одвоји од његовог славног царског имена „Римљанин” (Сергеј С. Аверинцев, *Симболика раног средњег века*, Отачник, Београд, 2009, стр. 55-56). До дана данашњег, сачувао се одијум између „Романа” (Римљана) и „Латина” (житеља регије Лацио). Грчко *Lateinos* казује сваким словом одређени број према реду тог слова у грчкој азбуци, и збирно даје број 666. Види Милан Будимир, *Са балканских источника*, СКЗ, Београд, 1969, стр. 32.

⁵⁹ Јевсевије Поповић, *Опћа црквена историја*, књ. друга, Романов-Бард-фин, Београд-Бањалука, 2005, стр. 469. Број потурчених Грка није био незнатан, приде уз напуштање народности (Ј. Поповић).

⁶⁰ Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Евро-Каленић, Београд-Крагујевац, 1995, стр. 71-72.

Жичу и доцније у Смедерево. Помоћу турске власти, овај Грк незаконито прошири своју власт над целом Србском Црквом, узео себи патријарашко достојанство, па остадоше само милешевски и херцеговачки митрополити као они „који држе престо Светог Саве”.⁶¹

Ипак, већ око 1531. године, митрополит смедеревски Павле успева да се одметне од Охрида и прогласи се законитим пећким патријархом. Тада је охридски архиепископ Прохор сазвао Синод и тешко проклео владику Павла, тужећи га Цариградској патријаршији и патријарху Јеремији, који Павла убрзо проглашавају свргнутим с престола и одређују да се Пећка патријаршија има сматрати дефинитивно укинута и потчињеној Охридској архиепископији.⁶² Када је ипак, око 1550. године, успео србски митрополит Симеон да дође на чело охридске архиепископије, Грци су га после свега пола године збацили с трона.⁶³ Србској цркви, угроженој од Фанара и Турака, много угађа влашки војвода Радул II Пајсије, знатно помажући поменутог смедеревског митрополита Павла, који се тада грчевито борио да обнови Пећку

⁶¹ По заузимању Београда 29. августа 1521. године, Турци депортују целокупно србско становништво у Цариград, где насељени Срби оснивају Белиград-махалу, која се налазила између Златних и Силверијских врата.

⁶² Н. Дучић, *Историја српске православне цркве од првијех десетина VII в. до наших дана*, Државна Штампарија Краљевине Србије, Биоград, 1894, стр. 197. Вели Дучић да су разлози патријаршије и побуде у грамати били „очевидно натегнути и магловити”.

⁶³ Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Евро-Каленић, Београд-Крагујевац, 1995, стр. 72. Један духовник Србин, заслугама султаније Маре Бранковић, успео је претходно, крајем XV века, да постане цариградски патријарх. То је био Рафаило I. Грци су га сплеткама убрзо збацили, и он је завршио као просјак у Цариграду, да би као такав умро у затвору; в. Доналд М. Никол, *Византијске племићке: десет портрета, 1250-1500*, Утопија, Београд, 2002, стр. 189. Грци су мрзели свог „инојезичног” поглавару, и значајно су допринели његовој језивој и незаслуженој кончини; в. Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Алгоритам, Београд, 2010, стр. 96. Још је Фотије Цариградски називао Русе „варварским, упорним и грозним морем”, жигосао их као „народ суров и опасан” и „скитски и груби и варварски народ”; види Радомир В. Поповић, *Прва беседа најсветијег Фотија архиепископа Цариграда поводом напада Руса*, Теолошки Погледи LII (3/2019), Београд, стр. 642-659.

патријаршију. Писао је војвода Радул судцу и пиргарима града Сибиња, којима је препоручивао србског архиепископа Павла као „правог и верног” и да је србски епископ „имао велику нужду и плененије от Турци”. Епископ Павле је ишао по милостињу у Влашку, Пољску и Русију. Побуна смедеревског митрополита Павла против Грка је значила озбиљан преокрет који је сведочио о знатној самосталности србске цркве.⁶⁴ Смедеревски владика диже буну против Грка, заузео Пећку столицу и протеже се црквено дубоко у Македонију и, иако је његов рад касније био анатемисан и поништен, грчке владике задуго се не усудише да заседну на владичански престо северно од Скопља.⁶⁵

Захваљујући оснаженом србском утицају при османском двору, заслугама понајвише Мехмед-паше Соколовића и хиландарског игумана Макарија Соколовића, испословани бејаху код султана више фермана, којима су се коначно узимале у заштиту србске задужбине.⁶⁶ Коначно,

⁶⁴ Види: Ема Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак 1476-1560*, Историјски институт-Службени гласник, Београд, 2004, стр. 274-277. Ипак, расте грчки притисак на Хиландар крајем XVI века, када су србски монаси принуђени да се пожале Порти и испослују да се ванредни намети равномерно расподеле на све светогорске манастире, уместо да се сваљују искључиво на Хиландар, како су смерали Грци; в. А. Фотић, *Света Гора и Хиландар у Османском царству* (XV–XVII век), Балканолошки институт САНУ-Манастир Хиландар-Св. Арх. Синод СПЦ, Београд, 2000, стр. 104-105.

⁶⁵ Ема Миљковић-Бојанић, *исто*, стр. 274-277.

⁶⁶ Под славим султаном Селимом, Мехмед-паша је био прави цар, тврдио је Никола Јорга: *Османлије и балкански народи*, Књига о Балкану II, Балкански институт, 1937, Београд, стр. 126. У Цариграду скоро цео диван – министарски савет – држали су Срби потурице. Председник владе био је Рустем-паша Санџаклија, а трећи везир Мехмед Соколовић. Шеих-ул-ислам, који је учествовао на дивану, мрзео их је јер су водили седнице на србском језику. „Османова земља је постала прђија потурица из земље Лаз”, гунђало се на Порти, а „земља Лаз” је означавала Србију. Рустем и Мехмед били су лишени верског фанатизма и, обновивши Србску патријаршију, омогућили су поновни тријумф Светосавља три столећа после Савиног упокојења. Ишчезнуће Пећке патријаршије одржало се само стотинак година. Манастир Пива, у којему је црква основана од створења света год. 7081 (1573) „трудом и подвигом и ценоју злата” митрополита Саватија, синовца патријарха Макарија Соколовића, брата Мехмед-паше, има живописану фреску Мехмед-паше Соколовића, ктитора

1557. године, издао је султан брат којим се обнављала србска Пећка патријаршија и за патријарха постављао Макарије, брат Мехмед-паше.⁶⁷ Тиме сви Срби долазе у једну духовну заједницу, црквену и народну, јер обновљена патријаршија обухвата Србију, Црну Гору, Босну и Херцеговину с Далмацијом, Хрватску, Славонију и Срем, област око Ћустендила и Самокова, Банат, Бачку и Барању, све до изнад Будима и Арада.⁶⁸ Мехмед-паша беше принудио на ћутање грчку а обновио србску патријаршију, па је држава Османовића задобила вазалну црквену установу, али и духовну тврђаву необичне снаге, отпорну да чува старе државне традиције, продужава завештану историју, а србску паству брани од даљег осипања.⁶⁹ Срби су у тако у Пећкој патријаршији добили установу која им је до извесног степена заменила самосталну државу, а патријаршија је примила државни карактер, постала подложна потврђивању својих поглавара султанским бератима, укључена у фискални систем, пуштена у деловање да би многобројне Србе окупила, учинила их политички одговорним и повезала системе њихових самоуправа.⁷⁰

Међутим, пошто је 1690. године патријарх Арсеније III прешао са делом србског народа преко Саве, Турци су идуће године поставили Грка на пећки престо. Србска се црквена аутономија некако одржава све до аустријско-турског рата из 1737.-1739. године, када Србе диже на неуспели устанак патријарх Арсеније IV, који бива затим принуђен да

овога манастира. Када би навраћао у овај манастир, Смаил-ага Ченгић би падао на колена пред овом фреском и клањао; види Андрија П. Јовићевић, *Древни српски манастири*, Центар Матице српске, Никшић, 2011, стр. 110-111.

⁶⁷ Дакле, у манастиру Пиви је Андрија Јовићевић описао фреску Мехмед-паше како пружа цркву брату Макарију, који је приноси Богородици; *Древни српски манастири*, Изд. Центар Матице српске, Никшић, 2011, стр. 110.

⁶⁸ Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Евро-Каленић, Београд-Крагујевац, 1995, стр. 85-86.

⁶⁹ Радован Самарџић, *Мехмед Соколовић*, Завод за уџбенике, Београд, 2010, стр. 114.

⁷⁰ Радован Самарџић, *Мехмед Соколовић*, Завод за уџбенике, Београд, 2010, стр. 111. Грци су то већ имали само као оквир, али су били сувише потиснути, економски скучени и војнички слаби.

напусти турску територију и завршава под Аустријанцима. После овога Турци нису имали вере у Србе и, у споразуму с цариградским патријарсима, почели су да располажу Пећком патријаршијом по свом нахођењу. Цариградска црква умела је да искористи нерасположење Порте према србском клиру, и пружила јој се прилика да поново потчини себи Пећку цркву. Отада за патријархе Порта је већином постављала Грке, који су им добро плаћали. Тако је Васељенски престо 1739. године, после преласка патријарха Арсенија IV у Угарску, за пећког патријарха поставио Јоаникија Караџу, из чувене фанариотске породице.⁷¹ А Грци патријарси намештали су на епископије своје сународнике, па су сви немилосрдно глобили народ србски и пљачкали цркве и манастире наше, а затим тим новцем куповали богатије епископије у Цариградској патријаршији, па и само достојанство цариградског патријарха.⁷² Србе који би се опирали безакоњима, Грци би немилосрдно анатемисали и одмах клеветали пред Турцима, као непријатеље султанове, и тиме упропастили робијом или мученичком смрћу. Србе првојерархе су тровали, облагивали и у прогонство слали. Тако је патријарх Василије Бркић оклеветан код Турака као непријатељ и послан у прогонство на Кипар⁷³, па је његов наследник Грк Калиник II, заједно са још пет епископа, поднео захтев цариградском патријарху Самуилу да се укине Пећка патријаршија, наводно због задужености.⁷⁴ Самуило беше окорели

⁷¹ Јоаникије III Караџа није остао србском народу у доброј успомени, јер је мучио народ и на силу му узимао новце (еп. Сава Вуковић). Он је већ 1746. године напустио презадужену Пећку патријаршију, претходно потрошивши сав новац; в. Јован Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Catena Mundi, Београд, 2017, стр. 537.

⁷² Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Евро-Каленић, Београд-Крагујевац, 1995, стр. 92. Недостојни Грк Григорије, који је био рашчињен од Србске Цркве и прогнан у Хиландар, покушао је средином XVIII века да завлада Хиландаром и из манастира да изгна све Србе (С. Димитријевић).

⁷³ Што је потврдио и сам патријарх Василије у писму митрополиту карловачком; в. Г. Станојевић, *Василије Бркић у Црној Гори 1768*, Историјски преглед, 2, 1954, 63-67.

⁷⁴ А. Д. Средојевић, *Београдска митрополија и Српска патријаршија*, Хришћанска Мисао, Београд, 2014, стр. 65. Саму патријаршију србску су Грци

грчки шовиниста и властољубиви подлац, који Србе представи султану као бунтовне људе склоне Аустрији и ћесару, римокатоличанству и калвинизму.⁷⁵ Задобивши од султана 1766. године ферман о коначном укидању Пећке патријаршије, Самуило исту одмах подврже Призренској митрополији, да се тако лакше затре траг и име србској патријаршији. Дуг њезин беше разрезао на све србске епископе, свештенике, цркве, манастире и сам народ. Србе епископе беше спремно оглобио, измислио им кривице и послао их у манастире или заточења, а на њихова места поставио Грке.⁷⁶ Никодим Милаш је тврдио да ферман о укидању Пећке патријаршије „није био законити чин, канонични оправдани чин, него проста протузаконита узурпација, изведена услед мало похвалних

силно задужили код државне благајне и код зеленаша, срозавши до очаја некадашњи углед старе Србске Цркве.

⁷⁵ „Пећску Патријаршију укинуо је, као што смо споменули, султан Мустафа III ферманом 1766. год. по настојавању користољубивијех чорбација цариградских, шовиниста грчких, и по сплеткама римске пропаганде на Балканском полуострву, присајединивши је Цариградској Патријаршији с погодбом да плаћа царској благајници дацију, која је на њој била”; Нићифор Дучић, *Васељенска Патријаршија и српско црквено питање*, Београд, 1897, стр. 34.

⁷⁶ Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Евро-Каленић, Београд-Крагујевац, 1995, стр. 106. Србски патријарси и епископи су поумирали по манастирима или у прогонству (сургуну). Ова самовоља се вршила у време када су фанариоти били на врхунцу моћи и власти у Стамболу. Самуило је био тек један од многих. Отежавајућим околностима за опстанак Пећке патријаршије придружио се јако развијени утицај фанарских Грка на Порту у XVIII веку, када су они успели докопати се врло важних и утицајних положаја (Стеван М. Димитријевић). У нади да ће грчка јерархија и грчко свештенство обилато умножити своје приходе, Фанар започиње борбу против српског свештенства и српског народа, борбу у којој Грци махом нису бирали средства; в. Станоје Станојевић, *Историја српскога народа*, Београд, Напредак, 1926, стр. 301-302.

побуда”.⁷⁷ Пећска Патријаршија није канонично укинута, него „самовољом свјетске мусулманске власти”, сматрао је Нићифор Дучић.⁷⁸

Тако је стара Србска Црква постала робњом Грчке Цркве, а србски народ двоструким робом Турака и Грка.⁷⁹ Једина епархија Пећке патријаршије, у којој Грци нису могли никада да успоставе своју фанариотску власт, била је Епископија Црне Горе.⁸⁰ Епископи Епархије Црне Горе нису признавали ни турску, ни грчку власт, нити су им били у зависности.⁸¹

Најпосле, енергични Самуило успе у науму да и старој словенској Охридској архиепископији науди, укинувши је и потчинивши је 1767.

⁷⁷ Н. Милаш, *Канонично начело православне цркве при разређивању црквених власти. К питању о јерархичком положају Сарајевске митрополије*, Задар, 1884, стр. 13. Такође: Ђура Вукичевић, *Да ли се српска Пећка патријаршија године 1766 канонички укинула и коначно угасила и ко јој је црквено-правни наследник*, Нови Сад, 1904.

⁷⁸ Нићифор Дучић, *Васељенска Патријаршија и српско црквено питање*, Београд, 1897, стр. 34.

⁷⁹ Радослав М. Грујић, *исто*, стр. 106.

⁸⁰ Др Љубомир Дурковић-Јакшић, *Митрополија црногорска никада није била аутокефална*, Београд-Цетиње, 1991, стр. 11-12.

⁸¹ Д. Милаковић, *Историја Црне Горе*, Задар, 1856, стр. 231. Архијереји из Црне Горе имали су удела у припреми доласка на пећки престо Василија Бркића, а владика Црне Горе је 1763. године покренуо питање обнове старе србске државе, у чији састав би ушле Србија, Бугарска, Босна, Горња Албанија, Далмација, Темишварски Банат и Славонија. Православни су морали да у један дан побију своје Турке, а у Аустрији да смакну све странце официре; в. В. Ђорђевић, *Црна Гора и Аустрија у XVIII веку*, Београд, 1912, стр. 50; такође и Дурковић-Јакшић, *исто*, стр. 12-13. Митрополит Сава писао је 1776. године митрополиту московском Платону у име свих епископа, жалећи се како је цариградски патријарх незаконито протерао све епископе Србе и на њихова места довео Грке, па се преклињао Руски синод „ради једноверја и јединојазичија и јединокровија с нама” да подигне престо Пећке патријаршије, која је од стране Грка неправедно лишена права. Још 1756. године је митрополит Сава молио Русе да заштите Хиландар од покушаја Грка да га преузму од Срба; в. Др Љубомир Дурковић-Јакшић, *Митрополија црногорска никада није била аутокефална*, Београд-Цетиње, 1991, стр. 24-25.

године новом епископском седишту у Преспи.⁸² Чак је издат ферман о уништењу Пећке патријаршије у којем је записано да се „никад никоме више не даје та патријаршија, ни на какву и ни на чију молбу, она се има избрисати из бележника и присајединити к цариградско-грчкој патријаршији“. Тада је укинута и само име уништене србске патријаршије и „ако би ма ко доцније поднео захтев подигнути исту као засебну патријаршију, макар и са увећањем њеног имања и прихода, или из ма каквих год побуда, или са тајним намишљајем: то ради обране и закриља раје, нипошто не треба давати пролазка молбама и представкама о томе“.⁸³ До уништења србско-пећке патријаршије, хришћани тежише својој народној патријаршији и остадоше верни вери праотаца, мада су од Грка и зулума турског били доведени до најжалоснијег стања. Међутим, после уништења патријаршије пећке, митрополити почеше још више тлачити православне, старајући се само о прикупљању мирије. Они постадоше сурови господари, а не пастири намученој пастви. Хиљаде кућа хришћанских остаде без свештеника неколико година, а митрополити нису марили, што су хришћани због зулума мењали веру...⁸⁴

Грци које су фанарски патријарси слали Србима за владике, били су врло лоши људи и махом нису познавали србски језик.⁸⁵ Обично се

⁸² Када се 1557. г. обновила Пећка патријаршија освојили су Грци остатке Охридске архиепископије, па се опет јављају у Македонији грчке богослужбене књиге и написи по црквама, уместо србуљске књижевности.

⁸³ И. С. Јастребов, *Податци за историју српске цркве из путничког записника*, Београд, 1879, стр. 5-6.

⁸⁴ И. С. Јастребов, *исто*, стр. 27-28.

⁸⁵ Врхунац свега беше грчки пећки патријарх Гаврило IV, који је наследио Грка Пајсија II на патријашком трону. После мање од годину дана се потурчио и тако свршио своју духовну и првосвештеничку мисију! „Овдашњи цариградски Грци су већином беспосличари, који немају вере ни закона, ни части, њихов главни интерес је новац, а нас мрзе више него саме Турке“, сведочио је руски посланик у Цариграду Алексеј А. Вешњаков; в. Владимир А. Теплов, *Русские представители в Царьграде, 1496-1891*, (СПб., 1891). Веру, којој су служили њихови преци, они држе као да није општа за све који је исповедају но само њихова, грчка; себе сматрају јединим синовима цркве, а све друге робовима и

радило о цивилима који би за један дан бивали произведени кроз све духовне чинове, све до епископског.⁸⁶ Грци епископи по Старој Србији и Македонији, после укидања Пећке патријаршије и Охридске архиепископије, били су безобзирни према пастви, потискивали су словенско богослужење и уводили грчко појање, грчили и одрођивали народ.⁸⁷ Многи од њих, иако су по више година провели у Србији, нису

пасторцима. Из тог погибелног начела поникла је њихова мржња против свих народа који не желе да се покоре њиховим дрским захтевима, а посебно против нас Словена; њихова тежња да нас подјарме или држе у турском ропству, да би преко Турака господовали над нама; њихово непријатељство према нашем језику, који би они, да могу, истиснули из цркве и свете службе Божије, и најпосле таква опака острашћеност да се православни Грк чини несноснијим Словену и од самог Турчина мухамеданца; в. *Србима посланица из Москве*, Златоусти, Београд, 2006, стр. 8.

⁸⁶ Блажени Јероним је писао о таквима: „Јуче је био оглашени, а данас је првосвештеник; јуче је био у амфитеатру, а данас у цркви; синоћ у циркусу, јутрос већ у олтару, некад покровитељ комедијаша, а сад већ посвећује девственице“. „На брзину рукоположеном свештенику непознато је смирење и кроткост простих, то јест, светих људи; њему су непознате хришћанске речи љубави, он не уме да занемари своје жеље, него хита од једне почастии ка другој“. С друге стране, Питон фон Турнефорт се исправно питао: „Шта се може мислити о једној цркви чији поглавар, уместо да буде изабран од Св. Духа, врло често бива именован од султана или од Великог везира... Ништа није трагичније него видети, да су сами Грци проузроковачи једне тако презрења достојне ствари“; према Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, том I, Catena Mundi, Београд, 2018, стр. 445. Око 1643. године влашки војвода Матија Басараб, добар познавалац Стамбола, изражава сумњу да ће моћи спасти своју душу, јер се цариградски патријарх не бива „наитијем“ св. Духа, него новцем који се даје Порти; види моју *Црквено-народну историју Срба, Руса и Влаха*, Историјски архив, Крушевац, 2019, стр. 91.

⁸⁷ Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Евро-Каленић, Београд-Крагујевац, 1995, стр. 154. Када пастир не зна језик своје пастве, и када је он туђин по духу и мислима, не може га ни подучавати у православној вери. То чини паству јако подложном турчењу и латинском унијаћењу (Ниђифор Дучић). Апостоли Христови нису били искључиво Јелини, ни приповедали Божанску науку само јелинским језиком, већ су били послани да *проповедају сваком народу на његову језику* (Н. Дучић). Грчки филетизам и нетрпељивост могу народ српски одвести на пут који му иноверне пропаганде одавно утиру, далековидо је тврдио Дучић. Унијатски епископ у Кукушу је обећавао Србима у Мађедонији и Старој Србији: народне епископе, словенску службу у цркви и

знали србски језик.⁸⁸ Свима њима главна сврха беше да што више оглобе народ и да се обогате, користећи се симонијом као главним оруђем – продајући парохије бољим купцима и рукополажући свештенике за новац. За новац су допуштали безакоња при склапању и разводу бракова, а црквеним добрима и иметком су располагали самовољно. Тада су епископе у Србији често постављали и сами Турци – паше и везири. Грци нису дозвољавали народну и црквену просвету код Срба, како би од неугог и празноверног народа могли лакше да извлаче глобу, заводећи посвуда режим погрчења преко хеленских школа и образовања. Свуда су фанариоти сузбијали словенско богослужење и уводили грчко, старе србске рукописе су палили и уништавали. Забрањивали су прослављање Крсне Славе и србских светитеља, а у Бугарској и влахомолдавским кнежевинама беху успели да одроде и појелине више народне слојеве.⁸⁹ „Два су узрока била који су подстакли Грке да униште обадве цркве. С једне стране хтели су помоћу прихода да из нових црквених области платити тешке дугове свога патријархата, а с друге, надали су се да ће свој омиљени план, јелинизирање Јужних Словена и распрострањење грчког елемента чак до Карпата, моћи реализовати”.⁹⁰ Грци су мислили „по фанариотски” да су верници Цариградске Цркве „овце за стрижење и етнографски материјал за Грко-Бугаре, Грко-Влахе, Грко-Србе и Грко-Арбанасе.”⁹¹ Србски народ је ту много изгубио, с црквеном независношћу пропало је народу и оно последње, што му беше остало од удела у јавном животу, у чему је поврх

народне школе - само да признају римског папу за поглавара. Рим није седео скрштених руку, те већ 1860. године постави Драгона Стаковског за поглавара бугарских католика.

⁸⁸ Радомир Поповић, *Српска црква у историји*, Унивезитетски образовани православни богослови: Хиландарски фонд: Задужбина Николај Велимировић и Јустин Поповић, Србиње-Београд-Ваљево-Минхен, 1997, стр. 49.

⁸⁹ Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Евро-Каленић, Београд-Крагујевац, 1995, стр. 109.

⁹⁰ К. Јиречек, према Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, том I, Catena Mundi, Београд, 2018, стр. 445.

⁹¹ Стојан Новаковић, према: Владан Ђорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893*, СКАНУ, Београд, 1923, стр. 13.

свега било још покретача и за веће изображавање. Сад је тек народ био сасвим покорен под потуркомањени Цариград.⁹² Ипак, Цариградска патријаршија се није оснажила како је замишљала, нити су фанариотски шовинисти: Ипсиланти, Суцов и Мурузов с цариградским грчким синодом могли погрчити (еленизовати) Словене (Србе и Бугаре) на Балканском полуострву.⁹³ Панхеленски шовинизам и свесно уништавање словенске културе и црквено-народне просвете ће ипак допринети покатоличењу мањег дела Бугара кроз оживљену папску пропаганду.⁹⁴ Такође, једна од трагичних последица укидања Пећке патријаршије било је појачано прелажење Срба на ислам.⁹⁵

⁹² Леополд Ранке, *Србија и Турска у деветнаестом веку*, Академска књига, Нови Сад, 2019, стр. 58.

⁹³ Н. Дучић, *Историја српске православне цркве од првијех десетина VII в. до наших дана*, Државна Штампарија Краљевине Србије, Биоград, 1894, стр. 197.

⁹⁴ Orsatto Pozza, *La Serbia e l'impero d'Oriente*, Nuova Antologia, Firenze, 1866, p. 21-22. О католичењу Бугара види моју *Црквено-народну историју Срба, Руса и Влаха*, књига прва, Историјски архив, Крушевац, 2019, стр. 120-121 и 290-291. Вук и Копитар су много урадили на разбијању језичког јединства Срба, Бугара и Руса.

⁹⁵ И. С. Јастребов, *Податци за историју српске цркве из путничког записника*, фототипско издање, Српска православна богословија св. Кирила и Методија - Арс Либри, Ниш-Београд.

ВЕЛИКА ПЉАЧКА ФАНАРА

„Ви сте врачевци неправдивци, лекари зли што и Христос за такве говори: и вама законом горје, јер налажете на људе несносна бремена, а сами ни с једним вашим прстом не подимате им товара!“

Гаврил Стефановић Венцловић

Највећа пљачка започела је још у другој деценији XVIII века, када султан из одмазде поставља Грке фанариоте на чело вазалних кнежевина Влашке и Русовлашке.⁹⁶ Тако, током XVIII и у првој половини XIX века, на челу влахомолдавских кнежевина смењивали су се припадници грчких фанариотских породица (Кантакузини, Ђике (арбановлашке лозе), Ипсиланти, Маврокордати, Морузи, Хангерли, Раковице, Каламаки и Караџа (молдовлашке крви), Шуцу...), који су Порти плаћали своју инвестиру, а потом тешким фискалним мерама покушавали да уложени новац брзо поврате.⁹⁷ Њихово миропомазање у

⁹⁶ Овоме је умногоме допринео Петар I и катастрофални исход авантуристичке политике Источног питања, која је довела до тога да су највеће жртве поднеле Молдавија и Црна Гора. Одмах по закључењу мира након неуспешног Прутског похода, велики везир је наредио Татарима да нападну Молдавију и да је опустоше огњем и мачем, а исто је учинио и везир Мустафа Ђуприлић у Црној Гори, приморавши становништво на збег у Венецију и Русију. У Молдавији су градови Браила, Галац и многи други претворени у рушевине, а манастири и цркве похарани и немилосрдно опљачкани. Богати легати и црквене утвари су неповратно изгубљени, а у септембру месецу 1711. године у Јаш стиже и нови турски господар, Никола Маврокордато, са којим и званично почиње владавина злогласних фанариотских зулумџара. Грци ће загосподарити и преклоњеним манастирима у Влашкој и Молдавији као игумани, а често и као обични световњаци у калуђерском руху, чинећи разна непочинства у њима; в. А. П. Лопухин, *История Христианской Церкви в XIX веке*, Петроград, 1901, том други, стр. 460-463.

⁹⁷ Још у древној васељенској цркви епископ ефески Антонин беше купио свој чин за новац, па је онда, да би повратио уложени капитал, и сам продавао дужности у својој области. Његови хорепископи су тај новац надокнађивали продајом свештеничких места и Светих Тајни. Антонин беше наредио да се

XVIII веку вршено је у Цариграду од самог патријарха. Грци су угњетавали Словене својом „културом“, помагани у томе и раније и сада од Турака и од оних виших турских чиновника Грка из „племићког реда“, тзв. „фанарских племића“ Маврокордата, Кантакузена, Мурузиса, Рангабеа, Суцоса, Генадиоса и Никусиоса, који су били тајни секретари турских Султана и „велики тумачи“ Порте, њени посланици на страним дворовима и кнежеви вазалних кнежевина Влашке, Молдавије и Бесарабије.⁹⁸ Грчка властела и поповштина била је за све време турске владавине на Балкану, па и у XIX веку у турској служби, а шта је тај утицај значио у таквој земљи као што је Турска, нарочито кад је реч о борби привилегованих против немоћних, то је лако разумети. Фанариоти су постали стални саветници султана и *сиви кардинали* отоманске спољне политике. Притом, сами Грци се физички нису много разликовали од Турака, па су носили плави пас (појас) и нису бријали главе, како би се издвајали од њих.⁹⁹ Углавном су Грци и Јермени били трећи сталеж империје Оријента, нова борбена класа трговаца, занатлија, финансијера, морепловаца и богатих сељака. Ова немуслиманска интелигенција није могла ући у систем турске војске, ни у систем турске

свештени сасуди претопе у шипке, и то сребро је поклонио свом сину, с врата крстионица скидао је мермер да би украсио своје купатило; код себе је као слугу држао дечака који је починио убиство; код себе је поново довео жену од које се растао приликом посвећења и од ње добио неколико деце. По његовој смрти, избише нереди у Ефесу, јер су његови свргнути епископи тражили повраћај новца уложеног за добијање чина, што им је св. Златоусти и омогућио у форми тужбеног захтева на рачун имовине коју је Антонин оставио после смрти.

⁹⁸ Милан Будимир нам је такође указао да код житеља Влашке и Молдавије *descalcarea*, „начин бројања од десет на више јасно показује, поред осталих реликата, какав је био супстрат у тим областима“, као и на чињеницу да чак и данашњи становници Влашке и Молдавије „зову именом *Srbul* своје јужнословенске суседе у Подунављу, тј. Бугаре“. Начин бројања је идентичан србском, а код њих је очигледно Срб, Србул прастаро име за све Словене.

⁹⁹ Бенедикт Купрешаћ, *Путопис кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530.*, Бесједа, Бања Лука, 2012, стр. 46.

управе, па се она сасвим логично утискивала у православни црквени клир и давала Фанару велики политички и културни значај.¹⁰⁰

Ружан је спомен о грчким владикама у Србији: Леонтије Ламброс (слуга митрополита Методија, кога Турци на денунцијацију овог слуге удавише),¹⁰¹ Дионисије, Мелентије, Агатангел, Ћирило, Антим и многи други. Вук Караџић казује да су грчке владике били људи прости, пропалице и најрђавији, глобили су народ, цркве, манастире, а свештенике остављали у незнању, патријаршија је продавала епархије грчким калуђерима, а „они су са пашама и кадијама експлоатисали земљу, која је за њих била туђа и у свему су се слагали са осталим чиновницима Портиним”.¹⁰² Грчке владике у Србији биле су у времену од 1804. до 1830. године турски шпијуни против народа србског, због чега их је Кнез Милош Велики и отерао из Србије.¹⁰³

¹⁰⁰ Живко Топаловић, *Турска*, Геца Кон, Београд, 1932, стр. 29.

¹⁰¹ Методије је био изузетак међу Грцима епископима у Србији. Народ му је веровао, па му је поверен на чување и чувени хатишериф од 1793. године за Београдски пашалук. Њега је дао удавити београдски везир Хаџи Мустафа паша да би довео на престо свога штићеника Леонтија Ламбровића; в. *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу*, БИГЗ-Музеј СПЦ, Београд, 1993, стр. 137-138.

¹⁰² Вук Караџић је сматрао да је неспремност нашег свештенства зависила од дугог боравка похлепних грчких владика у Србији, потпуно незаинтересованих за црквено-народну просвету код Срба. Мржња на Грке појачала се у нашем народу када је Цариградска патријаршија успела да укине Србску патријаршију и наметне нашој цркви своју власт; види Д. Ј. Поповић, *О Цинцарима*, Прометеј, Београд, 2008, стр. 183.

¹⁰³ Београдски митрополит Леонтије Ламбровић, заједно са деветнаест Турака, је ласкавим обећањима покушавао да смири народ на преговорима са Карађорђем у Паланци, године 1804. Говорило се да је пред слом Првог устанка лично митрополит Леонтије сејао панику међу народом, обилазећи села тобоже у богослужбене сврхе; в. Владимир Стојанчевић, *Србија и српски народ у време Првог устанка*, Матица српска, Нови Сад, 2004, стр. 32 и 185. То потврђује и Баталака: „2. августа ове 1807. године, дошао је Родофиникин у Србију, у Београд, коме се Леонтије митрополит као Грк Грку, одмах, и лако под кожу увукао, и на Карађорђа, Младена и Југовића пањкати отпочео. Узроци, што је Леонтије овако чинио, и што није пропустио времена, ни за један тренутак под

Ти агенти грчке пропаганде беху још под Турцима успели да толико заваде православне народе, да је њихово заједничко робовање трајало много дуже, него што би иначе трајало.¹⁰⁴ Поред свих зулума грчких владика у Србији, Милош Велики је био велики добротвор Цариградске Патријаршије, која нам се касније „одужила” својим противсрбским држањем по питању србских школа у Македонији, као и отежањем хиротоније митрополита србске народности у Призрену и

кожу се увући Родофиникину, јесу и они мало више споменути, али главни су следујући: Он се бојао да Срби не уграбе прилику пре њега, Родофиникину описати га, и казати му: како је он свакад на страни Портиној био, и како је све једнако Србе од Руса одвраћао, доказујући им: како су Руси неверно и издајнички са Морејом поступили, и како је богомрским поступком на митрополитску столицу сео, и митру себи на главу устакao, како је, кад му је у Совет отказано долазити, сам изишавши по својој епархији, бајаги у каноническу визитацију, у пожаревачкој нахији, у једном селу зађаконивши, у цркви истога села, једно младо, од 16 година, момче, поповог сина, овога хтео да бузарира, због чега су по тужби реченога попа, оца ђаконовог, Леонтију већ дошле биле виле очима, али су: „свирепи”, по Родофиникину, Карађорђе, и „пијане” и „сумашедше”, по Родофиникину, старешине српске, и ово нечовечно дело прикриле, из почитанија према светињи цркве, и према достојанству и светости чина архипастирског”; в. Л. Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, књ. I, Просвета, Београд, 1988, стр. 306. Огорчени Карађорђе му је тада рекао: „Знаш ли ти да су се Срби противу таквих и подигли на оружје, да их растерају, да их поубијају и да курталишу децу своју од њиховог насиља и незаконија?”; *исто*, стр. 333. Родофиникин је извештавао руски двор следећи клевете „пакосног и подлог митрополита Леонтија”, најгоре оцрњујући Карађорђа и старешине. Сва Леонтијева радња ишла је на то „да Србе омрази Русији, те да она своје покровитељство с њих што пре скине, да он заметне крв међу браћу, и да их тако лакше, наново у јарам турски подврћи може”. Родофиникин је вожда србског представљао Русима као сурову сумашедшу пијаницу, што је узимано као веродостојно од стране лаковерних руских историчара попут Дубровина, који се позабавио Карађорђем као „полудивљом натуром, страсно свирепом и предавајућом се грабежу и насиљу”; в. Баталака, *исто*, књ. I, стр. 327-332 и књ. II, стр. 536-537. *Путешествие в Молдавию, Валахию и Сербию* (Москва, 1810 год.), књига коју је писао Дмитрий Бантыш-Каменский под непосредним утицајем Родофиникина и Леонтија, жалосни је пример исте клеветничке и противсловенске климе. У њој се на најгори начин приказују Карађорђе и војводе, и то из друге (грчке) руке.

¹⁰⁴ Владан Ђорђевић, *Грчка и српска просвета*, СКА, Београд, 1896, стр. 28.

Скопљу. Трагично је било и искуство Старосрба рашко-призренске епархије под фанарским игом: грчки митрополит Ананије (1830-1835) столовао је прво у Скопљу, одакле га својим утицајем отера за Призрен силни србски трговац Хаџи-Трајко, када га је затекао са даскалицом у наручју; из Призрена овај злотвор, полазећи за Цариград, украде чувену круну митрополита Јанићија и понесе је са собом, но Дечанци полете за њим, стигну га у Скопљу и помоћу Хаџи-Трајка отму му круну и поврате је у манастир Дечане.¹⁰⁵ Грк Синексије (1837-1840) у Призрену је дневно пио три оке ракије, глобио народ, распуштао је жене и попио је попове самовољно. Игњатије (1840-1849) је успео да потурчи много србских кућа, глобећи сурово и терајући људе у апс, слао је људе у сургун; све док се одважни Синча Михаиловић пожали Константину Николајевићу у Цариград на овога владику, па га коначно Али-паша протера из Призрена. Његов наследник, примитивни Грк Партеније је демонстративно излазио из цркве да не слуша словенско појање, јер је оно било „варварско”. Митрополит Мелентије је 1857. године за 2000 гроша отео трудну жену једног сељака из Љутоглава, па је на силу венчао за другог Србина у оближњем селу. Мелентије се намерачио да позатвара све србске школе, а место њих да отвори грчке, што успе да спречи, знатним пешкешом код Турака, приштински народни вођа Стојан Чамишевић. Владика се понашао и развратно, играјући чочек са циганкама на седељкама код Акиф-паше.¹⁰⁶ На једвите јаде, пошто је од

¹⁰⁵ Ништа неуобичајено, јер још александријски патријарх древне цркве Диоскор беше огрезао у користољубљу и разврату сваке врсте. Њиме се бавио Халкидонски сабор јер је несавесно трошио црквени новац на музиканте и глумце, веселио се са женама у купатилу, клирицима је одузимао куће и слао их у тамницу, слао је убице да ликвидирају лица којима је био незадовољан, и чак су патријарху Диоскору директно приписивана убиства. Судску одлуку којом се Диоскору одузима чин потписали су сви епископи без изузетка; в. А. В. Карташов, *Васељенски сабори*, СКЗ-ПБФ, Београд, 2009, стр. 290-291.

¹⁰⁶ Опет ништа ново у односу на грчко-египатски епископат древне васељенске цркве. Свети Исидор Пелусиот беше описао порочност пелусијског епископа који се „предаје похоти, гневу и недозвољеној љубави, и спреман је да учини све само да би живот проводио противно божанском закону”. Његови презвитери били су још гори; гордељиви, пијанице, разуздани, беснели су један

1830. до 1896. године била без Срба епископа, рашко-призренска митрополија се изборила да „неуки старац Антим VII” (васељенски патријарх) коначно рукоположи Дионисија Петровића, на личну интервенцију руског конзула Нелидова код султана Хаида II.¹⁰⁷ Владика Дионисије био је тада дочекан у Приштини као Христос у Јерусалиму.¹⁰⁸

на другога. Чак су се хвалили пороцима као добродетељима; в. А. П. Лебедев, *Свештенство древне васељенске цркве*, Zepher Book World, Београд, 2002, стр. 401-402. Овај Грк Мелентије је у свакој вароши имао по неколико наложница и од својих попова је тражио да му буду сводници, боловао је и од сифилиса. У Приштини је при школи држао своју наложницу на саблазан деце и грађанства. Учитеља је приморао да му доводи жене, чијим је мужевима налазио посла. Он је за паре запопљавао фурунције, папуције, кочијаше, терзије, кафеџије и сваког ко му је давао паре. За 20, 30 и 40 динара је продавао развод брака, као и венчање између блиских сродника. Ото је вредно црквено имање у Грачаници, чак и коња преминулог грачаничког попа Ристе. Народу је забрањивао да шаље децу у школе, па се у епархију увукла и бугарска, католичка и протестантска пропаганда. Са посебним задовољство је радио на томе да се народ међусобно гложи и свађа; в. Владан Ђорђевић, *Србија и Турска (Јилдиз-Порта-Фанар) 1894-1897*, СКА, Београд, 1928, стр. 102-106.

¹⁰⁷ Нићифор Дучић, *Рашко-призренска митрополија и национално-културна мисија Краљевине Србије у Старој Србији и Маћедонији*, Београд, Државна штампарија, 1896, стр. 6, 47, 63-64. До 1895. године на челу преспанско-охридске епархије налазио се митрополит Антим, а сменио га је 1896. године митр. Амвросије; в. Н. Дучић, *исто*, стр. 82. Онај Антим био је Арбанас по рођењу; в. Миле Станић, *Успомене на митрополите с којима сам радио Михаила Г. Ристића*, Вардарски зборник, Београд, 2003, стр. 82.

¹⁰⁸ Реч „Грци” наводно није подразумевала искључиво етничко порекло архијереја, већ пре свега чињеницу да потичу из епископата Васељенске патријаршије. Барем нас тако убеђује Ђ. Слијепчевић. Мада, у Старој Србији и Маћедонији за владике су долазили све сами окорели Грци по народности са мржњом према Србима „варварима”, који никада Србина не узеше у заштиту од турске обести, нити ма кога чим помогоше. Напротив, и они су Србину гулили кожу, као и аге и бегови. Трудиле су се да Србима униште чисто србско обележје – Славу, а уведу „имендан” чељади и грчке школе (види још о ужасним непочинствима у књизи *Живот Срба на Косову 1812-1912* од Јанићија Поповића, стр. 222-227). Тек јуначким залагањем конзула Цинцара Бранислава Нушића (Алкибијада Нуше) и Владана Ђорђевића (Ипократа Георгијадеса), као и тадашњег руског амбасадора код цара Абдул Хаида („Проклетог Абдула”) у Цариграду, Патријаршија се коначно смилова те 8. јануара 1896. за владикау призренског изабере Србина Дионисија Петровића, родом из Босне. У

Тек после другог и енергичног заузимања родољубивих народних првака, уз мудро дипломатско посредовање Русије, Србије и Црне Горе, успело се да Цариградска патријаршија постави Србе за епископе у Призрену (1896.), Скопљу (1897.) и Велес-Дебру (1910). За србским епископима, почеле су се отварати и школе, које су шириле србску просвету дубоко у Македонију.¹⁰⁹

Ипак, до рата 1912. године, цела Словенска Црква у Турској имала је 22 епархије, на којима су већином били Грци, а само седам Бугара и тројица Срба. Бугарин Априлов оснива 1834. године у Габрову прву модерну бугарску школу, и словенска просвета се шири захваљујући обилним прилозима бугарских трговаца, посебице из Бесарабије и Одесе.¹¹⁰ Србска влада је штампала бесплатно у државној штампарији књиге за ову школу, као и за школу у Свиштову, отворену 1835. године.¹¹¹ Хатишериф од Гулхане из 1839. године осујећује мешање Фанара и грчких духовних лица у школе, што омогућава слободније ширење

Приштини тада нови владика беше дочекан као Христос у Јерусалиму! Види Јанићије Поповић, *Живот Срба на Косову 1812-1912*, Никанор, Грачаница, стр. 116.

¹⁰⁹ Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Евро-Каленић, Београд-Крагујевац, 1995, стр. 156. Владика Дионисије се из своје резиденције у Призрену брижљиво старао о унапређењу и градњи манастира, цркава, школа, унапређивао је свештенство, као пастир био је веома љубљен, што неким није импоновало. Неке су се пропалице усудиле на њега „дићи убилачку руку“; Милован Ј. Богавац и Драгослав С. Ђетковић, *Срби на Косову и Метохији у 19. и 20. веку*, Службени гласник-Обележја плус, Београд, 2018, стр. 749. Види и Јован С. Радојчић, *Биографије Срба западно од Дунава и Дрине III*, Прометеј, Нови Сад, 2009, стр.120.

¹¹⁰ Спиридон Гопчевић, *Стара Србија и Македонија*, Народна и универзитетска библиотека „Иво Андрић“, Приштина, 2008, стр. 241-248 и 301-312. Палаузови и Тошков основаше 1834. године у Одеси *Настојатељство одеских Бугара*, удружење за финансирање бугарске пропаганде код Руса.

¹¹¹ У Београду је Раковски издавао од 1860-1862. године, потпомогнут од србске владе, часопис *Дунајски Лебед*. Србија Бугаре здушно помагаше, надајући се скором словенском уједињењу и ослобођењу.

словенске просвете.¹¹² Бугари у Плевену 1840. године отварају прву женску учитељску школу. У Пећи беше 1855. године основана прва српска женска школа, коју установи монахиња хаџи Катарина Симићева. Поред школе начинила је она црквицу и један мали манастир, где је примала на негу старе и изнемогле сироте жене.¹¹³ Заслугама чувеног трговца и добротвора Симе Игуманова, основана је 1872. године у Призрену *Богословско-Учитељска Школа*, која је дала велики број учитеља и свештеника Старој Србији, Босни и Херцеговини и Црној Гори.¹¹⁴

¹¹² Илбер Ортајли, *Најдужи век империје*, СКЗ, Београд, 2004, стр. 76. Као што смо истакли, Фанар је био посебно противан развоју словенске просвете у местима где су живели Грци. Митрополит у Пловдиву (Филипопољу) тражио је од Фанара затварање бугарске школе у граду, а митрополит Пазарџика Хрисантос је чак затворио бугарску школу у том граду. Прича се да је грчки патријарх, пошто је прочитан танзиматски ферман и стављен у своју врећицу, рекао: „Да Бог да да више не изађе из те вреће”.

¹¹³ Милојко В. Веселиновић, *Српске калуђерице*, репринт издање, ИКП „Никола Пашић”, Београд, 1997, стр. 228-234.

¹¹⁴ Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Евро-Каленић, Београд-Крагујевац, 1995, стр. 156. Више о школству у: Александра Новаков, *Стубови српске просвете, српске средње школе у Османском царству 1878-1912*, Завод за уџбенике, Београд, 2017. Тај Призренац који је много проборавао у Македонији, на обалама Охридског језера, у Солуну и Цариграду, најбоље је од својих других домородаца осетио целину Срба у турској држави, њихову заједницу и њихово организовање баш на тој подлози. Будући дуже времена у Цариграду, он је на Фанару и у бугарско-егзархијским круговима посматрао шта и једни и други раде за своје народе и како. Видео је да Грци хоће да грче, а Бугари да бугаре... Друга је његова судбинска заслуга што је још у Цариграду осетио да се народ не може без просвећености ни одржати ни ослободити... Његово је дело прво слање ђака из Јужне Србије на средње, стручно и више образовање на страну о његовом личном трошку, оживљавање црквеног живота у крају, пропагирање наше ствари у Русији и код руске дипломатије на терену, слање књига за цркву и народ, нарочито заузимање за просвећивање краја у Београду, помагање правца Милојевићева и финансирање у Београду и најзад, отварање Призренске Богословије, која је толико заслужна за Јужну Србију, Босну и део Црне Горе; в. Григорије Божовић, *На хаџицуку*, Службени гласник, Београд, 2016, стр. 542-543.

Ни Срби у Босни и Далмацији нису имали мира од фанарских угњетавача, који „свештенство и народ нијесу штитили ни митрополили, јер га нијесу вољели као странци и већином бејаху егоисти мислећи само на своје интересе”.¹¹⁵ Први владика Грк у Босни беше Серафим (1766-1767), онај који је са још седморицом митрополита тражио од цариградског патријарха Самуила и од Порте да се укине Пећка патријаршија.¹¹⁶ Мада је и грчки митрополит Мелентије вероватно походио Бања Луку и Лијевно из Цариграда већ око 1667-1668. године, у фанариотској намери да „што награби”.¹¹⁷ Владике Грци бејаху омрзнути и због тога што су подржавали турске власти и били отворено против народног словенског покрета, или према њему равнодушни. Неки од њих су покушавали да погрче омладину по градовима: „Код млађих било је енергичног протеста против натурања грчког језика и у цркви и у школи. У Сарајеву још се памтио неки грчки учитељ звани Јејина, који је у школи учио децу грчки, а избацио био српски језик и који је ту учетељовао од 1836 до 1838 године. Обичај да се у цркви пева с једне певнице грчки, а с друге словенски трајао је још дужи. Омладина је тражила безусловну национализацију школе, а у цркви више словенског и националног духа.”¹¹⁸ Фанариотска политика православне црквене хијерархије у Босни, па и у Србији, пре и после Пећке патријаршије, допринела је томе да велики број православних напусти веру, поистовећујући је са азијатским деспотизмом и подаништвом. Деморализација је била велика и после устанка у Босни и Берлинског

¹¹⁵ Светислав Давидовић, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини (од 930. до 1930. год.)*, Бели анђео, Шабац, 2002, стр. 61. Посебно је трагична судбина била свештеника Ђорђа Продановића, кога су те „вајне вјерске поглавице без узрока затварале, глобиле, исмијавале и инквизиторски мучиле глађу и другим начином.”

¹¹⁶ Светислав Давидовић, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини (од 930. до 1930. год.)*, Бели анђео, Шабац, 2002, стр. 43.

¹¹⁷ Види митр. Сава Косановић, *Источник*, 1898, стр. 41-42. Наводно је долазио 1667. године да врати римокатолике у православље; в. А. Кнежевић, *О царско-отоманским намјесницима у Босни*, Сењ, 1887.

¹¹⁸ Владимир Ђоровић, према Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књига друга, Catena Mundi, Београд, 2018, стр. 456.

конгреса 1878, те су православни свештеници, разочарани у своје епископе Фанариоте, одбацивали свештенички чин и позив, и постајали или атеисти, као Васа Пелагић, или римокатолици.¹¹⁹ Павле Швабић је својевремено слушао од многих архимадрита и игумана „како су Грци владике скидали сребрне окове са појединих икона и других црквених утвари те односили. Тако је учињено са сребрним сасудима у сарајевској цркви, у манастиру Житомислићу, Горажду, у манастиру Св. Тројице на реци Брезници више Пљеваља.“¹²⁰

¹¹⁹ Жарко Видовић, *Руски славјанофили: реч у њихову одбрану* (1975-1976), стр. 83-86.

¹²⁰ *Гласник православне цркве у краљевини Србији*, Београд, 1901, стр. 34.

МЛЕЧИЋИ И ДАЛМАЦИЈА

У далматинском приморју, од 1420. године под Млечићима, установљен је под млетачком влашћу посебни филаделфијски епископ, који беше духовно подвлашћен Фанару.¹²¹ Када је млетачка република изгубила своје поседе у Мореји (1540.), затим острва Кипар (1573.) и Крит (1669.), грчки елемент је изгубио пређашњи значај и бројност, док је преласком Далмације (1699. и 1718.) под власт републике-србски елемент заузео некадашње грчко место. До Карловачког мира православну паству филаделфијског епископа чиниле су грчке породице у приморју, али се после тога оне утопише у много бројније србско становништво. Та превага се односила чак и на старе грчке црквене општине, јер су се Грци враћали у отаџбину, или напуштали веру и народност, полатинивши се у потпуности.¹²² Млечићи су већ у XVII веку тежили да поунијате Србе и непоунијађене Грке поданике, у чему су донекле и успели. У самим Млецима беше старином много православних Срба, који, заједно с Грцима, беху подигли тамо храм почетком XVI века.¹²³

Када је сва Далмација дошла у млетачке руке, 1699. и 1718. године, одмах је сва Србска Црква у Далмацији и Боки Которској изузета

¹²¹ Никодим Милаш, *Православна Далмација*, Сфаирос, Београд, 1989, стр. 326. Установљена је посебна Филаделфијска митрополија са седиштем у Венецији од 1537. до 1797. године. За филаделфијске епископе бирани су Грци, који су управљали србском црквом преко архимандрита манастира Крке, који је носио титулу „генерал-викар архиепископа од Филаделфије” (Рајко Л. Веселиновић).

¹²² Никодим Милаш, *Православна Далмација*, Сфаирос, Београд, 1989, стр. 326.

¹²³ Радослав М. Грујић, *исто*, стр. 161. Вели Љ. Д. Јакшић да „Грци нису давали да се служи на словенском језику ни у цркви у Млецима која је била некада Црнојевића” (*Тршћански Срби и словенска стремљења у Трсту 1848-1850*). У заједничком храму тршћанском, Грци нису хтели да буду под јурисдикцијом србског владике ни да чују србско појање, па фанатични грчки архимандрит Омеро потеже у Бечу статут општине у коме се помињала „грчка вера”, започињући парницу и свађу која ће трајати 35 година, све до 1782. године. Беше исти Омеро 1755. године прогнао србског свештеника, те прогласише Грци храм св. Спиридона за своју цркву! Слично гоњење од Грка доживели су и Срби у Пероју.

од Пећке патријаршије, и предана на тацни грчком млетачком архиепископу, који је баш у то доба постао гркокатолик, дакле примио унију с Римом.¹²⁴ Грк родом из Кефалоније, млетачко-далматински епископ Мелентије Типалди, је већ 1690. године одступио од православља и почео да ради на потчињавању Срба Далматинаца римском папи, како би провером постао кардинал.¹²⁵ Кавгација и притворица Мелентије покуша да уништи православље у Млецима и Далмацији, али се свештенство и народ обратише тужбом цариградском патријарху Кипријану и самом руском цару Петру I.¹²⁶

Венедикт Краљевић се појавио у Босни за време митрополита Калиника. У договору са секретаром митрополита Киријаком, који беше фалсификовао једну патријархову грамату, пошло је Краљевићу за руком да приволи митрополита Калиника да га посвети за епископа 1806. године. Касније му је Калиник уступио управу Дабробосанском митрополијом, с тим да му Краљевић плаћа годишње 4500 дуката и повукао се у Цариград.¹²⁷

¹²⁴ Никодим Милаш, *Православна Далмација*, Сфаирос, Београд, 1989, стр. 332-349. Када је Млетачка Република 1718. године признала цетињском владици Данилу црквену власт над православним Србима у Боки, онда је ова област изузета из јурисдикције филаделфијског епископа.

¹²⁵ Никодим Милаш, *Православна Далмација*, Сфаирос, Београд, 1989, стр. 332. Види се ово из дописивања Мелентијева са латинским патријархом Млетака, са кардиналом Колоредом и са језуитима. Опозвао беше православно веровање и исповедио римокатоличко, по посебној, за Грке установљеној формули.

¹²⁶ Унијата Мелентије је коначно свргнут, лишен чина и одлучен као други Јуда, синодском одлуком патр. Кирила, 1712. године. После њега није постављан нови митрополит све до 1762. године, када је интронизован Георгије Фаце (1762-1768); в. С. Зорица, *Православна Црква и њени епископи у Далмацији*, Црква 2009 – Календар СПЦ, стр. 99-113, 92.

¹²⁷ Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књига друга, Catena Mundi, Београд, 2018, стр. 459-460. Пробисвет Краљевић се придружио Ламбровићу и Родофиникину, који му је дао руски пасош са којим је он прешао у Далмацију. У Сарајеву је шуровао са француским шпијунима, Грцима из Истре, од којих је био Мармонту препоручен и позван да дође у Далмацију, да би га затим Наполеон I учинио далматинским епископом. Побегавши из Сарајева,

Лукави интригант Венедикт Краљевић (Пичаура), родом из околине Солуна, страшно је угњетавао народ и свештенство у Далмацији, те, спроводећи унијатске тежње бечке владе, беше довео у Шибеник и Задар три унијатска попа из Галиције.¹²⁸ Његов подмукли рад на унији ће оставити тешко бреме на верски живот православних у Далмацији.¹²⁹

дошао је 1807. године у Београд, где се спојио са митр. Грком Аксентијем из Цариграда, Леонтијем и Родофиникином. Овај Краљевић био је Србима мрзак гост, јер су знали да је „шпија француска, протува и здраво рђав човек“. Карађорђе је наваљивао на Леонтија да Краљевића из Београда уклони, јер се бојао његових могућих политичких интрига; в. Л. Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, књ. I, Просвета, Београд, 1988, стр. 33-335.

¹²⁸ Никодим Милаш, *Православна Далмација*, Сфаирос, Београд, 1989, стр. 477-533. Герасим Зелић беше дошао у сукоб с Краљевићем, бранећи православље од уније, те је прогнан и заточен у Бечу, где се и упокојио 1828. године. Снажно се заузео за православне у Далмацији и карловачки митрополит Стеван Стратимировић, који је успео да умирови Грка Краљевића-Пичауру.

¹²⁹ В. Стојанчевић, *Из историје унијаћења Срба у Далмацији 1831-1836. године*, у *Унија*, приредио З. Милошевић, ЦАРСА, Шабац, 2015, стр. 179.

ХЕРЦЕГОВИНА

Први Грк митрополит у Херцеговини био је Антим, за кога неки тврде да је ступио на катедру 1776. године, док је Ниђифор Дучић стављао почетак његове управе на 1768. годину. Исте године се помиње као митрополит херцеговачки, и те је године покушао да отрује јеромонаха Никодима, према једном запису самог Никодима, који га је писао „смућен од своје болести коју проклети Грци проузроковаше код многог човека у оно време”.¹³⁰ На његово место убрзо је дошао Ананије, који се завладичио 1772. године, и за кога је Јоаникије Памучина тврдио да је био „жесток, с напрасним грчким духом”. Лично је отишао у Травник и тамо оклеветао житомислићке монахе да су не само непокорни, него да су у везама с неким „каурским краљем” и да се спремају на устанак.¹³¹ Ово је изазвало панични страх у манастиру и монаси су се разбежали. Памучина је сведочио да је Ананије био грабљив, и један запис из 1799. године бележи да је био у Гацку, „те покупи патријархове аспре и узме и оде”.¹³²

Ананија је, око 1803. године, наследио цариградски Грк Јеремија, који је такође био „грабљив”. Архимандрит Арсеније Гаговић је, тражећи средства за отварање школе при манастиру Пиви, изјавио Д. Татишчеву у Петрограду 1803. године да народ нема просвећености „ни школа ни могућности да их тамо заведе... Иако имају епископе, који су Грци, али они не знајући словенскога језика не могу подучавати народ, а будући, највећим делом, стари, не старају се ни о просвећивању духовног чина”.¹³³ Јеремија се разболео од куге и умро је у манастиру Житомислић 1815. године, на празник св. Петра и Павла.

¹³⁰ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. II, стр. 230, бр. 3320.

¹³¹ Владимир Ћоровић, *Мостар и његова српска православна општина*, Београд, 1933, стр. 42.

¹³² Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. II, стр. 352, бр. 3942.

¹³³ Стеван Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, Споменик СКА LIII, 1922, стр. 90.

Јеремију наслеђује Јосиф, сестрић поменутог босанског владике Калиника, који је дошао у Мостар 1817. године и „није заиста ништа изостао иза његовог претшественика у владању, ако није што раширио удаље и у дубље”.¹³⁴ Све до јула 1836. године Јосиф је био херцеговачки митрополит, а касније је премештен на Димитриадску епархију.

На његово место дошао је Прокопије, цариградски Грк. Стари запис бележи да „дође Прокопије, владика, горди и злонаравни, 1837, и њега Бог порази, диже га патријарх.”¹³⁵ Други запис вели: „Због његове неблагодарности диже га патријаршиски Синод и из Херцеговине *прије* године, и дође господин Авксентије.”¹³⁶ Уклоњен је са епархије јер је са још пет митрополита учествовао у завери против патријарха, и сви су били послати на епитимију у Кесарију Кападокијску. Пре уклањања, успео је да посети Фочу.¹³⁷

Бугарин Авксентије је био родом из Самокова, и примио се дужности 1. априла 1838. године. Остало је записано: „Дође владика Авксентије 1838 и много трошка поднесе Херцеговина.”¹³⁸ Серафим Шолаја тврдио је да се Авксентије издавао за веома побожног човека, а у ствари је био „вук у овчијој кожи.” Незасито лаком, горд и безобзиран, био је много гори од правих Грка.¹³⁹ Он беше увео нове и прилично тешке таксе за разне црквене обреде и нове намете у целој епархији. За потврду игумана узимао је 6 до 10 хиљада гроша, а за освећење цркве по 100 дуката.¹⁴⁰ Свештенике је мучио и кињео и све је радио за новац.¹⁴¹

¹³⁴ Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књига друга, Catena Mundi, Београд, 2018, стр. 465.

¹³⁵ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. II, стр. 386, број 4116.

¹³⁶ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. II, стр. 386, број 4119.

¹³⁷ Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Каленић Евро-Унирекс, Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996, стр. 411.

¹³⁸ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, књ. II, стр. 387, број 4117.

¹³⁹ Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књига друга, Catena Mundi, Београд, 2018, стр. 467. Потурица гори од Турчина, гркоман гори од Грка.

¹⁴⁰ Владимир Ћоровић, *Мостар и његова српска православна општина*, Београд, 1933, стр. 52.

¹⁴¹ Ђоко Слијепчевић, *исто*, стр. 467.

Серафим Шолаја још сведочи: „Попи некакве просте чобане и пропале трговце неучене и недостојне и узимље им за рукоположење од 60 до 80 дуката, а за толико исто продаје им и парохиије... Свака погрешка може се новцем изгладити. Кад владика на једног христијанина проклетство баци онда ни један свештеник не смије му кући отићи, нити му смије рођено дијете крстити, ни мртваца опојати. Тако траје док се год с владиком не помири, а помирити се може и његов благослов изнова добити с новцем.”¹⁴² Митрополит Авксентије је кршио уредбе, мењао свештенике својевољно и постао је врло неомиљен у народу. Допавши шака лукавог писара херцеговачког везира Али-паше, Грка Јована Анђелопула, зета бившег владике Јосифа, Бугарин Авсентије коначно бива смењен интервенцијом Али-паше и бива доведен поново на епархију митрополит Јосиф, таст Анђелопулов.¹⁴³ Када је Авксентије коначно отишао из Херцеговине однео је, поред другог новца, у злату 12.000 дуката!

Године 1848. поново се појављује митр. Јосиф, који остаје у Херцеговини све до 1854. године. Морао је да лавира између Омер-паше и Али-паше Ризванбеговића, па се задужио са 50.000 гроша код Али-паше, а имао је дугова и у Цариграду. У дубокој старости је свргнут са епархије и прогнан у манастир, где је и скончао.¹⁴⁴ О њему је Томо Ковачевић писао да је „био велики непријатељ народности српске и цркве хришћанске, гори од сваког Турчина.”¹⁴⁵

Као директни наследник Јосифа се помиње Григорије, све до априла 1860. године. У његово време донесен је *Статут о црквеним и школским пословима* који је покушао да ограничи огромне приходе

¹⁴² *Српско-далматински магазин*, 1851, стр. 28.

¹⁴³ Премештен је Авксентије у Велес, где се истакао као егзархиста.

¹⁴⁴ Ђоко Слијепчевић, *исто*, стр. 468.

¹⁴⁵ Томо Ковачевић, *Опис Босне и Херцеговине*, Београд, 1878, друго издање, стр. 85. Када Херцеговцима какав грчки владика дотужи својом злоћом, а они не могу да се избаве од његове пакости, тада веле: „Најбоље брате, да га убијемо и навалимо на њега наметну гомилу, па ћемо свак' по козу платити” (Сима Тројановић, *Јединство народног духа*, Службени гласник, 2008, стр. 580).

фанариотских владика. Дотле се од народа узимала мирија за државу, а остале данке је епископ задржавао за себе: димницу од народа, а остале данке од свештеника: за запопљење, за парохију¹⁴⁶, за водицу, таксе за венчанице и велики данак за освећење нове цркве.¹⁴⁷ После Григорија дошао је за херцеговачког митрополита Бугарин Прокопије, 1864. године.¹⁴⁸ Он није пљачкао народ, обилазио је сваке године епархију о своме трошку, помагао је школе и учитеље и штитио свештенство од зулума. За његово време освећен је обновљени храм манастира Милешеве 1868. године, као и нова мостарска црква 1873. године.¹⁴⁹ Правилно је служио и проповедао, али је премештен у Македонију 1875.

¹⁴⁶ Парохије су таксиране према томе колико се са њих може убрати прихода.

¹⁴⁷ Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књига друга, Catena Mundi, Београд, 2018, стр. 453.

¹⁴⁸ Постојао је још један грчки митрополит Прокопије, на челу Дабро-босанске епархије. Овај се Прокопије сукобио са сарајевском црквеном општином по питању проширења цркве, па га је Цариградска патријаршија повукла 1856. године. На његово место дошао је Грк Дионисије, који беше затражио од митрополита српског Михаила „једног доброг и способног наставника“ за омладину. Већ 1869. године, на крилима егзархијског покрета у Бугарској, Срби Босне и Херцеговине веле да „данас немају друге тежње, већ покренути црквено питање као и Бугари: да добију народне владике из сопственог народа.“ Сами Бугари пишу Србима из Цариграда, 10. септембра 1869. године: „Обратите се, браћо, на Србију и Црну Гору, погледајте како је тамо свештенство из народа, са народом и за народ, видите како тамо почиње цветати наука, а погледајте како се тамо напредује док ми и ви у ропству, тами и глупости остајемо. А ко је томе свему крив? *Фанариотска чета*.“ (објављено у листу *Застава*). Недуго после тога, Бугари протерују грчке владике, а понекад разарају и митрополитске дворе, као у случају видинског епископа Пајсија, који се прво склонио у Тузлу као зворничко-тузлански епископ, а затим столује као дабробосански, до упокојења 1874. године. Док су се Влашка и Молдавија тада политички чистиле од фанариотског живља, дотле је и Србија грчевито настојала да се очисти од муслиманског утицаја Турске (Јован Ристић, *Спољни одношаји Србије новијега времена II, Штампарија Краљевине Србије*, Београд, 1887, стр. 310.).

¹⁴⁹ Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Каленић-Евро-Унирекс, Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996, стр. 412.

године, пред избијање турско-црногорског рата. Однео је и он око 6.000 наполеона.¹⁵⁰

Последњи туђинац на херцеговачкој катедри био је Грк Игњатије, рођен 1828. године на острву Лезбосу, завршио је Богословију на Халки. Дошао је на дужност у јулу месецу 1875. године. После окупације Босне и Херцеговине, навукао је на себе омразу новог режима, јер се побунио због одвајања Новопазарског санџака од Херцеговачке митрополије. После преговора између Цариградске патријаршије и Беча, владика Игњатије је пензионисан 15. фебруара 1888. године, а сутрадан је Свети синод изабрао за владика Леонтија Радуловића, Србина и сестрића Јоаникија Памучине. Међутим, живот Леонтијев био је одвише испуњен борбом, немиром и напорима, који су му, врло рано, скршили здравље, које после никада није могао опоравити.¹⁵¹ Умро је од сушице 12. октобра 1888. године и сахрањен је у Саборној цркви у Мостару.

¹⁵⁰ Ђоко Слијепчевић, *исто*, стр. 469.

¹⁵¹ Ђоко Слијепчевић, *Хумско-херцеговачка епархија и епископи (митрополити) од 1219. до краја XIX века*, стр. 41.

ВЛАШКЕ ЗЕМЉЕ И ФАНАР

„Доиста, бакали и винокрчмари а не духовници!“

Гаврил Стефановић Венцловић

У Влашкој и Молдавији припрема епохе фанариота збила се много раније, и њу су активно припремали грчки учитељи, писари, проповедници, трговци, морепловци и грчке дипломате из Стамбола. Грчке школе, поморске и трговачке компаније постају носиоци новог духа новохеленског просветитељства, под снажним западним утицајем. Преживљава и ромејско-православни узор, а столпник грчког порекла Константин Кантакузин (1639-1716) и господар Константин Бранкован (1654-1714) удружено дејствују на разбијању дотадашње феудалне структуре друштва и на увођењу модернизације, посебно у области образовања.¹⁵² Константин Бранкован оснива 1694. године Принчевску Академију у Букурешту, финансира штампање књига под палицом св. Антима Ивирског, док у архитектури спаја достигнућа старе моравске школе са неовизантизмом и италијанском ренесансом, формирајући посебни уметнички стил.¹⁵³ Први професор академије је Грк Севастос Куминитис, који успоставља сарадњу академије са универзитетом из Падове, под патронатом богате грчке заједнице у Венецији. Јача римокатоличка пропаганда у влашким земљама, као и антиотомански фронт. Уз грчки језик, продире и неохеленска ренесанса, посебно преко неоаристотеловског духа универзитета у Падови. Грчки илуминизам формира нови влашки стил, који ће савршено припремити тло за будућу диктатуру фанариота у земљи. Султани су тражили начин како да

¹⁵² Karathanases, Athanasios E., *Oi ellenes logioi ste Vlachia (1670-1714): symbole ste melete tes ellenikes pneumatikes kineses stis paradounabies egemonies kata ten prophanariotike periodo*, Thessalonike: Idryma Meleton Chersonosou tou Aimou, 1982.

¹⁵³ Ова прва академија ће 1821. године постати Академија Светог Саве, јер је и била утемељена на зидинама некадашњег манастира посвећеног Светом Сави. Тада је султан забранио наставу на грчком због превратничког деловања грчке хетерије.

повећају мукарер, па су бирали нове влашке принчеве међу старим цариградским породицама балканског порекла које су већ на делу доказале своју приврженост османизму и добро познавале политичке и дипломатске прилике у Европи и царству.¹⁵⁴ Грчки дипломци из Јаша оснивају хеленистичке школе у Атини, Смирни, Криту и на острву Хиосу. Фанариотство порађа модерни хеленизам и обликује се према њему, па Александар Ипсиланти реорганизује већ постојеће грчке школе у Бузау, Крајови и Римнику-Влчи. Сердар Думитраке Грк је основао 1792. године грчке школе у Букурешту и у насељу Фокшани, а забележене су и грчке школе у Слатини и граду Тргу Жиу. Стара школа из Ботошана, коју је основао још принц Јован Калимаки 1758. године, имала је наставу и професоре из старогрчког и новогрчког језика, што нам потврђује Александар Маврокордат 1785. године.

Григорије Гика је давне 1765. године основао заметке грчке школе у Галцу, а већ 1803. године Александар Морузи декретом установљује нове школе у Фокшанима, Браду, Галцу и Кишињеvu. Исте године, Шербан Костаке оснива грчко-молдавску школу у Фалђу.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Șerban Constantin, *Les préliminaires de l'époque Phanariote*, Symposion e Epoche ton Fanarioton 21-25 oktovriou 1070 : mneme Kleónvoulou Tsoúrka = Symposium L'Époque phanariote, 21-25 octobre 1970: à la mémoire de Cléobule Tsourkas, Thessalonike: Idryma Meletón Chersonísou tou Aíμου, 1974, p. 29-39. Мехмед-паша Ћуприлић и каснији Ћуприлићи су тежили стабилизацији прилика у царству, па већ од друге половине XVII века налазимо Георгија Гику, цинцарско-арбанашке лозе, као вазалног кнеза Мехмед-паше у Молдавији и Влашкој; ту су затим: Михна III Раду, стари грчки лихвар са 40 година искуства у Стамболу, Георгије Дука, Грк из Румелије повезан са цариградским Кантакузинима, Думитрашку Кантакузин, прототип правог фанариоте, који је забележен као „неверни Грк кукавичког срца“. У најранији прототип фанариоте спада и цариградски авантуриста Јаков Ераклид, господар Молдавије од 1561. до 1563. године. Издавао се за потомка славних Бранковића.

¹⁵⁵ Ariadna Camariano-Cioran, *Écoles grecques dans les principautés danubiennes au temps des phanariotes* у Symposium L'Époque Phanariote (1974): 49–57. Ове школе формирају касније партизане хетерије: ту су Н. Росети-Разновану, Дарвари, К. Кумас, П. Контос, Клеобул...

О трагичном стању у Влашкој током владавине фанариота писао је Александру Влахуца: „Владари су окружени Грцима, Црква је под грчким окриљем – сви кључеви нашег живота су у рукама Грка и сви су на продају: високе службе, игуманства, скупљање пореза који одавно више немају мере – сам владар на лицитацији продаје господарске манастире. Бољари и свештенство још се и сналазе – а сељаку је тешко, јер су му само руке остале, а ни над њима више нема власти”.¹⁵⁶ Војводе у Влашкој и Молдавији давале су својевремено занатлијама и трговцима извесна права у управи и општинским службама, што су Грци фанариоти одмах укинули.¹⁵⁷ Управа Влашке и Молдавске није била у рукама домородаца, него грчких бојара из Цариграда. Тако њихова независност од Порте у ствари није била ништа друго до зависност од страних пустолова најгорег соја – грчких фанариота, који су запосели све важније положаје, потискујући домаћи живаљ.¹⁵⁸ Сами влашки кнежеви су, према извештају генијалног језуите и научника Руђера Бошковића, бирани „међу Грцима који су поданици Порте, и који из скоро потпуног ропског свог живота у Цариграду прелазе овде на положај на коме имају власт суверена, на дужности од велике моћи и зараде. Међу њима је најсуровија борба за положаје, задобијајући за себе министре огромним сумама новаца. Кад се ове суме упореде са оним које се легално дају Порти, онда легалне ове суме нису скоро ништа.”¹⁵⁹ Зато праве они велике дугове, и то са двадесет и тридесет отсто интереса, да би их после

¹⁵⁶ Између осталог, види: Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Ultima cronică română din epoca Fanarioților*, Bucurest, 1884; N. Iorga, *Cultura română sub fanarioți*, Bucurest, 1898; Radu Florescu, *The Fanariot Regime in the danubian Principalities*, Balkan Studies 9, 1968.

¹⁵⁷ Илбер Ортајли, *Најдужи век империје*, СКЗ, Београд, 2004, стр. 136. Фанарска господа нису желела да буржоаски елементи учествују у администрацији.

¹⁵⁸ David Urquhart, *A Fragment of the History of Serbia: 1843*, Belgrade, Archives of Serbia, 1989, стр. 106 и 215.

¹⁵⁹ Конгрегација за пропаганду вере беше 1643. године примила с усхићењем вест од Николе, бискупа Арђеша у Влашкој, да је влашки војвода Матија Басараб доста склон унији с Римом, пошто војвода сумња да ће моћи спасти своју душу, јер се цариградски патријарх не бива „наитијем” св. Духа, него новцем који се даје Порти. Све ово је ишло наруку језуитима и будућој латинизацији.

платили помоћу насиља и невероватним отимачинама, које у већини случајева не бивају довољне да се дугови плате; јер једва што је Кнез именован и што је заузео своје место, а већ се испреда хиљаду интрига да се он из седла избије, у чему се и успева, чак и средином године, али најчешће кад дође време поновне потврде. А дешава се, да неколико месеци по своме именовању, или годину дана доцније Кнез се свргава и шаље на какво острво Архипелага, па се чак и затвара због дугова... обично се Кнежеви из Молдавије премештају у Влашку и обратно. Кнез Султану годишње плаћа од педесет до шездесет хиљада пијастера. Осим тога плаћа он још много већу суму, која се легално дели међу Министрима Портиним како за прво своје намештење тако и и за свако поновно потврђивање, а ово се зове мукарер... Грци у Цариграду обично говоре да Молдавија доноси Кнезу око хиљаду седам стотина кеса, али су ме уверавали, да се обично дешава, да му донесе и две хиљаде седам стотина кеса, што чини милион и триста педесет хиљада пијастера, док оближња Влашка доноси своме Кнезу чак и пет хиљада кеса. И сав тај новац потроши се на јавне и тајне издатке, који кнежеви чине да добију ово место и да се на њему држе, тако да сва овај новац иде ван провинције. Поред толике суме новца, која на тај начин изиђе из Молдавије, изиђе још и једна велика количина новца, коју зараде и опљачкају Кнежеви, Министри и толики Грци, који заузимају разне положаје у Молдавији, положаје, које су узимали у закупа затим се наплаћивали на све могуће начине и колико су хтели, да би што пре завршили своју бербу, јер чим се Кнез промени, обично се и сви они замене другим, који зависе од новог Кнеза. Поред тога, из земље изиђе још и огромна сума новца за бакалуке и луксуз, који овде уноси месно племство, које доста троши на чоје и стране штофове, и нарочито на fine коже, које се морају увозити... Кнез мора исто тако врло велике обзире и према свештенству, а највише према Владикама. У Молдавији постоје тројица владика и један Митрополит. Кад су они већ једном именовани, остају целога живота на својим положајима и не зависе ни од Порте, ни од Кнеза, ни од цариградског Патријарха у ономе што се тиче трајања њихове службе и управе њиховим дијецезама, док Порта мења и саме цариградске Патријархе, додељујући то достојанство plus

offerenti... Митрополит има приход од четрдесет па и педесет кеса. Сваки обични свештеник плаћа своме Владици два пијастера годишње, али све свештенство плаћа Кнезу само половину пореза. Има ту много монашких манастира, који не зависе уопште од Владика већ само од својих игумана, које бирају сами монаси а избор одобрава Кнез.”¹⁶⁰ После 1730. године, харач почиње вртоглаво да расте, годину за годином.¹⁶¹ Реформе К. Маврокордата из 1749. године, које су „вечине” прогласиле слободним, у циљу спречавања масовног бекства са земље, нису de facto укинуле крепосно право у Молдавији.¹⁶² Формално ослобођење кметова или румуна (*dezrobirea*) од крепосне зависности, фактички није изменило ништа у стварности.¹⁶³ Стотине хиљада беземљаша се пред фанариотским терором одметнуло у хајдуке или избегло у Русију, Бугарску или Србију. Дотле су виши слојеви друштва попримали француски утицај кроз језик, моду и обичаје.¹⁶⁴ То је било сасвим

¹⁶⁰ Руђер Јосиф Бошковић, *Дневник са пута из Цариграда у Пољску 1762. године*, репринт издање, Пешић и синови, Београд, 2012, стр. 109-113.

¹⁶¹ Panait I. Panait, *Aspecte din lupta populației bucureștene împotriva regimului turco-fanariot : (1716-1821)*, București : Muzeul de Istorie a orașului București, 1962, p. 14.

¹⁶² Radu Rosetti, *Pământul sătenii și stăpânii în Moldova*, том 1 - Dela origini până la 1834., București, 1907, p. 376. Такође, Гросул В. Я. *Реформы в Дунайских княжествах и Россия (20-30-е годы XIX века)*, Москва, 1966, стр. 66-90.

¹⁶³ И у старорумунском, *rumân* је синоним са *țăran* (од *țară*-цара-земља, *țărân* је земљак, можик, *raur*), као што је појам Влах, осим Србина, означавао и *rumân* у смислу *sărac* или, у старим румунско-словенским рукописима, „спрак”(сиромаш).

¹⁶⁴ Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România*. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote, Bucurest, 2006. П. Елијаде је забележио три периода француског утицаја у влашким земљама: први, од 1750-1804, када је тај утицај био спорадичан и мање изражен; други од 1804-1848, када су Власи постали свесни тог утицаја, и, трећи период, после 1848. године, када обе стране постају свесне „цивилизацијског и цивилизаторског трансфера” утицаја. На саме фанариоте француски уплив је био огроман: прво, јер је кроз читав XVIII век деловало француско просветитељство у Европи, које је формирало Катарину Велику, Марију Терезију и Франца Јосифа II; друго, јер је Београдским миром из 1739. године дошло до снажног заустављања аустро-католичког утицаја на Балкану и јачања француског; треће, јер су фанариоти били често виђени као „просвећени деспоти” (Н. Јорга) који су самостално ширили француску литературу, чак и самог Волтера. Константин

природно, јер се француски илуминизам највише ослањао на старогрчки неокласицизам, што је погодновало фанариотској господи која се сада могла подичити припадношћу „раси“ која је тобоже подарила светлост човечанству.¹⁶⁵ У овом периоду се такође довршава економско-финансијска инфилтрација секуларне и трговачке фанариотске олигархије у саму Васељенску Патријаршију. Они утичу на умањење турских намета, новчано помажу патријархе и епископе, подижу храмове и манастире у влашким замљама, чији приход опет намењују грчким јерарсима на Атосу, у Цариграду и Јерусалиму. Тако се западњаштво и национализам фанариота стапају са црквеном просветом и екуменистичким претензијама патријаршије.¹⁶⁶

Маврокордат је био господар Влашке и Молдавије од 1730. до 1769. године и највише је учинио у том правцу. Подунавски фанариоти се окружују француским секретарима, а децу им подучавају француски учитељи, најчешће фрамасони.

¹⁶⁵ Наравно, осим „расе“, фанариоти се касније горде и старопаганском „културом“, што их одликује од „необразованих“ Варвара. Ово културно прејемство је ипак било превише за патријаршијски укус. Расистички и пагански национализам се косио са ромејским клерикалним васељенством (екуменизмом). Уместо християнизације хеленизма, крајем XVIII века присуствујемо хеленизацији православља, што је грубо нарушило и пакт између Мехмеда Освајача и Генадија Схоларија (ученика св. Марка Ефеског); в. Kemal H. Karpat, *Studies on Ottoman Social and Political History*, Brill, Leiden-Boston-Köln, 2002.

¹⁶⁶ После првог руско-турског рата и пораза Турске, султан Мустафа IV је намеравао да истреби све Грке. Патријарх Самуило, заједно са фанариотским клановима Ипсилантија, Моруза, Суца и Караџа, успео је да султана одврати од те намере, представљајући му заједнички меморандум.

ПРИНЦИП ДЕЛОВАЊА И СТРЕМЉЕЊА ФАНАРА

Прва самостална црква која је потпала под турску власт на Хелму била је Охридска Архиепископија, која је отада непрекидним турским одвајањима ширила и своју црквену надлежност на штету Цариградске, Трновске и Пећке Патријаршије. А после пропасти Бугарског Царства (1397. и 1398. године) и укидања Трновске Патријаршије, брзо је дошла под њену власт, бар за неко време, цела Бугарска Црква, као и Православна Црква у Влашкој и Молдавији. До пада Цариграда 1453. године, она је и најјача самостална Црква на Хелмском полуострву. Међутим, падом Цариграда 1453. и падом Смедерева 1459. године, бива разорена србска и ромејска државност те су Турци установили две области – Цариградској Патријаршији су доделили источни и јужни део Хелма са Бугарском, Молдавијом и Влашком, а Охридској Архиепископији западни део са Србским Земљама и колонијама православних по Јужној Италији, Сицилији, Малти и Далмацији.

„Грци, вазда поузданији Турцима него Срби и Власи, потискују ове са епископских столица и успостављају злогласни фанариотски зулум над србским и влашким живљем, уводе службу на грчком језику, купују владичанства од Турака да би затим цепали парохије и продавали их бољим купцима, а за свештенике би рукополагали сасвим недорасле и неписмене људе.¹⁶⁷ Свештенике и народ су били и окивали у гвожђа, глобили новчано и претили анатемом или турским судом. Старе књиге србуље су спаљивали... Фанариоти тежише уништењу народне свести код Срба и Влаха, те забрањиваху прославу Крсног Имена и србских

¹⁶⁷ Јован Златоусти сведочи како су још епископи древне васељенске цркве из зависти удаљавали лица достојна поштовања од ступања у клир, а попуњавали га недостојнима. Корен овога је било *покварено византијско друштво*, тачније атмосфера у круговима око двора; византијски двор представљао је свет интрига, порока и ниског додворавања. Свештенство је на себи носило трагове моралне покварености друштва из кога је проиштицало и државе чијим је интересима служило; в. А. П. Лебедев, *Свештенство древне васељенске цркве*, Zepter Book World, Београд, 2002, стр. 413. Често су људи по казни бивали посвећени у чин презвитера или ђакона.

светитеља, уводећи грчки језик и обичаје углавном по већим градовима, где је било јаким грчко-цинцарским колонија.¹⁶⁸ „Мало има ствари у историји турске владе које тако јако падају у очи као то што су Грци и Турци узајамно помагали један друге, па се узајамно попуњавали. Султан не би никада могао сатрошити срца својих хришћанских поданика да му није било хришћана посредника, а Грк се опет служио суровом силом свога мухамеданског госе да попуни своју лукавштину и своје довијање. Под последњим царевима византијским нема ни спомена о грчкој влади каквој у словенским и румунским земљама, а под отоманским султанима видимо где грчке владике и фанариотски кнежеви владају Румунима, Бугарима и Србима.“¹⁶⁹ Једна од последица наметања грчког свештенства Србима јесте и та да је све до XX века словенско становништво Старе Србије и Бугарске широм Европе сматрано за Грке.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Радослав Грујић, *Православна Српска Црква*, Евро-Каленић, Београд-Крагујевац, 1995, стр. 106-110.

¹⁶⁹ Ирби. А. Паулина, Џорџина Мјур Макензи, *Путовање по словенским земљама Турске у Европи*, Београд, Државна штампарија, 1868, стр. 21.

¹⁷⁰ Један од ретких Срба који је на руском двору, тада опседнутим Западом и Грцима, поново указао на Србе и Словене, био је Сава Рагузински, преводилац дела *Краљевство Словена* Мавра Орбинија на руски језик. Сама територијална припадност Срба, Влаха и Бугара је доприносила њиховој хеленизацији, па и данас има грчких теорија према којима је славофоно становништво Македоније уствари етнички грчко, само што су „живећи окружени Словенима, заборавили грчки језик“. Види Г. Благојевић, *Срби у Солуну у првој половини 20. века*, Етнографски институт САНУ - Систем Интелигенс Продактс, Београд, 2012, стр. 23. Историјски гледано, ствари су стајале сасвим супротно. Давно је записао још ромејски цар Лав VI Мудри (866-912), одајући почаст Василију I (867-886): „Наш отац блажене успомене, Василије, цар Ромеја, натерао их је (Словене) да се одрекну старих обичаја, и пошто је од њих направио Грке и подредио их управитељима према римском обрасцу и покрстио их, ослободио их је зависности од властитих господара и научио их је да ратују с другим народима који су Ромејима непријатељи.“ (Leo VI, *Tactica*, XVIII, P G, 107, 969).

Грци су преко Фанара истицани као избрани народ а грчки језик као једини орган православља за Балканско полуострво.¹⁷¹ У тој работи су фанариотима били десна рука староседеоци Јеладе, Цинцари. Аделина Паулина Ирби у поменутој књизи *Путовање по словенским земљама Турске у Европи* о Цинцарима пише следеће: „Историја Цинцара врло је занимљива... последњих година заведоше се међу њима грчке школе, и Јелини су тако вешти били да их убеди да су они стари маћедонски Грци па само романисани за време царевине римске. Тако они деле с Грцима једне исте симпатије и антипатије и пристају уз фанариотске владике те им помажу да газе словенски живаљ. Лукави, подмукли и услужљиви карактер Цинцара у Турској потиरे сасвим оно поштовање које би човек иначе имао према њиховом труду и окретности”.¹⁷²

¹⁷¹ Цариградска Патријаршија и Православље у Европској Турској од Костадина, Државна Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1895, стр. 34.

¹⁷² Отмени путници и конзули Леванта шаљу информације о самим Грцима као о „најискваренијој раси на земљи”, види Сирил Манго, *Византизам и романтични хеленизам*, Карпос, Београд, 2015, стр. 31. Гроф Волне је писао да су савремени Грци постали „развратна и најништавнија раса на свету”, и да би само аграрни живот могао да у њима варкрсне обичаје античких Грка, али и то „чудом”. С.-Ф. де Волне, *Considérations sur la guerre actuelle des Turcs*, London, 1788, 106. Пушкин је био одушевљен грчким устанком, јер је још 1821. године испевао оду у којој се заклео на доживотну верност богињи Елеферији, с тугом додавши да богињина лепота није створена за хладну руску климу. Међутим, његов грчки ентузијазам је нагло спласнуо када се сусрео са Грцима трговцима у Кишињеву и Одеси. „Случај да сви просветљени народи Европе булазне о Грчкој је неопростива наивност”, писао је отржежени Пушкин свом пријатељу Вјаземском (А. С. Пушкин, *Полное собрание сочинений*, изд. Акад. Наук СССР, Переписка. 1815—1827, Москва, 1937 год, стр. 99). Владимир Соловјев је својевремено скренуо пажњу да су Грци у *Несторовом летопису* обележени као „лажљиви”, а једна грчка влада понудила је уредништву *Ларуса* милион франака да се изостави значење речи „Грк” као *frippon, escroc* (Д. Ј. Поповић, *О Цинцарима*, Прометеј, Београд, стр. 188). Стара изрека *Graeca fides, nulla fides* односила се на кршење заклетве и варање, а не на православну веру као такву. У Бачкој се по селима звао „Грк” сваки човек који држи дућан, *der Kaufmann, mercator*: „Где у овом селу Чивутин Грк” (Милан Будимир, *Са балканских источника*, СКЗ, Београд, 1969, стр. 164). Одјек овог мњења о Грцима налазимо

Ипак су ове грчке мегаломанске претензије имале давне корене. Још крајем XIV века кад се Ромејска (или како се сад назива, Византијска држава) састојала само од престонице с најближом околином, велики московски кнез Василије Димитријевич беше забранио митрополиту да узноси име императора на богослужењу, зато што Руси имају Цркву, а немају цара. Гласине о овој новини су дошле до Константинопоља и патријарх Антоније је великом кнезу Василију упутио повељу у којој је писао: „То није добро. Свети цар заузима високо место у Цркви, он није исто што и други локални кнезови и владари. Цареви су на почетку утврдили и учврстили побожност у целој васељени, цареви су окупљали Васељенске Саборе; они су својим законима потврдили поштовање онога што говоре Божански и свети канони о исправним догмама и о уређењу хришћанског живота; много су се подвизавали против јереси. Због свега тога имају велику част и заузимају високо место у Цркви. И ако су, по Божијем допуштењу пагани опколили царска имања и земље, цара ипак поставља Црква, по истом чину и са истим молитвама се помазује великим миром и поставља се за цара и самодршца Ромеја, односно свих хришћана... Ако су и неки други хришћани присвајали назив цара, сви ови примери представљају нешто неприродно, противзаконито и више су дело тираније и насиља (неголи права). Заправо, који оци и који сабори и који канони говоре о њима? А све, и одозго и одоздо, говори о природном цару, чије се законске одредбе испуњавају у целој васељени и само његово име свуда помињу хришћани, а не било чије друго” (А. В. Карташов, *Есеји о историји Руске Цркве*, Москва, 1993, стр. 371).

Ова посланица сјајно илуструје претензије византијске правне свести: чак и у последњем периоду постојања државе царство Ромеја је поистовећивано са васељеном: сматрало се да империја нема географске границе и да обухвата цео свет – васељену, екумену. Зато су царске институције називане „васељенским”, а црквени сабори, који су превазилазили границе појединих митрополија такође су се називали

код краљице Наталије Обреновић: „Што се Грка тиче, они су то што јесу. Није случајно што Јевреји не иду тамо где њих има”; в. *Ружа и трње*, Лагуна, Београд, 2018, стр. 441.

„васељенским”.¹⁷³ Касније се црквена власт Фанара над свеколиким православљем у Атини примило као сјајно оруђе за јелинизацију, као својеврсно модерно воспостављање Византијског царства на националној основи.¹⁷⁴ Ево сведочења Атанасија библиотекара још из IX века, који је некад био папин апокрисијар у Цариграду: „Док сам некад боравио у Константинопољу, често сам осуђивао Грке због израза „васељенски” и прекоревао их за таштину и гордост; но они би узвраћали да они не зову патријарха „васељенски – икуменикос”, што многи превode речју *universalis* и што би он био епископ над целим светом, него зато што он има управну власт над једним делом света у коме живе хришћани.

Онај појам који Грци зову „васељена – икумени”, Латини не означавају само са „свет - *orbis terrarum*”, од кога у значењу „васељене” и долази реч „васељенски”, него на исти начин означавају и сваку наставбу или настањено место”. Икуменикос је у овом случају значило: „источноимперијални, свегрчки, свевизантијски”.¹⁷⁵ Таква лукава пракса примене титуле „васељенски” за патријархе директно је повезана „с тенденцијом узвишавања”. Дакле, титула „васељенски” се незаконито задржала код поглавара помесне Цариградске Цркве и постепено почела

¹⁷³ Дубоки су корени хегемонистичких тежњи Грка на Балкану. Подражавајући Немањиће, 1387. године Петар I Мушат с благословом митрополита Галича именује Јосифа главом Молдавске Православне Цркве, а цариградски патријарх Антоније IV реагује анатемом на читаво молдавско кнежевство и цркву. Васељенска патријаршија није скривала своје амбиције да учврсти и прошири своју превласт у овој области Европе, контролишући угровлашку и молдовлашку митрополију, које су биле нит по којој Ромеји могаху, кад год им је годило, преко цркве уплести се у државне послове. Ромеју су земље између доњег Дунава, Карпата и Прута интересовале одавно, јер су освајачима из евроазијских степа служиле као пролаз или као пребивалиште. Важан разлог била је и трговина влашким житом, које је превожено у Нови Рим бродовима из Вичине, близу ушћа Дунава, док су бродови пуни меда, воска и вина стизали у цариградско предграђе Перу из луке Килије (Д. Оболенски).

¹⁷⁴ *Цариградска Патријаршија и Православље у Европској Турској од Костадина*, Државна Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1895, стр. 35.

¹⁷⁵ Антон В. Карташов, *Васељенски сабори*, СКЗ-ПБФ, Београд, 2009, стр. 410-411.

да се претвара од чисто титуларне у суштинску, која је лицима у поседу звања наводно давала право на првенство ауторитета и власти.

Дакле, ко су били ови „васељенски Хелени“ са Фанара? Грци звани „фанариоти“ били су првобитно турски тумачи и посредници („дилери“), који су се касније развили у врло јаку и повлашћену класу, прави аристократски сталеж, за који се може шпекулисати да је заперак, заоставштина из старе олигархијске и плутократске класе некадашње РOMEје, иако тек од осамнаестог века датира њихова превласт над србским утицајем при Порти.¹⁷⁶ Поред потурчењака у државној служби, постали су јако утицајни грчки богаташи, који су до богатства дошли узимањем државних закупа, лиферација, царина и сличним финансијским махинацијама.¹⁷⁷ Фанариоти су се особито одликовали лукавошћу, поткупљивошћу и енергијом. Својим новцем они добише утицај на додељивање високих црквених достојанстава, а доцније и на постављање „господара“ у Влашкој и Молдавији, које су положаје они сами куповали.¹⁷⁸ У србским земљама су фанариотима називани сви

¹⁷⁶ Види Илие Барбулеску, *Румуни према Србима*, као и Никола Јорга, *Османлије и балкански народи*, Књига о Балкану II, Београд, 1937, Балкански институт, стр. 117-140. Под султаном Селимом III, турске ефендије почињу полако да замењују Грке фанариоте у дипломатској служби Порте; в. Васиљ Поповић, *Источно питање*, ИП Никола Пашић, Београд, 2007, стр. 80.

¹⁷⁷ Своја богатства фанариоти су првобитно стекли бављењем банкарством и трговином.

¹⁷⁸ „Хајвароханити“ је био поспрдни назив за цариградске банкаре и лихваре, који су унутар берзе имали бифе на коме су јели хајвар. Иначе, ево и распуштености Источне цркве коју нам још Трулски сабор из 691-692. године осликава: митрополити и епископи су се бавили лихварењем, многи епископи су и даље живели са својим женама, свештеници су ступали у други брак са удовицама, блудницама или глумицама, свештеници и монаси су одлазили на коњске трке или у позоришта, у клер су примана само лица из породица клерика, свето причешће су свештеници обављали за новац, причешћивали су и покојнике; световњацима и женама су дозвољавали да проповедају у храму, о Великом посту су суботом и недељом јели сир и јаја, а у храмове су уводили стоку. Монаси би одбацивали своје звање и женили се, а међу световњацима били су раширени пороци попут коцке, брака са најближим сродницима, паганског гатања, врачања и клетви, практиковало се и тровање људског плода;

великодостојници Грци који су се истицали себичношћу, грабљивошћу, лукавством и насиљем према народу и свештенству.¹⁷⁹ Своју власт у цркви и над народом заснивали су епископи Грци на канонима православне цркве и на бератима, које су митрополити Грци добијали од султана. Берати су издавани на молбу Цариградског синода и патријарха, према којима се митрополиту и епископима није могло судити у провинцији, већ се свака тужба морала слати у Цариград, да је у Дивану расправе везири и кадиаскери.¹⁸⁰ У XVII веку они постају тумачи Порте и као такви врло утицајни и приступачни подмићивању од стране туђих владара и њихових посланика. По грчком кварту Цариграда, који се по светионику звао Фанар, они су прозвани фанариоти и често су носили звучна имена старих ромејских династија.¹⁸¹ Из овог сталежа се регрутовало првосвештенство које је господовало и паразитирало широм србских земаља, у Бугарској, Влашкој и Молдавији, а у Православљу је имало углавном само формалну укорењеност: звања, чинове и надлежности. Међутим, ваља свакако подвући да је само у Влашкој и Молдавији ова паразитска каста изродила и бојарски сталеж отуђен од матичног словенскосрбског етноса, чак са усађеним презиром

види помно у А. В. Карташов, *Васељенски сабори*, СКЗ-ПБФ, Београд, 2009, стр. 484.

¹⁷⁹ *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу*, БИГЗ-Музеј СПЦ, Београд, 1993, стр. 279.

¹⁸⁰ Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књига друга, Catena Mundi, Београд, 2018, стр. 456. У митрополитов двор не сме се слати турска војска и званичници на конак. Митрополит заступа духовна лица, а ова му се морају покоравати, у супротном, он их кажњава и нико трећи их не сме узети у заштиту.

¹⁸¹ Васиљ Поповић, *Источно питање*, ИКП Никола Пашић, 2007, стр. 49-50. Фанарске су владике некада јахале на скупоценим хатовима, опкољене момцима и дворбом. То је био континуитет обичаја древне васељенске јерархије, која је по раскошном животу хтела да се изједначи са конзулима, управитељима области и највишим официрима. Ако је требало негде да отпутују, надмено би седели у колима у која су били упрегнути одлични коњи. Волели су да им верни излазе у сусрет и прате их с понизношћу, да им ослобађају пут и склањају се пред њима као пред дивљим зверима, чим би издалека угледали епископа како долази (св. Григорије Богослов).

према „варварској” раји ћириличне писмености и влашкосрбског говора. И овде, тек од осамнаестог века, долази до превласти грчке струје над србском, али само у погледу властелинства, јер ће србска ћирилица и црквенословенска духовност преживети све до краја деветнаестог века. Из овог проклетог сталежа изродиће се читава плејада новорумунских државника и политичара Грка и Цинцара, која ће касније, преко руског двора, из Молдавије и Влашке припремати – грчки устанак.¹⁸² Фанариоти ће потискивањем црквенословенског богослужења припремити терен за бруталну латинизацију и романизацију молдовлашког живља током XIX и XX века.¹⁸³

Да закључимо; цариградски патријаршијски престо је дошао под Турцима до области каквом није владао ни у најбоље време Византијског царства. Од Црног мора до Јадрана, од румунских Карпата и од Дунава до Цариграда, а од Саве до Солуна пружала се поносита

¹⁸² Као што знамо, фанариота Константин Ипсиланти је хтео да постане, са једним фанариотским владиком Леонтијем Ламбровићем поред себе, господар Србије; види Никола Јорга, *Османлије и балкански народи*, стр. 133. Непосредно после стицања независности и стварања модерне грчке државе, западна штампа је величала победу „европске и хришћанске цивилизације” над „источном деспотијом”. Са становишта европске перцепције XIX века, победа Грка над Османлијама је поистовећивана са победом старих Грка у рату против Персијанаца, схваћена је као тријумф Европе над оријенталним варварством, као супериорност европског духа у односу на „примитивни Оријент”. Западни расисти су уздизали Грчку као носиоца свих вредности западноевропске цивилизације, чија су се „достигнућа” (робови, педерастича и милитаризам) морала ширити колонизацијом, са Грка (западњака) на све *друге* (варваре). Сходно томе, Турци су се нашли у улози „источног непријатеља” и „варвара”. Види о томе: К. Обшуст, *Огледи о грчкој класичној старини и словенству*, Архив Војводине, Нови Сад, 2019, стр. 49-70.

¹⁸³ Стварањем неприродне и незаконите државе Румуније путем обједињења Угровлашке и Русовлашке крајем XIX века, шири се државна империјална псеудоидеологија тобожњих „римских корена” и презира према Словенима. Крвави двадесети век ће Румунија провести уз Хитлера и, после кратког предаха, ево је опет у чврстом романогерманском НАТО загрљају.

област, за коју је Фанар давао првосвештенике.¹⁸⁴ У политичком погледу фанариоти епископи, трговци и банкари заносили су се идејом обнове некадашњег „грчког царства“, такозваним *неојелинизмом*. На челу тог тајног покрета налазила се Васељенска патријаршија у Цариграду.¹⁸⁵ Изједначавајући православну веру са јелинством, фанариоти су сањали да у обновљену грчку државу укључе Србију, Грчку, Влашку и Молдавију.¹⁸⁶ Овај план фанариота није се само задовољавао грчком „византијском“ доминацијом, већ је тежио рестаурацији хелено-паганске расне доминације на просторима Балкана и Анадолије.¹⁸⁷ Нешто каснија *Мегали идеја* (Велика идеја) била је тежња за доминацијом Грка на Балкану и асимилације негрчких народа – Словена. Границе су неки Грци повлачили све до Дунава, али су се углавном задовољавали грчком превлашћу до Старе планине и Шар-планине.¹⁸⁸ Фанариотство је значило привремено и притворно грчко политичко помирење са отоманском влашћу, а било је свакако и резултат турске рањивости пред изазовима модерне Европе. Од неуспешне опсаде Беча из 1683. године, Отоманска империја се суочила са новим потребама и изазовима, на које су дипломатски и обавештајно могли да одговоре само образовани цариградски аристократи, добро упознати са европским језицима, манирима и ратним стратегијама. Овај нови грчко-турски пакт је спојио османизам са старим ромејским империјализмом, учинивши грчку цркву

¹⁸⁴ *Цариградска Патријаршија и Православље у Европској Турској од Костадина*, стр. 4. Сама Ромеја не беше грчко царство, нити се оно по њима звало (*исто*, стр. 5).

¹⁸⁵ Рајко Л. Веселиновић, *Историја Српске православне цркве са народном историјом*, књига III, Св. арх. Синод СПЦ, Београд, 2010, стр. 81.

¹⁸⁶ Рајко Л. Веселиновић, *исто*, стр. 81. Ово потврђује и Jean C. Filitti, *Rôle diplomatique des Phanariotes de 1700 à 1821*, Paris, 1901, p. 178, 195.

¹⁸⁷ „Мегали Идеја“ је била израз тих тежњи, подгрејаних западним рационализмом и митом о грчкој антици. Овај мит су увелико шириле грчке избеглице у Италији и Француској, доприносећи модернизацији реваншистичког и клерикалног византизма, који се сада стопио са паганско-јеретичким латинским хуманизмом и ренесансом.

¹⁸⁸ Славенко Терзић, *Грчки национални програм и Срби (шездесетих година XIX века)*, отисак из зборника *Илија Гарашанин (1812-1874)*, САНУ, књ. LIV, од историјских наука, књ. 16, стр. 331-333.

и фанариоте једним од главних стубова турског царства.¹⁸⁹ Овако оснажени, фанариоти су се свеједно заносили мислима о новој ромејској империји, са посебним ослоном на истоверну Русију, која би, као Трећи Рим, ослободила Цариград од исламских освајача и предала кључеве града Грцима у руке.¹⁹⁰ Тако су се фанариоти преусмерили ка руском царизму, који њима постаје корисно оруђе за реализацију неохеленистичких циљева стварања империје са грчком црквеном и бирократском администрацијом.¹⁹¹ Међутим, фанарски кланови се не одричу франкофилије ни аустрофилије, иако су формално представници отоманског интереса.¹⁹²

¹⁸⁹ Неки научници су овај систем владавине назвали - *Хеленотуркизам*. Пошто је Русија била удаљена од Грчке, док су Влашка и Русовлашка биле на дохват руке Русима и будући у њима грчки утицај преовлађујући због Грка фанариота и спахија, лукави грчки хетеристи су намеравали да искористе и подбуне Русе, Влахе и Србе да учине буну на Дунаву, где би се турска војска сломила и исцрпла пред словенским армијама. Тек тада, када би грчке покрајине остале са мало османске војске, Грци би муњевито заузели читав југ Балкана и склопили са Турском повољни мир (П. Тодоровић, *Смрт Карађорђева*, БеоСинг, Београд, 2006, стр. 164-165).

¹⁹⁰ Сетимо се „Грчког пројекта“ немачко-руске царице Катарине Велике. Средином XVIII века је Русија заменила Аустрију у улози главног противника Турака. Александар Маврокордат, господар Молдавије, имао је план да подигне балканске хришћане против отоманске власти и, уз руску помоћ, успостави грчко-православну државу на широком простору. После руско-турског рата из 1787. године, избегао је у Русију.

¹⁹¹ Грци су били одушевљени и појавом Наполеона на историјској позорници, својатајући га као Корзиканца грчког порекла и новог Ахила који шири хеленизам. Посебно им је импоновало када се овај човечуљак прогласио за *императора*. Био је висок свега 152 центиметра, што је утврђено приликом обдукције.

¹⁹² Види сјајне радове недавно преминулог Григорија Арша (1925-2017), руског академика.

СРБСКО ОСЛОБОЂЕЊЕ ОД ФАНАРА

Осим Београда и можда Смедерева, богослужење у Србији пре устанка углавном се одвијало на црквенословенском језику.¹⁹³ Србија је стајала под влашћу Цариградске патријаршије и шематизам се састојао од свега две епархије: београдске и ужичко-шабачке. Владике су били Грци Антим и Леонтије, који су такође имали грчку послугу и пратњу. Обични свештеници су били Срби. После укидања Србске патријаршије 1766. године, у Београду се налазила столица грчког митрополита и одржавала се грчка пропаганда и елементарна писменост преко старе грчке школе.¹⁹⁴ Грчких је школа било и у Неготину, Шапцу и Смедереву.¹⁹⁵

И до устанка 1804. године, грчки архијереји и грчка литургија нису имали практично никаквог утицаја на верски живот Срба, посебно оних на селу. Близина Карловачке митрополије и знатан број манастира и монаха одржавали су верско и национално осећање код народа. Дахијски терор 1801-1804. године довео је црквену организацију у тежак положај.¹⁹⁶ У време Првог устанка црква задобија национални карактер, уз свесрдну помоћ Русије и Стратимировићеве Карловачке митрополије. Умножава се свештенички кадар, набављају се звона, књиге и црквене реликвије, оснива се Богословија. Ипак, остаје проблем признавања надлежности грчких владика у Шапцу и Београду.¹⁹⁷

¹⁹³ Владимир Стојанчевић, *Србија и српски народ у време Првог устанка*, Матица српска, Нови Сад, 2004, стр. 205-206.

¹⁹⁴ Грчка школа у Београду се помиње још 1718. године, и о њој се бринуо тадашњи српски митрополит Мојсије Петровић.

¹⁹⁵ Тихомир Р. Ђорђевић, *Из Србије Кнеза Милоша*, Просвета, Београд, 1983, стр. 87-90.

¹⁹⁶ Владимир Стојанчевић, *Србија и српски народ у време Првог устанка*, Матица српска, Нови Сад, 2004, стр. 206-207. У сечи кнезова пострадали су архимандрит Хаџи-Рувим, игуман Хаџи-Ђера, поп Милисав и отац Милован. До почетка устанка опустошено је скоро 300 цркава и манастира.

¹⁹⁷ Владимир Стојанчевић, *исто*, стр. 207-208.

Још је својевремено Карађорђе гајио подозрење према Грцима, којим су манипулисали Младен Миловановић и Југовић, убеђујући га да Родофиникин и Леонтије Ламбровић „намеравају да доведу Србију под грчку власт каква је постојала у Молдавији и Влашкој и да су их зато придобили фанариоти.”¹⁹⁸ Родофиникин је руском двору подло и неистинито извештавао о „свирепости и глупости поглавара српских”.¹⁹⁹ То подозрење према Грцима у Србији није било без основа, јер су босанске грчко-источне владике дојављивале Турцима да је код Срба у Босни „разоружање било привидно и да ће се грчко-источњаци у Босни листом дићи против Турака”.²⁰⁰

Сам београдски митрополит Леонтије био је крајњи олош, који беше дошао код митр. Методија као обични слуга. Касније га митрополит закаљуђери, а Леонтије га оклевета дахијама који Методија

¹⁹⁸ Леополд Ранке, *Српска револуција*, Фонд „Први српски устанак” Аранђеловац-СКЗ, Аранђеловац-Београд, 2002, стр. 110-111. Знамо да је К. Ипсиланти посредовао између Срба и Руса, у нади да ће добити наследна права и у Србији. Посебно је важно консултовати књигу *Србије плачевно пакипорабошченије лета 1813: „Зар опет злотвори наши, Леонтије и Недоба, у утроби нашој морају да живе! О Правдо и Сведетеље око! Откриј цареву срцу издајнике наше! Тако смо уздисали и у души изгарали.”*, *Србије жалосно поновно поробљење 1813. године: Зашто и како?*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 143-144. Знамо да је „владика Леонтије долазио Црном Ђорђу, и по препоруци дахија давао му сто кеса новаца, и да све његово шта има пренесу у Немачку, па да се умири, и да иде преко у Цесарију живити”; в. Л. Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, књ. I, Просвета, Београд, 1988, стр. 110. Грчки митрополит Леонтије је нескривено радио на томе да поново подреди Србију Порти, па да онда Порта постави управу на челу с неким грчким кнезом и бојарима, сличну оној у Влашкој и Молдавској. Онога часа када је стигао, руски изасланик Родофиникин је ступио у отворен савез с митрополитом; в. David Urquhart, *A Fragment of the History of Serbia: 1843*, Belgrade, Archives of Serbia, 1989, стр. 92 и 201.

¹⁹⁹ Л. Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, књ. I, Просвета, Београд, 1988, стр. 335-336.

²⁰⁰ Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књига друга, Catena Mundi, Београд, 2018, стр. 459.

удавише, те сам Леонтије заседе на његово место.²⁰¹ Леонтије носи на души и крв мученика Хаџи Рувима Ненадовића, архимандрита Боговађе, кога беше намамио у Београд и издао га Кучук Алији на погубљење 29. јануара 1804. године.²⁰² Већ Карађорђе беше наумио да се отараси овог фанариота, па је на Скупштини 1809. године закључено да се уместо Грка Леонтија за митрополита београдског постави војвода соколски и архимандрит Раче – Мелентије Стефановић.²⁰³ Ово посвећење Мелентија

²⁰¹ Мученик Грк Методије се бринуо о својој пастви и супротстављао се паши београдском и хаџијама (Ј. Поповић). Сплеткарш и клеветник Леонтије је гледао да се свакојачко умеша у народне послове, а Србе је наговарао да се предају Турцима и посебно их је одвраћао од Руса, који ће их наводно преварити и издати; в. Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијега доба*, Слово љубве, Београд, 1979, стр. 297. Србски народ га је страшно клео и мрзео, а умро је после дуге и тешке болести.

²⁰² Јевсевије Поповић, *Опћа црквена историја*, књ. друга, Романов-Бард-фин, Београд-Бањалука, 2005, стр. 630-631. Његовом издајом погубљен је народни мученик Хаџи Рувим Ненадовић 29.1.1804. године; в. М. Вукићевић, *Леонтије Ламбровић, београдски митрополит*, Београд, 1901.

²⁰³ Од самог почетка устанка је Леонтије као турски и фанариотски шпијун гледао како да поново подјарми Турцима побуњену рају, па је Србљима претио да „ћеду сви врућим гвожђем на челу бити жигосани от Турака ако мусахила и пашу међу се не приме и Турцима се не окрену“. Главна му је струка ипак била ширење малодушности, поткопавање куражи устаника и подбуњивање раје против самог Војда. Путујући широм Србије, овај фанариота је говорио народу да им је „сада горе него под Турцима, под Турцима вам је било много боље него сада. Под Турцима сте плаћали, али бар нисте војевали, а сада и плаћате и војуете и кулкујете, и прочитај“. Судбоносне 1813. године, он лично, а и преко својих ухода, ширио је лажне вести како је „Карађорђе болујући у Тополи умро. Да Светог Краља кивот скрипи; и да је то знак да Србија ове године мора пропасти“. Уместо да, по личном налогу Карађорђа, наложи свим поповима и калуђерима да чине молебан за победу српског оружја, овај Леонтије је на крају сваке службе заједљиво додавао „да ће Господ спасти онога, који има лађу, да се у Немачку преко Дунава превести може“.

Брзо је Црни Ђорђе потпао под утицај хетериста, поверио је Грку Родофиникину сина Алексу да га васпита и научи грчки, а Петру Ичку је поверио дипломатију. Грчки научник М. Ласкарис утврдио је да је Карађорђе и раније имао веза са грчким локалним покретима и да је био познат у круговима њихових родољуба (В. Ђоровић). Тако ће трећег октобра месеца 1813. године, озлојеђен и обрлаћен, Карађорђе напустити Србију, и то баш у друштву

није успело у ратно доба, а, пропашћу Србије 1813. године, дошло је до поновног постављења Грка за београдског митрополита.²⁰⁴ И Милош

дотичног Леонтија и Недобе, оних које је сматрао за највеће виновнике пропасти устанка. Јаков Ненадовић се са Карађорђем налазио у депутацији на двору код цара Александра I у Петрограду 1816. године. У тој прилици су Миловановић и Пљакић прислушкивали разговор између Карађорђа и грофа Ивелића, када су разоткривени тајни односи са руском (грко-цинцарском) дипломатијом и када је касније Карађорђе заплакао, признавши да му је гроф Ивелић 1812. године донео „писмо од цара, да је царска воља и наредба, да ја оставим Србију, само да у њу Турци уђу, па ће послје цар послати војску и ишћерати Турке из Србије, и онда ће мене правим господаром поставити, и тако послје мојој ћеци и фамилији остати“! Присутни Јаков Ненадовић замерио је Карађорђу што није осетио да је посреди провидна превара и хетеријска интрига. О овој епизоди: Радош Љушић, *Вожд Карађорђе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 460-461. И Медо Пуцић је кривио Недобу и Леонтија за пропаст Србије: „Caragiorgio... certo avrebbe potuto restare ancora molto tempo sulla difesa aspettando gli eventi, se non fosse riuscito all’astuzia del console russo Nedoba e del metropolita greco Leonti d’occupare l’animo suo semplice ed aperto ed approfittando d’un momento di debolezza d’imbarcarlo nascostamente seco e traghettarlo in Austria“; Orsatto Pozza, *La Serbia e l’impero d’Oriente*, Nuova Antologia, Firenze, 1866, p. 15. Дакле, Медо Пуцић је сматрао да су изнемоглог (омамљеног?) Карађорђа, Недоба и Леонитије у тајности пребацили у Аустрију, што је одлучујуће допринело сламању добро утврђене Србије.

²⁰⁴ После пропасти Првог србског устанка и Карађорђевог наоко необјашњиве бежаније у Аустрију са златом и Грцима, Србија је спаљена, а Срби посечени и одведени у робље. Србска црква је много пострадала и нашла се у још тежем положају него за време дахијске управе, још тврђе потчињена Грцима. У овом историјском времену испољавало се деловање Хетерије, чије се седиште налазило у Одеси, а предводници овог панхеленистичког покрета били су Грци, који су заузимали висока места у руској дипломатији и у војној хијерархији. Немачка, Француска, Швајцарска и чак далека Америка беху тада створили страшну панхеленску струју, која није остала без својих приврженика ни у Русији (види класик: Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Convergences culturelles gréco-roumaines 1774-1859*). Филики Етерија била је тајна организација 19. века, чији је циљ био рушење османског управљања Грчком и стварање независне грчке државе. Чланови друштва су, углавном, били млади Грци – фанариоти из дунавских кнежевина, Русије и локалне грчке вође. Друштво је покренуло локални грчки рат за независност у пролеће 1821. године. Рат је вођен оружаном уз помоћ Русије, Велике Британије, Француске и низа других европских сила.

Овај рат је завршен 25. маја 1832. године коначним признавањем Грчке као независне државе.

Филики Етерија је била под јаким утицајем масонерије. Групу вођа назвали су „Невидљива моћ“. Од самог почетка она је била обавијена мистеријом. Сматрало се да су многе истакнуте личности били њени чланови, посебно из редова фанариотске господе. Не само Грци, већ и значајни странци, на пример, цар Русије Александар I. Сам император је дошао до руског престола завером и оцеубиством, у чијој гнусној припреми су учествовали Адам Чарториски, Н. П. Пањин, енглески посланик Витворт и, наравно, гроф П. А. Пален, свирепи масонски конспиратор. После убиства Павла I, у ноћи 11-ог на 12. март 1801. године, нови цар Александар I нашао се у потпуном масонском окружењу Строганова, Чарториског, Кочубеја, Голицина и Сперанског. Посвећење самог императора, највероватније при ложи „Северни пријатељи“, одиграло се већ 1802. године (О. Платонов).

У почетној фази, невидљиви орган Хетерије се састојао само од три оснивача (Николаос Скуфас из покрајине Арт, Емануел Ксантос са Патмоса и Атанасија Тсакалов из Јанине). Од 1815. до 1818. још петорица су додата у невидљиву управу. Први фанариота званично инициран у хетерију био је Александар Маврокордат, дана 7. 10. 1816 у Москви (Ар. Daskalakis, *Les Phanariots et la Revolution Grecque de 1821*). Влашки принц Александар Суцо био је буквално једини фанариота који се опирао револуцији, коју је сматрао катастрофом за грчку нацију. Невидљиви орган је 1818. преименован у „Ауторитет Дванаесторице апостола“ и сваки апостол је био одговоран за одређену област. Организациона структура је била пирамидална са „Невидљивим органом“ који је вукао конце са врха, често називаним *Великим картографом*.

Вожд Карађорђе долази у додир са вођством Хетерије 1816. године, док се налазио у Петрограду, у аудијенцији код цара Александра I. Овде га је са идејама Хетерије упознао гроф Јоанис Каподистријас, руски министар иностраних послова. Карађорђа је такође преузео хетериста Ђорђе Олимпија, звани „капетан Јоргаћ“. Он је тајно увео Црног Ђорђа у Галати код Јаша у кућу принца Константина Ипсилантија, где је био примљен за члана хетерије и где је положио заклетву да ће радити на ослобођењу хришћана (В. Ђоровић, *Карађорђе*, Свет књиге, Београд, 2003, стр. 101). Карађорђе је имао и ноћни састанак у Петрограду, са Ипсилантијем и са представницима влашких и молдавских господара, махом Грцима. Говорило се грчки, у подземној одаји огромне палате кнеза Пашкова, користила се нека тајна азбука хетеријина, да скрије тајну својих писама. Имена учесника била су прозвана по нарочито измишљеним псеудонимима. Карађорђе се одазвао на прозив *Матропулоки* – Црна Птица. После надахнутог говора Јоргаћевог, Карађорђе бива изабран једногласно за балканског вођу устаника (Пера Тодоровић). Хетеристи су много

Обреновић је схватао важност духовне власти србских архијереја, па беже затражио од цариградског патријарха посвећење Србина Мелентија Никшића за митрополита београдског. Патријаршија постави свеједно за митрополита београдског Грка Агатангела, али удовољи делимице Србима поставивши Мелентија за епископа шабачког. Ипак, тиме коначно Србија задобија епископа србске крви, што постаје историјски догађај и прелаз од ропске потчињености ка аутономији и аутокефалији народне цркве.²⁰⁵ Опет Милош Велики, заједно са

полагали на Карађорђа као бившег шефа једне револуције и ради гласа који је стекао у Србији и на Балкану. Њихов човек, заменик руског конзула у Јашу, дао му је новац и пасош на име руског племића Михајла од Леонарда, под изговором одласка на лечење у Мехадиију. У пратњи Карађорђа ишли су Јоргаћ, још један Грк и Наум Крнар (В. Ђоровић). Потврђена је и припадност Наума Крнара Хетерији и да га је она послала код Карађорђа, јер је он био главна веза и тумач између Карађорђа и Хетерије. Наум је био кадар да погине за Карађорђа, али је исто тако био готов и да га убије у свако доба, кад то захту интереси Хетерије. Таква му је наредба и издата. Он је ишао поред Ђорђа и као његов анђео хранитељ и као његов анђео смрти (П. Тодоровић). За капетана Јоргаћа је Л. А. Баталака писао да се „налазио у служби код влашки и молдавски бегова, док су ови из Цариграда, из Фанара, долазили и док је Влашка и Молдавија била огњиште фанарског грабежа... Он је знамениту ролу у етерији грчкој у Влашкој и Молдавији играо“; в. *Живот и прикљученија Карађорђа*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004, стр. 78. Ова белешка је у рукопису нађена прецртана. Свакако је била значајна улога и рођеног сплеткароша Леонтија, који у писму кнезу Милошу из Кишињева, 10. јула 1817. године, обавештава овога да Карађорђе „корјак је био и корјак оће да умре“ и да „нема Србин који оће желити да види јоште једен пут такога издајника и крволивца серпскога и који согласи с њему, он је горе издајник и Циган а не Србин“; в. Л. Арсенијевић Баталака, *исто*, стр. 130. Сам Баталака је био важна историјска личност и, као капућехаја у Цариграду и национални радник, неуморно се залагао код руске дипломатије за Србе и србско свештенство против фанариота. Његов је и опширни мемоар о положају Срба у Босни и Хеџеговини, где се залагао да Русима предочи неопходност србске народне јерархије у духовној сфери, уместо туђинске и грабежљиве грчке поповштине.

²⁰⁵ Јевсевије Поповић, *Опћа црквена историја*, књ. друга, Романов-Бард-фин, Београд-Бањалука, 2005, стр. 632-3. И после Агатангела долазе Грци на србску катедру: Грк Кирил и последњи грчки митрополит у Србији – Антим (од 1827 до 1831. год.). Хатишерифом из 1830. године Србија добија политичку

архимандритом Мелентијем Павловићем, донесе 1816. године познату *Уредбу за свештенство*, која је тежила да битно ограничи злоупотребе и похлепу грамзивих грчких владика у Србији.²⁰⁶ Скупштина забрањује грчким владикама да иду у народ и да лично прикупљају димници, одређује им се стална годишња плата и установљују им се таксе за обављање богослужбених чинова, док се данак патријарху почиње исплаћивати из државне касе.²⁰⁷ Милош се 1821. године врло мудро није укључио у грчки устанак у Влашкој, што доводи до омразе Грка фанариота према њему.²⁰⁸

самосталност и слободу вере, али ће тек 1832. године Фанар Србима уделити аутономију, наравно увек под чврстом грчком супремацијом из Стамбола.

²⁰⁶ Лични лекар кнеза Милоша, Бартоломео Куниберти, је за њих говорио да су „похлепни и грамзиви, и незаинтересовани за напредак својих верника”; в. Б. С. Куниберти, *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића: 1804-1850*, Београд, Штампарија Д. Димитријевића, 1901, стр. 160-165.

²⁰⁷ Од 1818. године, Милош беше више пута покушао и са отварањем Богословије у Крагујевцу, али грчки митрополит Антим не хтеде се заузети по том питању (Р. Грујић, *исто*, 153). Још 1818. и 1820. године хтео је кнез Милош да заведе „Клиричку школу” која би спремала младиће за свештенички позив, која је коначно отворена у Београду тек 1836. године; в. Тихомир Р. Ђорђевић, *Из Србије Кнеза Милоша*, Просвета, Београд, 1983, стр. 83. Иначе је славни Вићентије Ракић био први управитељ београдске Богословије, од 1810. до 1813. године. Као бивши игуман Фенек и парох цркве св. Спиридона у Трсту, ерудита Вићентије Ракић се својски заузео на црквеној просвети, по позиву Доситеја. Уживао је велико поверење митрополита Стратимировића, а погребен је у манастиру Фенек 1818. године. Иначе је митрополит Стеван Стратимировић примио 1791. године у Карловачку митрополију Грка Дионисија Папазоглуа, пре предаје Београда Турцима, када је дотични избегао са Немцима у Аустрију. Овај Грк му је био непослушан; в. *Мудар Грк!*, Српски Сион, год. XIV, Сремски Карловци, 1904, стр. 143-145.

²⁰⁸ После несретне 1813. године, хетеристи прво врбују србску емиграцију у Бесарабији, а када је доцније Милош повео нови устанак, обраћали су се њему. Милош није хтео ништа чути за Грке, па су се они сасвим окренули Карађорђу, ласкајући му постављањем за општег вођу балканског (Пера Тодоровић, *исто*, стр. 165). У хетеристички покрет за ослобођење кнежевина били су укључени и војводе Петар Добрицац и Миленко Стојковић, који су, плашећи се Карађорђевог освете, 1811. године побегли у Влашку, а потом у Кишињев. Овде су се 1821. године укључили у хетеристички покрет, због чега их је прекоревао књаз

Поједини Грци чак покушавају да окрену Србе против Милошеве управе у Србији и подигну буну против њега.²⁰⁹ Ове трзавице и наводе

Милош, говорећи како „буну хетериста хоће да пренесу у Србију, где је мир тако потребан и делотворан“. Запретио им је да ће и сам „заједно са Турцима устати против њих, ако се усуде ту буну пренети овамо преко Дунава“. Јер шта беху Грци у очима Милошевим? Непријатељи Срба. Ако би грчка револуција остварила своје наде, ту би васкрсло оно источно царство које би гледало на Србију као на једну од својих провинција, а постало јој опасније и од саме Турске. Не беху ли Грци, пет векова раније, упорни противници и суревњиви контролори династије српске ? Нису ли њихови Кантакузени обуставили цивилизаторско дело Душаново? Не беху ли они ти који у четрнаестом веку позиваху Турке у Европу противу „христољубивог цара Маћедонског“? Разлика у вери између Турака и Срба, која је некада била извор толиких несрећа за прегажену рају, данас иде у прилог Србима, јер је Турска принуђена да води рачуна о хришћанским поданицима, док би грчко царство излазило пред њих са високопарним претензијама. Грци су се вечно правили невешти напорима Срба и презирали их као варваре, а у томе се посебно истицала фанариотска аристократија њихова, зајевичка и сплеткарска до сржи. Срби, Власи и Бугари су се те године имали пустити напред као варварска авангарда и топовско месо, према плану принчева од Фанара који представљаху и грчке интересе и руску политику на Балкану и на Дунаву; академик Сан Рене Таљандије, *Србија у деветнајестом веку*, Линеа, Краљево, 1990, стр. 317-319.

²⁰⁹ Гроф Строганов тада управља србском делегацијом у Цариграду, која марљиво проучава статуте области Влашке, Молдавије и Архипелашких острва, које су у оквиру Турске имале врло висок степен аутономије. Србима се указала непоновљива прилика да се коначно изборе за исте привилегије које су уживале ове области. Милош Обреновић је намерно искључио из састава делегације фанариоте попут владике Агатангела, јер су „они странци који не разумеју народне ствари, нити о њима могу ишта говорити“.

Крајем 1820. године, фанариота и потомак господара Каравлашке Александар Ипсиланти, званични председник Хетерије, обавештава Милоша Обреновића о припремама за устанак против Турака и тражи да и он учествује у њему. Милош, вероватно из неповерења према Ипсилантију и Хетерији, при којој је имао више доушника у самом срцу завере (преко веза Михаила Германа, иначе Цинцара), избегава да пружи Ипсилантију било какав одговор на његов захтев. У марту 1821. године Турци хватају Ипсилантијевог изасланика Аристиде Папеа са поруком кнезу Милошу и предлогом конвенције између Србије и Грчке. У писму Ипсиланти подсећа Милоша на велике заслуге његовог оца Константина Ипсилантија за Србију и тражи да Милош приступи припремама за борбу против заједничких душмана. У име Грчке обећава му да ће бити признат за војда Србије и да га неће узнемиравати ни Карађорђеви потомци ни србски

кнеза Милоша да затражи дуго прижељкивано народно осамостаљење од фанариота у избору митрополита и владика, уз званичну потврду Цариградске Цркве.²¹⁰ Тек 1830. године успева Милошу да добије од султана хатишериф према којему Србија постаје самоуправна кнежевина и има право да сама бира своје епископе.²¹¹ Тек хиротонијом Герасима Ђорђевића за епископа пожаревачког у потпуности је обновљена

емигранти у Русији. Због ових револуционарних веза Турци сместа хапсе све србске делегате у Цариграду, а у нередима и погромима страда и тадашњи васељенски патријарх Глигорије.

Не сачекавши Милошев одговор на понуду, кнез Ипсиланти је већ подигао устанак у Молдавији, који се преко Влашке шири и на јужни део Грчке, тамо где ће почети дуга борба грчког народа за стицање независности. Тудор Владимиреску диже буну у Влашкој већ у јануару 1821. године, убрзо заузимајући главни град Букурешт. Вук Караџић био је живи сведок бројности Срба у Влашкој и Молдавији, тврдећи да је Букурешт тада „киптео њима”. Сведоци су наводили да Срба у Букурешту „има много, но осим тога полак града говори сербски или болгарски, а пола другим језицима”. И чувени Алфред Описо и Вињас је био у Букурешту 1907. године и приметио да ове вароши „становништво је врло хетерогено, будући да је чине Румуни Румуније, Македоније и Аустрије, а и Грци, Албанци, Немци, Руси, Срби, Бугари, Цигани, Мађари, Турци, Јевреји, Пољаци и шпански Јевреји”; види Алфред Описо и Вињас, *Балканске земље*, Магелан прес, Београд, 2013, стр. 116. Сама побуна је пропала, Владимиреску је ликвидирали (убијен од стране Грка и бачен у бунар), док је Ипсиланти био истеран из руске војске и забрањен му је био боравак у Русији, те је избегао у Аустрију, где је и умро, после више година заточеништва у казаматима Закарпатја.

²¹⁰ Народ је у Србији био врло нерасположен према Грцима, јер су га фанариоти неморалним животом и насилничким радом одбили од себе; в. С. Станојевић, *Историја српског народа*, Напредак, Београд, 1926, стр. 344. Гроф Мајлат је такође приметио да су „Србијанци неповерљиви према грчкој нацији”; в. Славко Гавриловић, *Мисија грофа Мајлата међу Србима и Румунима 1808. године у: Личности и догађаји из доба Првог српског устанка*, Матица српска, Нови Сад, 1996, стр. 209.

²¹¹ Ваља подсетити да су Грци Милошу претили и радили му о глави, јер није хтео да извршава налоге хетерије. И Тудор Владимиреску беше изјавио да не жели да „пролива влашку крв за Грке”. Убијен је 1821. године у Трговишту. Пошто се обзнанило да се тајно дописивао с устаницима, убијен је и цариградски патријарх Григорије, иако беше бацио анатему на устанак. Ово убиство је послужило за оправдавање европског мешања; в. Илбер Ортајли, *Најдужи век империје*, СКЗ, Београд, 2004, стр. 47.

србскославјанска највиша јерархија Србске православне цркве, јер је ондашњи митрополит шабачки, грк Герасим Домнин,²¹² дознавши да је и трећи Србин постављен за архијереја, одмах затражио отпуст од кнеза Милоша, да оде из Србије. По одласку Домнина, шабачку епархију преузима епископ Герасим Ђорђевић и, у периоду болести и лечења митрополита Мелентија, као и одсуства епископа Нићифора, једно је време био једини архијереј у Митрополији србској.²¹³ Синод Цариградске Патријаршије 1832. године признаје Србској Цркви самоуправу, београдски епископ добија наслов архиепископа и митрополита Србије, а Цариграду се плаћа данак од 3.000 гроша годишње за обе тадашње епархије, уз још 300 гроша за сваки нови избор митрополита. Спомињаће се цариградски патријарх, од којег ће Србска Црква добијати и свето миро.²¹⁴ Тако су коначно Срби ослободили цркву од грчког ропства, а Милош је завео државни култ празника Светог Саве.²¹⁵ Ипак, Милош Велики се жалио „што Европа води тако мало

²¹² *Затуцани Грк*, како га је звао Лукијан Мушицки. Самовољно је одузимао парохије и додељивао их ономе ко више плати за њих, и дуго се супротстављао кнезу Милошу; в. М. Гавриловић, *Милош Обреновић II*, Слово љубве, Београд, 1992, стр. 663-679. Глобио је народ и свештенство, што му је и књаз Милош замерао, према сведочанству еп. Јоаникија Нешковића. Попа Рака Богдановића из Рогачице је држао заточеног и ставио му букагије све док му овај није исплатио 175 гроша наводног дуга. Игуман Радовашнице Филимон и игуман Василије из манастира Криваје сведочили су да је похарао оба манастира, узевши новце, живу стоку и неке манастирске утвари. Домнин је умро је на Васкрс 1836, пошто га је отровао његов кувар; види Недељко Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831*, Историјски институт, Београд, 2007, стр. 195-200. „Грци су тако фини угурсузи“, сведочио је Владан Ђорђевић.

²¹³ Велики Герасим Студеничанин, омиљени владика кнеза Милоша и учитељ младог кнеза Михаила.

²¹⁴ Јевсевије Поповић, *Опћа црквена историја*, књ. друга, Романов-Бард-фин, Београд-Бањалука, 2005, стр. 470. Србска Црква је постала само аутономна, све до 1879. године, када је коначно остварена аутокефалија.

²¹⁵ Законом од 13. јануара 1841. године, уведен је у целој Србији дан Светог Саве, и као обавезна школска слава; в. Милош Црњански, *Свети Сава*, Глас Цркве, Шабац, 1988, стр. 152-153. Пошто владике фанариоти често нису плаћале Цариградској патријаршији мирију, то је за њих била принуђена да чини

рачуна о њему, што га тако мало окуражава, а овамо је све учинила за Грке, које Кнез, међу тим, врло ниско цени”.²¹⁶ О овом односу Европе према Грцима, слично ће кроз неколико десетлећа тврдити мудри турски посланик Гадбан-ефендија: „Грчка се не боји Европе. Ова је њих тако размазила да имају права да њој узјаше на врат... Европа нема ни данас преча посла него да се диви Саламини, Маратону, Платејама”.²¹⁷ Наравно, ово су били тек први кораци ка циљу стварног ослобођења Србије од турског и грчког утицаја, јер закулисне игре против династије Обреновић не јењавају. Напротив. Тако је Михаил Чајковски, пољски масон, генерал и књижевник, у Цариграду ступио у везу са изгнаним Томом Вучићем Перишићем и Аврамом Петронијевићем, иницирајући обојицу у масонерију, све у антируском кључу.²¹⁸ Њих двојица 1841. године добијају задатак од Порте да се збаци влада Михаила Обреновића, што ови и чине подижући чувену буну 1842. године, која ће преко „привременог правленија” довести до промене династије и и

устаничка Србија. Зато је било договорено да од 1817. године Србија плаћа 145.675 гроша на годину. Од 1824. године је уговорено да се Фанару годишње из поштовања прилаже 6.000 гроша, а за постављање митрополита и за стари дуг грчких владика 1826. године исплаћено је 16.000 гроша. Следеће године исплаћено је чак 46.000 гроша за избор владика, а за проглашење аутономије Србске цркве у Србији кнез Милош је дао 50 дуката патријарху на поклон, за издавање патријаршијског писма још 9000 гроша, док је за хиротонију србског митрополита исплаћено 300 ћесарских дуката. Тада је обећан Фанару и годишњи прилог од 6.000 гроша, да би, прикључењем шест нахија, тај намет био увећан на 9.000 гроша; в. Др Љубомир Дурковић-Јакшић, *Митрополија црногорска никада није била аутокефална*, Београд-Цетиње, 1991, стр. 70. Краљ Александар Обреновић је 1894. године даровао Фанар са 15.000 франака, а цариградској сиротињи уделио је 5.000 франака; в. Владан Ђорђевић, *Србија и Турска (Јилдиз-Порта-Фанар) 1894-1897*, СКА, Београд, 1928, стр. 31.

²¹⁶ Кнез Милош Боа-ле-Конту; у *Цариградска Патријаршија и Православље у Европској Турској од Костадина*, Државна Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1895, стр. 29.

²¹⁷ Владан Ђорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893: прилог за историју српске дипломатије при крају XIX века*, СКАНУ, Београд, 1923, стр. 295-296.

²¹⁸ Тврдио је то још Д. Страњаковић. Види и Зоран Д. Ненезић, *Масони 1717-2010*, књига I, издање аутора, Београд, 2010, стр. 295.

избора Александра Карађорђевића за новог кнеза.²¹⁹ Према истрази аустријског генерала Апела, касније ће Тома Вучић израсти у „нарочито опасног и агилног члана“ београдске ложе „Али Коч“, увезане са ложама из Видина, Свиштова, Рушчука, Варне, Ниша и Напуља, као и са свим револуционарним клубовима европских земаља. Старешина ложе је био Велики Мајстор свих ложа у европској Турској, Мехмед Саид Исмаил, и био је у блиској вези са Великом националном ложом из Париза. Ова „Али Коч“ ложа била је у служби закулисног наметања страних утицаја француске и енглеске масонерије русофобног правца.²²⁰

У међувремену, Грци на Атосу не седе скрштених руку. Када је ходочастио Светом Гором 1848. године, академик Димитрије Аврамовић је огорчено сведочио како Грци „изнова живопису“ параклисе са србским натписима и „све грчки подписују Светитеље, а да су га Срби направили нема ни словца спомена“, као и да у Ватопеду „има још једна капија, коју су Грци направили; само да на ону не иду куда је Св. Сава са својим Србима пролазио! Ово Светог Саву огорчи тако, да је говорио: „Ја

²¹⁹ У време прве кнежевине владе, пољски су агенти Тома Вучић и Аврам Петронијевић имали намеру да „смакну кнеза Михаила“, то „руско орудије у турском царству“, а у томе су им асистирали Аустријанци и Порта; види Гргур Јакшић, Драгослав Страњаковић, *Србија од 1813 до 1858 године*, Геца Кон, Београд, 1937, стр. 87-89. Петронијевић је још 1820. године био осумњичен због одржавања везе са Хетеријом, па је био задржан у Цариграду, где је провео у заточеништву 5 година; в. Антоњи Цетнарович, *Тајна дипломатија Адама Јежија Чарториског на Балкану*, Славистичко друштво Србије, Београд, 2017, стр. 49. Настављајући службу код кнеза Милоша, прешао је у опозицију 1834. године. Италијански и мађарски заверенички агенти су касније ширили утицај на Балкану, посебно у Србији, која је одржавала везе с најекстремнијим и маргиналним крилом грчких гарибалдинаца и хетериста (као што је био Л. Вулгарис); в. Славенко Терзић, *Грчки национални програм и Срби (шездесетих година XIX века)*, отисак из зборника *Илија Гарашанин (1812-1874)*, САНУ, књ. LIV, од. историјских наука, књ. 16, стр. 334. Уместо да уложи напор у црквено-народну просвету, србску егзархију и обнову Пећке патријаршије, србска држава је тражила време и новац на сумњиве агенте и веровала у снагу конспиративне револуционарне агентуре; в. С. Терзић, *исто*, стр. 337.

²²⁰ Зоран Д. Ненезић, *Масони 1717-2010*, књига I, издавач Зоран Д. Ненезић, Београд, 2010, стр. 241-291.

ћу један Србски манастир да сазидам, кад Србин у Свету Гору дође, да у свој манастир долази.” И тако сазида манастир Хиландар. Свети Симеон и Сава половину су манастира Ватопеда направили и земље још поклонили, и драгоцене ствари црковни! Изван манастира на јужној страни на брегу стоје и сад развалине гди су школе биле, које је Свети Сава зидао”.²²¹

И Илија Гарашанин нешто касније пише како србски „саплеменици” у Турској „толико зулуме и од власти и од владика грчких трпе”, да је неопходно спровести програм реформи у Македонији. Он је хтео да спречи јелинизацију Словена у средњој Македонији (Битољ, Воден, Струмица, Дојран).²²² Михаило Полит-Десанчић је у свом делу *Источно питање и његово органско решење* из 1862. године тражио разграничење с Грцима од Солунског залива, испод Охрида, до ушћа реке Војуше, с тим да Солун буде слободан трговачки град.²²³

Грчки генерални конзул у Београду после 1868. године, госп. Деско, вероватно подлежавши утицају Бењамина Калаја, дрско се овоме поверавао како је Грчка „увек хтела да остане у пријатељским односима са Западом и не зна за веће непријатеље него што су Словени”.²²⁴

²²¹ Аврамовић Димитрије, *Света Гора са стране вере, художества и повестнице*, Књажеско србска књигопечатња, Београд, 1848, стр. 66-67.

²²² Славенко Терзић, *Грчки национални програм и Срби (шездесетих година XIX века)*, отисак из зборника *Илија Гарашанин (1812-1874)*, САНУ, књ. LIV, од историјских наука, књ. 16, стр. 335.

²²³ Михаило Полит-Десанчић, *Источно питање и његово органско решење*, у зборнику Матице српске за историју, 33, Нови Сад, 1986, стр. 160-161 и 166-167.

²²⁴ Коста Н. Милутиновић, *Андрија Раденић, Дневник Бењамина Калаја 1868-1875*, Београд-Нови Сад, 1976, стр. 592.

ГРЧКИ ТЕРОР У ВЛАХОМОЛДАВИЈИ И МАКЕДОНИЈИ

„У образовању и управи фанариоти су наметнули стране структуре, ред и владаре који су пропагирали стране вредности, језик и чак одећу. Свим тим придошли владари и чиновници изазвали су мржњу не само широких маса, већ и племства, које је остало без функција и чак имања, која су све чешће заузимали Грци. Фанариоти су су сматрали да су „влашки одрпанци створени само зато да живе по земуницама и да једу мамаљугу(качамак)“.²²⁵ Постепено су Грци-Фанариоти заузели високе јерархијске позиције у Молдавској Православној Цркви, тако да је крајем XVIII века Митрополија Молдавије постала својеврсна грчка епископија, која је потчињена страним црквеним структурама. На тај начин наметање фанариотског режима сводило се не само на постављење људи пореклом из Фанара. То је стварно била коренита промена самог политичког система управе.“²²⁶ Фанар је био „тврди град, неовизантинског духа, са западњачким тежњама, одан Турској и лишен национализма“, који је иза себе оставио пустош путем хуманистичког утицаја и упливом „византинског интернационализма“.²²⁷ Доласком фанариота у влашким кнежевинама отпочињу верске борбе, јер одрођавање није могло да почне без укидања ћирилице и њене замене латиничним писменима. Нови, искварени романизовани језик, улази и у храмове, а 1727. године, он постаје званични језик и у трибуналу. Грци Филипидес и Фотинос пишу Власима романтичарску историју, дајући им три псеудојединства; јединство тобожњег романског порекла, јединство

²²⁵ Владан Ђорђевић, *Грчка и српска просвета*, СКА, Београд, 1896, стр. 119.

²²⁶ Види: *Режим фанариотов (1711 – 1821)*, као и Демьянов Сергей, *Епоха фанариотов в Валахи и Молдавии*.

²²⁷ Како је добро уочио Никола Јорга. Грци су вешто стварали национ од погрчених припадника других народа, тзв. „гркомана“. Довољно је било осећати се Грком и усвојити грчки језички и културни образац, што се највише примило код Македовлаха (Цинцара). Ароганција грчког образовања жигосала би друге као „варваре“, а хеленизацијом би се постајало „Грком“. За непокорне Словене, Грци и Турци су имали другачије методе.

по језику, и јединство по религији.²²⁸ Пуком конвенцијом се установљује тобожње древно легионарско порекло Влаха, као и извршена „романизација” Дачана, Гета и Гота. Одраније је већ било одређено значење појма „Влах” (брђан, Berger, Србин) у новом смислу, као Италијан, као Роумоун.²²⁹ Највећи влахомолдавски манастири постају „коленипреклони”, и читав њихов приход завршава у рукама Грка.²³⁰ Мењају се и називи топонима, и ердељски Београд претвара се у Алба Јулију, док Београд на Црном мору постаје Читатеа Алба. Грци у међувремену преводе Библију и црквену службу на романску језичку варијанту, потискујући црквенословенски језик из званичне употребе.²³¹ Народ је принуђен да учи нови језик, али ипак опстаје у једноверју са Србима и Русима. Ова витешка одбрана Влаха и Молдаваца црпела је моралну снагу из непресушних извора србске мисли, чији је бескомпромисни носилац било светосавско свештенство.²³² Борба Фанара против Влаха пустошила је земље кроз XVII, XVIII и XIX век, огромне масе народа напуштале су своја вековна огњишта. С друге стране, вршено је масовно насељавање Молдавије и Влашке Грцима, за које ове кнежевине постају обећана земља, у којој Грци постају

²²⁸ Cléobule Tsourkas, *Les historiographes Grecs de l'époque Phanariote et les problèmes fondamentaux de l'histoire Roumaine*, Symposium L'Époque phanariote, 21-25 octobre 1970: à la mémoire de Cléobule Tsourkas, Thessalonique: Idrima Meletón Chersonísou tou Áimou, 1974, p. 447-465. Тако је Власима недостајало само политичко јединство, чему ће касније највише допринети језуити из Школе Ардељана. Наравно, фанариоти ће дати допринос пресађивању западњачког „илуминизма” и националне идеологије у влашким земљама; в. С. Papacostea-Danielopolu, *Les pays roumains vus par le phanariote*, Académie roumaine, Institut d'Études Sud-Est Européennes, Revue d'études du Sud-est européen, tome XXXI, 3-4, Bucureşti, 1993 p. 364-370.

²²⁹ Cléobule Tsourkas, *исто*, стр. 454-461. Михаи Бан Кантакузин је био пионир у томе.

²³⁰ Њихов приход иде у руке Јерусалимских, Атонских и Синајских манастира, који су били у грчким рукама.

²³¹ Никола Јорга је рекао да су „ови странци сахранили Славизам” у дунавским кнежевинама.

²³² Стуб отпора турско-фанарском режиму било је народно свештенство и незадовољни локални бојари; в. *История Молдавской ССР*, Кишинев, 1965, стр. 287.

старешине, кнежеви и епископи. а световна и духовна намештења се купују и продају, за новац.²³³ Грци постају већина трговачког staleжа Букурешта, Сибиња и Јаша, а грчки језик - пословна *lingua franca* на Балкану.²³⁴ Тадашње друштвене прилике у Молдавији карактеризују: пљачка богатстава кнежевине и жестоко угњетавање народа.²³⁵ Број пореских обвезника се драматично смањује, са 147.000 душа из 1741. године, на свега 70.000 четири године касније. Закони фанариота су само погоршавали стање: после закона из 1746. године, хиљаде сељака је напустило своје домове и одметнуло се у хајдуке.²³⁶ После Декрета из 1775. године, десет хиљада је сељака отишло у планине да са оружјем у руци протестује противу злог положаја и неправде. Овакво очајно стање сељака било је и узрок њиховом бежању на све стране: у Трансилванију, Банат, Србију и Бугарску. Расељавање из Влашке ишло је тако брзо и у таквим размерама да је Порта 1768. године наложила кнезу Карлу Гики

²³³ „Оних 100.000 Грка који за време грчке владавине у Румунији беху преплавили Дакију, дочепавши у своје руке скоро све земље и спахилуке, толико су гледали само свој ћар, да су се, уместо да они погрче Румуне, они сами порумунили, да њихови потомци кваре своја грчка имена, само да сакрију своје грчко порекло”; в. Владан Ђорђевић, *Грчка и српска просвета*, СКА, Београд, 1896, стр. 119.

²³⁴ У Русији царује царица немачке крви и масонског окружења, Катарина Велика, која води пасионирану преписку са Волтером, прогони Ломоносова, откупљује златом библиотеку енциклопедисте Дидроа, док пред народом глуми побожност, а у личном животу и државној политици ослања се на масонски деизам француских енциклопедиста и на „грчки пројекат” заузећа Цариграда. Дидро, Даламбер и остали енциклопедисти били су уз „Северну Семирамиду”, а Волтер је писао да свету сада долази светло са севера и позивао је Катарину да покори и просветли Турке. Себе је Катарина доживљавала као главу Руске Цркве, и била спремна да се обрачуна са сваким ко би се њеној црквеној политици супротставио. Зато је тако сурово казнила руског митрополита Арсенија. Према грчком плану и пројекту Катарине II, једини подељени народ на Балкану био би србски, а била би успостављена величанствена Грчка империја.

²³⁵ *История Молдавской ССР*, Кишинев, 1965, стр. 287.

²³⁶ Већ око 1740. године, турски пописи бележе много „Царана”, „Унгурјана”, „Алмашана” и „Молдована” у Србији, јер су намети у Влашкој били умногостручени; в. Р. Тричковић, *Београдски пашалук 1687–1739*, Службени гласник, 2013, стр. 458.

да забрани глобљење сељака. Цигани молдавски и влашки су били у још горем положају; делили су се на господарске (țigani domnești), манастирске (țigani mănăstirești), племићке цигане (țigani boierești) и просте робове (țigani robi). Само су господарски цигани били слободни да скитају, али су морали да плаћају одређене дажбине. Робови цигански су били власништво племства и манастира, сматрани су су за наследне ствари, па им је и пород остајао у ропској потчињености. Број Цигана у Молдавији око 1837. године био је процењен на 3.851 фамилију, док их је у Влашкој било чак 33.000 хиљаде породица. Многи Цигани били су окивани у ланце по рукама и ногама, са гвозденим карикама око врата, били су свирепо бијени, изгладњивани и продавани као обична марва. Много се Цигана чергара из Влашке и Каравлашке доселило у Србију, а „ово се тим пре може узети, што се они и код нас баве истим занатима, којим и у Влашким Карпатима, од куд су пренели и занат испирања злата из песка златоносних река у источној Србији. Наш их народ и зове: Каравлашки Цигани”.²³⁷ Станоје М. Мијатовић је касније забележио присуство влашких Цигана коритара православне вере у Ресави, који су обично носили влашка имена (Јанкуљ, Марин, Јон, Првул, и др.), говорили србски и влашки, били „беле или плаве боје”.²³⁸

Румунски историчари углавном се слажу да је улога фанариота у Влашкој и Молдавији била у остваривању специфичне управе у тампон зони на границама Угарске, Пољске, те према Русији и Аустрији. Ова врста меке окупације граничних пространстава користила је владаре фанариоте у Букурешту и Јашу као информаторе-шпијуне у вези са оним што се дешавало на Западу, у Пољској и Русији. Захваљујући познавању више језика, а уз помоћ цинцарских трговаца и остале агентуре, Порта је имала у фанариотима одличну шпијунску испоставу, често и у

²³⁷ Владимир Карић, *Србија*, Култура-Београд, Православна реч-Нови Сад, 1997, стр. 95.

²³⁸ Станоје М. Мијатовић, *Ресави*, СКА, Српски етнографски зборник, књ. XLVI, Београд, 1930, стр. 170.

свештеничкој одори!²³⁹ Уосталом, као што је познато, и грчке владике у Србији биле су у времену од 1804. до 1830. године турски агенти против народа србског, због чега их је Кнез Милош Велики и уклонио из Србије.²⁴⁰ У Бугарској су грчки митрополити били против словенске просвете и обавештавали су османски режим да су учитељи, нарочито они који су били образовани у Русији, ширили руску пропаганду.²⁴¹

Србима очигледно неће бити позната тадашња очајна ситуација молдавског живља, упркос изостанку директног агарјанског зулума. Тако ће Срби вечито са завишћу гледати на Влашку и Каравлашку као пример привилегованог турског харачара: „... да молимо царско величанство да закључи мир на онај начин као што је било у Кара-Влашкој, тј. да ми цару одсеком новац дајемо, колико се при уговору мира реши, а да се међу нас Турци не мешају нити да нам суде њихове паше и муселими. Већ да општим народним договором изберемо једнога од наших главнијих људи, а ми на нашој земљи да радимо мирно и уживамо своју зараду. За ово да молимо његово царско величанство да тако уради...”, узалуд је писао 1791. године бечком двору архимандрит Стеван Јовановић.

Положај Срба и Влаха у Аустрији био је заиста безнадежан, а то је признавао и сам цар Јосиф II, који је оставио ове забелешке 10.3.1785.

²³⁹ Њагу Ђувара, *Кратка историја Румуна за младе*, Платонеум, Нови Сад, стр. 132; в. *История Молдавской ССР*, Кишинев, 1965, стр. 285-306. Грчка турократија.

²⁴⁰ Иван Иванић, *Из црквене историје Срба у Турској у XVIII и XIX веку*, СКА, Издање друштва Рада, Београд и Нови Сад, 1902, стр. 21. Милош Велики свакако није имао ништа против грчког народа, јер је преко својих кнезова откупљивао и ослобађао грчко робље. Тако су Срби украли и склонили од Турака једну Гркињу из Њаушта, Ђорђе Поповић беше откупио једно грчко чељаде од Арнаута за кнежев рачун, плативши хиљаду сто гроша; док Наум Ичко беше предложио да се оснује нарочити фонд за откуп грчког робља од Турака (М. С. Петровић, *Борбе старог Београда*, Београд, 1951, стр. 110-111).

²⁴¹ Илбер Ортајли, *Најдужи век империје*, СКЗ, Београд, 2004, стр. 76. Фанар је био посебно противан развоју словенске просвете у местима где су живели Грци. Митрополит у Пловдиву (Филипопољу) тражио је од Фанара затварање бугарске школе у граду, а митрополит Пазарџика Хрисантос је чак затворио бугарску школу у том граду.

године, три године после укидања кметства: „У овом окружију наипаче т.ј. Власи, Срби (Раци) који греческо вероиповеданије следују, а осим ових различити дошљаци из Немачке. С Влашким се народом још једнако робским начином поступа од куда понајвише његово слабо просвештеније, непостојанство и склоност крађи произиче докле се дакле код њих кроз школе просвештеније не разпростре, и чрез благо поступање наклоност к домостроитељству и земљоделију у њима не побуди, дотле ће они једнако само као од дана до дана по пољу живеће људе сматрати... Власи су тако још силно угњетавању и робском поступку навикнути, да и за своја отвећ слабо маре, а и иначе непостојани су. Код овог народа треба да се уведу школе и свештенство да њима се боље изучи; а најпосле спахије и надлештва треба да се на човечије поступање с тим људима навикну”.

Рајци (Срби) су „људи вешти, али већма на лукавство готови, који, кад се дотерају, бивају поштени војници, ал до века већма гину за трговином... Кад би се са Србљима човечно и христијански поступало, могла би надежда бити, да би из њи људе и христијане, а тако постепено римокатолическе христијане направити могли”.²⁴² Циљ ћесара је одувек био исти - унијаћење преко „гркосједињене вере”.

На Париском конгресу од 25. фебруара 1856. године, када је понижена и ослабљена Русија била принуђена да се одрекне слободе деловања и покровитељства у односу на Влашку и Молдавију, када је Русија била анулирана као поморска сила, и када се ишло ка томе да се Русија искључи из круга држава чији би гласови одлучивали о судбини источних хришћана, показало се да су ранија грчка испољавања наводне наклоности и преданости истоверној Русији била само обично претварање.²⁴³ Грчка штампа је отворено писала да грчка нација чини

²⁴² Ј. Х. Бартенштајн, *Кратки извештај о стању расејаногa многобројногa Илирскогa народа*, Беч, Писмени Ёрменског Монастыра, 1866, стр. XXI-XXIII, 18; Александер Стојачковић, *Черте живота Србског у Унгарским областима*, Беч, Писмени Ёрменског Монастыра, 1848, стр. 51.

²⁴³ Фјодор Успенски, *Источно питање*, Логос, Београд, 2013, стр. 146.

најсигурнију брану против панславизма, да се хеленизам одувек одликовао верношћу Турцима, да је источна православна организација одувек била хеленска и да таква треба да остане, и да је само у последње време руска пропаганда угрозила преовлађујући положај хеленизма.²⁴⁴ Ф. И. Успенски је упозоравао да би руски хеленофили морали чешће да се присете чињенице да су Грци у најтежим временима за словенски свет увек били на страни наших непријатеља и да су се стално радовали нашим војним и политичким неуспесима.²⁴⁵ Поред свега, ваља подсетити да је таквим претензијама Грка турска власт повлађивала, пошто су се најважније привилегије цариградског патријарха заснивале на праву Османске империје и јер је патријаршија чврсто везивала своју судбину за судбину османског зулума над хришћанима.²⁴⁶ У складу са својим субколонијалним положајем, Грци и Фанар беху чврсто решили да гвозденом песницом реше влашко-словенско питање барем на свим територијама под својом надлежношћу. Грци су и на руске иноке манастира Пантелејмона презриво гледали као на придошлице које ће, као грчки робови, радити на тешким манастирским послушањима за крајње оскудни оброк, истовремено их подвргавајући свакојаким тлачењима и лишавањима.²⁴⁷ Огромни прилив руских монаха и отшелника на Атос природно је усмеравао своје једнодушје и љубав према грчкој братији, која је узвратила са крајњом охолошћу и врло надмено, једва пристајући 1857. године на словенско чтеније за трпезом, и то само средом и петком. И тада, један део грчких ревнитеља-шовиниста је дуго одбијао да се појави за трпезом током дана предвиђених за словенско чтеније. Игуману

²⁴⁴ Фјодор Успенски, *Источно питање*, Логос, Београд, 2013, стр. 146-147. У заносу, грчки новинари се нису либили да Русима припишу намеру насилног увођења словенског језика у Цркву.

²⁴⁵ Фјодор Успенски, *исто*, стр. 147. *Ми нисмо Византинци, него Руси*, упозоравао је Николај Трубецкој.

²⁴⁶ Фјодор Успенски, *исто*, стр. 147.

²⁴⁷ А. А. Дмитриевский, *Русские на Афоне. Очерк жизни и деятельности игумена русского Пантелеимоновского монастыря священноархимандрита Макария (Сушкина)*, Даръ, Издательство Олега Абышко, Москва-Санкт-Петербург, 2011, стр. 168.

Герасиму и јерођакону Илариону су недуго потом Грци почели да прете смрћу уколико наставе да удовољавају руским захтевима, по мраку нацртавши обојици бодеж и револвер на вратима келија, јасне и недвосмислене знаке упозорења. Коначно, 1863. године, 26 грчких монаха на челу с оцем Нифонтом излази из састава братије манастира Пантелејмона. Ипак, тек 1866. године долази до успостављања наизменичног поретка у храмовном псалмопојању и чтењу за трпезом: један дан се читало на грчком, а сутрадан на руском језику. Стари грчки предлог ревизије монашког устава беше предвидео: скраћење бројности руског монаштва у манастиру на четвртину или, у крајњем случају, на трећину бројности грчке братије; да игуман буде увек грчког порекла; да Грци заузму господствујуће положаје у манастирској јерархији – што су Руси једногласно одбили. То је само појачало грчку злобу и омразу.²⁴⁸ Коначно, током лета 1866. године, у манастир долази лично гроф Н. П. Игњатјев, који се својим очима уверио у жалосни положај руских монаха и који отада преузима улогу посредника између захтева Атоса и руских власти, и дејствује као моћни дипломатски заштитник руских интереса на Светој Гори. Но, већ 1870. године, када остарели игуман Герасим именује руског оца Макарија (умног старца примерног живота) за свог наследника на игуманском трону Панталејмона и када уздиже Андрејевски скит на ниво патријаршијског или ставропигијалног скита, долази до нове грчке смутње и великих негодовања...²⁴⁹ Убрзо читава Света Гора постаје грчко антируско позориште страсти и свађа, што је било савршено неприлично и за мирјане, а тим више за оце који су

²⁴⁸ А. А. Дмитриевский, *исто*, стр. 169-170.

²⁴⁹ А. А. Дмитриевский, *исто*, стр. 172-207. Још један окидач нове омразе против руских монаха била је ревизија прихода атонских метоха у Бесарабији, када су Руси због разних злоупотреба одатле истерали ватопедског епитропа Ананија. Уследио је отворен лов на руске монахе на Светој Гори, подстрекиван грчким „панславистичким“ клеветама преко цариградских журнала. Они су тежили, и то свим средствима, да убеди турску владу како је *панславизам* опасни непријатељ Турске и Јеладе. У међувремену су грчки манастири наставили да уживају богате приходе у Москви и Бесарабији...

морали да буду строго предани монашком и подвижничком животу у том месту безмолвија и непрестане молитве за цели хришћански свет.²⁵⁰

Један спис из литературе бугарско-грчког спора око цркве из 1873. године, отворено је казао да ће једино шизма (раскол) спасти народ грчки од бугаризма и панславизма, што је Фанар и учинио 16. септембра 1872. године, прогласивши Бугаре шизматичима и одлучио их од Цркве.²⁵¹ Политички спор са Бугарима је био најмање црквеног карактера, и само је појачао грчку омразу према руском имену уопште. Било је жестоких грчких гласова да се и руска црква прогласи за „шизматичку“, али су се фанариоти тада уздржали од овог „неблагоразумног поступка“.²⁵² И србска је дипломатија, поред руске, здушно потпомагала бугарско црквено питање за аутономију, али да остане у заједници с Великом Црквом.²⁵³ Чим је започет рат Русије са

²⁵⁰ Долази до грко-руског пантелејмоновског суђења у Цариграду, јер је светогорски Протат поступио према Русима крајње неправедно и пристрасно, на „грчки начин“; види А. А. Дмитриевский, *исто*, стр. 188-207. Руси су имали против: Протат, Синод патријарашки у Цариграду и читаву грчку нацију, раздражену и напујдану петогодишњом антируском кампањом грчких журнала; в. А. А. Дмитриевский, *исто*, стр. 196. Само је интервенција конзула Игњатјева спасла Русе од изгона са Свете Горе. Тек канонски избор новог игумана Русика, јеромонаха и архимандрита Макарија, мужа разумног и добродетелног, смирује страсти.

²⁵¹ *Цариградска Патријаршија и Православље у Европској Турској од Костадина*, Државна Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1895, стр. 36. Раскол је настао услед грчких грешака; *исто*, стр. 40. Грци су се борили против Бугара, а касније ће се Бугари борити против Грка и Срба; *исто*, стр. 3.

²⁵² А. А. Дмитриевский, *исто*, стр. 176. Уместо садашњег „етнофилетизма“, тада су Руси и Словени на Западу и на Истоку били оптуживани за – панславизам! *O tempora, o mores!*

²⁵³ Види *Бугарска Екзархија*, Београд, 1897 год.; подаци од вриједности за Бугарску и Српску Црквену Историју из друге половине XIX в. „Да је Цариградска Патријаршија, која се кити називом васељенске, одобрила Бугарској Цркви аутономију, као што је требало и што би правично било, не би се бугарски прваци обраћали за то свјетској мусулманској власти, која је у тој црквеној „ђаурској“ свађи находила својега политичкога рачуна, држећи се Макијавелскога начела: „Divide et impera“; остала би под њезином врховном црквенотаноничном влашћу, и не би сада било те макар и по форми шизме у

Турском, 1877. године, дотле притајена грчка злоба испливала је на површину и устремила се према 10.000 Руса на Атосу свом својом чудовишном силом.²⁵⁴

Поучен опробаним методама сплетке и клевете, осокољени Фанар већ 1879. године, преко митрополита пелагонијског Матејоса, захтева одлучне репресивне мере за македонски Меглен који је „заражен влашком пропагандом“, која се служи „митом, фабриковањем, провокацијом и подстицањем на нестрпљење и бунт“.²⁵⁵ Још од 1830. године Фанар се предао Атини, и хеленизација становништва је ишла у

крилу Источне Православне Цркве. Премда Бугарска црква није ни у чему одступила, ни пређе ни послје, од догмата и обреда Источне Православне Цркве; а што је оглашена шизматичном, ушљед тражења аутономије, то је злоупотреба највише црквене власти Цариградске Патријаршије, којој су, како се види, пречи јелино-филетистични интереси од црквенoканoничнoгa јединства, правичности и мира с Бугарском Црквом! Према томе не би требало ни сматрати Бугарску Цркву за шизматичну; она је тако исто православна као што је Цариградска Патријаршија; Нићифор Дучић, *Васељенска Патријаршија и српско црквено питање*, Београд, 1897, стр. 7-8.

²⁵⁴ А. А. Дмитриевский, *исто*, стр. 214-218. Грчке новине поново дижу „панславистичку“ хајку и чудовишне клевете против руских монаха на Атосу, излажући их животној опасности. *Славизам угрожава целовитост Отоманске империје*, бунцали су грчки новинарски ратни хушкачи. Рус је „крвожедни Сармат, варварски и дивљи син Урала и Волге“; в. опет А. А. Дмитриевский, *исто*, стр. 214. Клевете Грка су довеле до намере турског министарства да заиста исели руске монахе са Атоса у Анадолију, у манастир Сумела код Трапезунта. Дошло је и до полицијског претреса подворја руског Пантелејмонског манастира у Солуну и хапшења братије.

²⁵⁵ Још Бугари беху тражили да коначно престане грчко клеветање код Турака. Румунска влада је годишње на пропаганду трошила 380.000 франака у Македонији, док је србска свега 160-200.000 динара; в. Владан Ђорђевић, *Србија и Турска (Јилдиз-Порта-Фанар) 1894-1897*, СКА, Београд, 1928, стр. 57. И поред свега, Македонско-румунско друштво из Букурешта је до 1886. године успело да установи свега 10 школа са 300 ђака; в. Владан Ђорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893: прилог за историју српске дипломатије при крају XIX века*, СКАНУ, Београд, 1923, стр. 107. Поред Цинцара, румунска пропаганда се обратила и Арбанасима са паролом „Влах и Арбанас – брат!“.

корист Атине.²⁵⁶ Васељенска патријаршија ће крајем XIX века скроз потпасти под власт Атине, па Срби дипломате нису могли ништа постићи

²⁵⁶ *Цариградска Патријаршија и Православље у Европској Турској од Костадина*, Државна Штампарија Краљевине Србије, Београд, 1895, стр. 5. „Не владају – како изгледа у истини ни Атина ни Патријаршија него грчки шовинистички одбори, *силогоси*, које имају свуда... Мени су људи казивали да у Грчкој ни суда нема, да је све приграбио скупштинар (као што ће и у нас). Власт Министара само је формална и зауставља се мало даље од њихових врата... Грчка је у опште уставна држава *sui generis*. Овде не само што Краљ „*règne mais ne gouverne pas*“, него и сама *Влада у ствари не влада. Овде влада скупштинар* и то не само преко Министара него често непосредно преко окружних и среских начелника, којима у опште он заповеда, и кога они слушају, јер знају да ће изгубити службу ако га не слушају. Овде члан Скупштине има већу силу него у северо-американским сједињеним државама. Причани су ми овакви случајеви: Неко убије човека на сред сокака. Полиција ухапси убијцу. Ако овај има међу Скупштинарима каквог личног пријатеља, овај нареди да се убијца пусти из апса и – полиција га пусти. Други пример. На захтев државног тужиоца ухапшен је газда варијете-позоришта за то што у свом „етаблисману“ држи страшну коцкарницу. Газдин пријатељ Скупштинар учини да се збаци државни тужилац, а нови пушта газду коцкарнице на слободу“; у Владан Ђорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893: прилог за историју српске дипломатије при крају XIX века*, СКАНУ, Београд, 1923, стр. 43 и 65. Стојан Новаковић се јадао у дипломатској преписци: „У ствари ево како иде посао: Грци имају многе консуле по Македонији и све владике Грке и свуда свој мали одбор или главне људе, обично добро спремне и у положајима из којих могу утицати на послове (докле су наши или сиротиња или незналице или обоје у исти мах) Грци још дају владикама на таким местима субвенције. Кад дође какво питање на дневни ред, чини се оно што хоће консул или грчки главни људи, који су обично увек с консулом. Патријарх заповеда – нико не слуша и не извршује. Ја сам то огледао у сукобу скопљанскоме, кад су Грци лане истерали нашега попа и словенско читање из цркве. Патријарх и синод заиста су заповедали скопљанскоме митрополиту како сам ја тражио; ја сам се о том позитивно уверио. Посланство (грчко) ми је давало за право, али никад није писало консулу у Скопљу (који им је наравно представио ствар по свом) и мени је одговарало само да ће говорити Патријаршији и писати у Атину. Ни до данас се ништа није исправило. И ми смо давали субвенцију Пајсију, ондашњем скопљанском Митрополиту, али му даје и Грчка, и он се, и мимо заповести из Патријаршије није одвојио од Грка и од консула. *Exempla docent*. У Битољу митрополит Неофит, образованији човек, био нам је прилично наклоњен. Добио је лекцију из Патријаршије. Није се слагао са грчким консулом и хтео је да буде самосталнији од силога – али је летос премештен, а на његово место послан други. Ето ти каква је машинерија. А Грци су одвише лукави да

на Фанару уколико то не би одобрило јелинско посланство у Цариграду.²⁵⁷ Грчка пропаганда успела је већ за првих 25 година рада до 1886. године да створи у Македонији више грчких школа и да у њима васпитава више ђака, него што је српска држава успела да створи у слободној Србији за првих 60 година државног живота.²⁵⁸

Константин Папаригопулос, писац *Историје грчке нације*, сматрао је да крв и етничка припадност немају значај; најважнија је била духовна

коме год то кажу. Њихов је интерес да не признаду да се они у то мешају – али и владике у Македонији и Митрополити у Патријаршији знају добро шта се хоће из Атина. Треба ли да им се заповеда? Сад, како ће се изгубити из тога *cercle vicieux* ја не знам а ти распитуј и штудирај земљиште даље до краја, а имај ово све на уму. У својој пропаганди Грци потпуно иду системом старе Византије”; Владан Ђорђевић, *исто*, стр. 43-44. Грчка црква је представљала велику кочницу отварању српских школа, толико потребних српској агитацији; в. Михаило Војводић, *Србија и Турска 1878-1914*, Филип Вишњић, Београд, 2019, стр. 69. Нови генерални конзул у Скопљу, врсни географ Владимир Карић, желео је да од Скопља начини центар србске пропаганде у Македонији, што није била лако остварива замисао. Очајни и сиромашни србски конзул госп. Карић је Владану Ђорђевићу исказао своје приватно мишљење; *да се с Грцима апсолутно ништа учинити не може*. „Далеко брже би се дошло циљу – рекао је г. Карић – када би се погодили с Бугарима противу Грка, него што би то могло бити с Грцима противу Бугара”, В. Ђорђевић, *исто*, стр. 45. Трагикомично је било да смо ми „пустили Бугаре да направе интиман савез с Турском против нас и Грка, а ми смо тражили наслон на Патријаршију, ми смо тражили споразум с Грцима!”; в. Владан Ђорђевић, *Србија и Турска (Јулдиз-Порта-Фанар) 1894-1897*, СКА, Београд, 1928, стр. 58-94. Госп. Љотић, србски генерални конзул у Солуну, Ђорђевићу је испричао „како од толиких православних цркава у Солуну није се могло добити ни најмању за Србе”; *исто*, стр. 45. Фанариотство је било неохеленизам стопљен са старим византизмом, врло тврда легура. Већ око 1820. године, сви фанариоти се беху преобратили у револуционаре-хетеристе. Међутим, све до средине XIX века је тињао сукоб између Атине и Цариграда; в. Славенко Терзић, *Грчки национални програм и Срби (шездесетих година XIX века)*, отисак из зборника *Илија Гарашанин (1812-1874)*, САНУ, књ. LIV, од. историјских наука, књ. 16, стр. 331.

²⁵⁷ Владан Ђорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893: прилог за историју српске дипломатије при крају XIX века*, СКАНУ, Београд, 1923, стр. 23.

²⁵⁸ Владан Ђорђевић, *Србија и Турска (Јулдиз-Порта-Фанар) 1894-1897*, СКА, Београд, 1928, стр. 56.

традиција док је језик одређивао припадност нацији, чиме су сви који говоре грчким језиком напрасно постали – Грци.²⁵⁹

Митрополит Ларисе је чак уценио главу Апостола Маргарита, а многа влашка села су била на удару грчких наоружаних банди. У Битољу 1881. године, приликом изласка из аустроугарског конзулата, македовлашки првак Апостол Маргарит бива тешко рањен камом од стране маскираних лица, локалних гркомана. У поређењу са патњама цинцарског становништва у Македонији под грчким терором, оружана, углавном дефанзивна акција Цинцара, била је заправо од минималног значаја.²⁶⁰ Коначно признавање Цинцара за *millet* у мају 1905. године, дошло је заједничком акцијом великих сила у Цариграду и довело је до појачаног грчког терора.²⁶¹

²⁵⁹ Славенко Терзић, *Грчки национални програм и Срби (шездесетих година XIX века)*, отисак из зборника *Илија Гарашанин (1812-1874)*, САНУ, књ. LIV, од. историјских наука, књ. 16, стр. 333. Истовремено, рађено је на обједињавању класичног, средњевековног и новог хеленизма.

²⁶⁰ Макс Деметер Пејфус, *Цинцарско питање*, Српско-Цинцарско друштво Луњина, 2004, Београд, стр. 138. Силни утицај Патријаршије и нужност познавања грчког језика зарад трговине, као и недостатак влашких образовних установа, чиниле су ризичном сваку промену вишевековне окренутости Цариграду и Фанару, посебно за богате Цинцаре. Грчко свештенство је фуриозно реаговало на ову врсту пропаганде и жигосало је влашки језик као „ђаволски“, језик „недостојне, нечисте и зле романске расе“, проклињани су ученици влашких школа и одлучивани од крштења и црквеног венчања. Због „сатанске романске пропаганде“, више него Бугаре, треба „романског јеретика бацити дивљим зверовима“, вриштали су атински листови, па су се појавиле андартске банде које су пребијале свештенике и учитеље влашког језика. Румунској пропаганди остало је само да се позива на „блиставу историју влашких предака – Римљана“.

²⁶¹ Пејфус, *исто*, стр. 167. Колико је био оправдан „грчки страх“ султана Абдул Хамида по питању постављања Срба за владике, сведоче његове речи краљу Александру Обреновићу: „Са владичанским питањем ићи ће теже јер оно зависи од грчког патријархата, који има своје привилегије у које је опасно дарнути, јер Патрика-ефенди одмах затвори све цркве па направи велики калабалук у царству, у који се умешају и врло моћни утицаји са стране“, в. Владан Ђорђевић, *исто*, стр. 32.

У огроченој борби Грка и Фанара против македонских Влаха, лукаво се укључио и Ватикан преко уобичајене унијатске пропаганде, нудећи Македовласима унију са Римом, у замену за политичко и безбедносно покровитељство и заштиту пред муслиманским Турцима и Албанцима, али и од самих Грка. Букурешт је давао новац за школство за Цинцаре, што су Грци сматрали као империјалистичку агресију противну правима хеленства у Турској, мада је антисловенство била заједничка црта обе државице. Њихово заједничко деловање против Словена и Влаха било је вероватно усаглашено на вишим, закулисним нивоима власти.²⁶²

²⁶² То је признао и румунски политичар Д. А. Стурдза 1903. године: „За Румунију су ових 500-600 хиљада Куцовлаха веома важни јер они, у вези са грчким и турским елементима, *спречавају потпуно словенизирање Македоније*. То и јесте једини разлог зашто се ми интересујемо за њих...” (М. Д. Пејфус, *исто*, стр. 165). Коалиција између Грка, Албанаца и Цинцара би била значајна и за Аустрију, што је наглашавао аустријски цивилни агент Опенхајмер; в. опет М. Д. Пејфус, *исто*, стр. 165.

СТАРА СРБИЈА И ФАНАР

„У турској царевини све су народности подељене: 1. на муслимане, 2. на Грке и 3. на Бугаре, а нема Срба нигде, иако су ове земље Турци узели само од Срба, који су у њима живели и имали своју царевину, а данас... као да их никада није било!”

Скопски владика Фирмилијан,

србском конзулату у Скопљу, 12.августа 1903.године

„Читава села и крајеви наши су десетинама година остајали без свештеника и богослужења; те је народ сам држао Крсну Славу своју и на развалинама храмова својих причешћивао се преломљеним крсним колачем заливеним вином... И није чудо што су у таквим приликама многи слабији Срби падали у очајање... и напуштали веру отаца својих па примали Мухамедовство... сам митрополит мегленски Иларион, не могавши спасти цркву своју од насиља грчког и обести турске, издао је веру православну и прешао на Ислам са многим народом епархије своје...”. „Турска влада мало је марила да буде ред међу поданицима немухамеданске вере; на против, потпомагала је њиховом разједињењу и религиозној свађи која је свагда за њу била од користи...”²⁶³ „Горанину није остајало ништа друго него одрећи се хришћанства; да не трпи у исто време два зулума: од стране Турака и са стране деспот-ефендија – фанариота. Готово су сва села примила мухамеданство, само је још неколико фамилија заостало у хришћанству, не гледајући на то што одавно нису видели међу собом свештеника, а камо ли да су слушали божју литургију.”²⁶⁴ Фанариоти су чак узимали данак на силу и од католичких попова, па је султан Сулејман морао да донесе ферман 1565.

²⁶³ И. С. Јастребов, *Податци за историју српске цркве из путничког записника*, фототипско издање, Српска православна богословија св. Кирила и Методија - Арс Либри, Ниш-Београд, стр. 140-142 и 204-205.

²⁶⁴ И. С. Јастребов, *нав. дело*, стр. 141.

године по којему „не сме нико, ни грчки нити другог обреда митрополити, потраживати мирију и друге њој сличне дарове од латинских попова”.²⁶⁵

Због фанариота и њихове пљачке, небриге и наметања грчког језика у богослужењу, србско-словенски народ, лишен своје цркве и својих владика, ће касније примати бугаризам кроз словенство, док ће „бугарске владике, учитељи, попови и агенти прстом указивати Турцима на све виђеније Маћедонце, Шопове и Старо-Србијанце, који нису хтели да буду ни Бугари, ни Бугараши, већ су се и даље називали Србима... Људи бугарског Егзархата изводили су те невинне Србе грађане, попове и учитеље на губилиште, или их терају на робију у солунску Канли (крваву) кулу и на заточење у Малу Азију и Архипелашка острва... Од 153 старих србских школа није престало радити само 19.”²⁶⁶

²⁶⁵ И. С. Јастребов, *исто*, стр. 199, види и *Дечански првенац*, Нови Сад, 1852, од Гедеона Јосифа Јуришића, јеромонаха дечанског, стр. 80-85.

²⁶⁶ Иван Иванић, *Из црквене историје Срба у Турској у XVIII и XIX веку*, СКА, Издање друштва Рада, Београд и Нови Сад, 1902, стр. 98-99. Овај перфидни механизам најбоље је описао конзул Тодор Станковић: „Народ је из дубине душе своје мрзио владике Грке, који не само да се нису старали да по пастирској дужности чувају и штите српски народ од сваке беде и невоље, него су му силом намећали грчки језик и из цркве избацивали славенске а уносили грчке књиге, а поред тога глобили су га и харали, много пута и у споразуму са турским пашама и кадијама. Ово нарочито у времену пре но што ће се васпоставити бугарска екзархија. Кад је бугарска екзархија у Цариграду установљена, наши сународници у Скопској, Велешко—Дебарској, Струмичкој, Преспанској, Битољској и у другим епархијама нису пристајали уз бугарску екзархију док их на то Патријаршија и владике Грци не нагонише. Наши су сународници у поменутим епархијама одмах при појави бугарске екзархије, многобројним молбама са потписима и печатима сеоским, црквеним и манастирским, молили Патријаршију да им да владике српске народности те да не буду принуђени остављати Патријаршију и прећи уз бугарску екзархију. Молбе и депутације народне на престајаху, али патријаршија није хтела ни да чује за те оправдане молбе народне, но је у пркос тога постављала на сва упражњена места Грке, који су још већма почели кињити Србе и њихове свештенике, а нарочито оне, који су се бунили противу грчке службе у цркви. Од ових су многи протерани на заточење у Азију, од куда се неки ни вратили нису, што још већма распали

Бугари се беху посредством Грка већ у XVIII веку приближили европској култури и национализму.²⁶⁷ Бугари су лако поткупљивали турске кајмакаме па су радили шта су хтели са србским живљем.²⁶⁸ Сами Грци су викали Србима: „Ви сте Бугари, идите у бугарску цркву!” и претили им отворено: „Је ли ви хоћете да сте Срби? Е, чекајте ми ћемо изградити да будете за то протерани одавде!”.²⁶⁹ Овако је стењала Стара Србија под фанариотима...

Када је руски слависта Василије Григорович посетио средином XIX века Македонију, запазио је да се у свим црквама Македоније, од

огорчење народно на спрам владика грчке народности. Међутим онда појављена и турском влашћу охрабрена бугарска пропаганда обећаваше српском народу у горњим епархијама да им у народне српске школе дирати неће, но да ће бугарска екзархија штитити и потпомагати српске школе и т. д. и т. д. а у појављењу екзархијских владика са славенском службом у цркви народ је српски у тој добити гледао и своју победу над Грцима, а још више и за то, што Србија, као слободна кнежевина не само што није била противна воспостављању бугарског екзархата у Цариграду, већ га је на своју штету и потпомагала. С тога су наши сународници сматрали бугарски екзархат као српску ствар све донде док бугарска пропаганда на челу екзархијских владика није почела гонити српске учитеље и на њихова места постављати бугарске. У то доба се наши сународници из поменутих епархија још једном обратише васеленској Патријаршији молећи је и преклињајући је да их избави од бугарске шизме, у коју су запали само због грчких владика, а избавити их може, ако им постави за владике људе њихове крви и њиховог језика. Ну патријаршија се ни на ове молбе народне нехте осврнути, а владике — Грци не престајаху кињити Србе и распаљивати мржњу противу себе. Архива патријаршиска пуна је молбама и жалбама народним. Било је да су неки од грчких владика подмићивани од бугарске пропаганде да наше сународнике киње, те да ови тиме огорчени пролазе на страну бугарске екзархије.”, в. Т. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871—1898*, Београд, 1910.

²⁶⁷ Илбер Ортајли, *Најдужи век империје*, СКЗ, Београд, 2004, стр. 24. Деца бугарских имућних људи ишла су у грчке школе и постајала чланови хетерија и устанички добровољци за Грке; в. И. Ортајли, *исто*, стр. 74-76.

²⁶⁸ Владан Ђорђевић, *Србија и Турска (Јулдиз-Порта-Фанар) 1894-1897*, СКА, Београд, 1928, стр. 43, сведочанство васељенског патријарха Неофита VIII.

²⁶⁹ Владан Ђорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893: прилог за историју српске дипломатије при крају XIX века*, СКАНУ, Београд, 1923, стр. 178. Види и М. Војводић, *Србија и Турска 1878-1914*, Филип Вишњић, Београд, 2019.

Солуна до Мелника, по митрополијским храмовима али и сеоским црквицама, служило искључиво на грчком језику. Само је демир-хисарски манастир Слепче служио на словенском језику, а Григорович је чуо да се словенска служба вршила и по манастирима Дебарцу, Дебру и код Прилепа. За словенске школе је чуо да постоје у Штипу и Велесу.²⁷⁰

Срби су упорно тражили да се укине погрчење цркве Светог Спаса и Фанар беше донео од 1890. до 1896. године равно седам синодалних решења да се поврати *status quo ante* погрчења цркве, која је решења Фанар саопштавао представницима Срба и Словена у Цариграду. Истовремено, препредени фанариоти су, шаљући ова решења скопском митрополиту, њега тајним наредбама упућивали да их не извршује, већ да свим средствима одлаже њихово извршење!²⁷¹ Око 1890. године је и призренски епископ Мелентије отео од Срба цркву светог Спаса у Призрену, да је уступи Цинцарима, јер су се они грчким језиком служили!²⁷² То је период када „незаситни прохтеви честољубља или уског патриотизма непрестано потресају престо Васељенске Цркве у Цариграду“.²⁷³

Још већа саблазан догодила се на Ваведење, па на Божић 1896. године, када је цариградски митрополит Амвросије помоћу турских

²⁷⁰ Григорович В.И., *Очерки путешествия по европейской Турции*. 2-е изд., Москва, 1877, стр. 115.

²⁷¹ Миле Станић, *Успомене на митрополите с којима сам радио Михаила Г. Ристића*, Вардарски зборник, Београд, 2003, стр. 106. Због ових грчких смицалица и отимања цркве Св. Спаса, чувени војвода Глигорије Ристић-Скопљанче се тада често тукао са Грцима, скупа са осталим ђацима наше Скопљанске гимназије; в. Стеван Симић, *Српске комите, Српска револуционарна организација, Крваве борбе српских чета по Македонији и њихов рад од почетка 1903. године до данас*, приредили Јово Бајић и Милорад Средојевић, Хришћанска мисао-Универзитетска библиотека православни богослови-Хиландарски фонд-Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“, Београд, 2012, стр. 262.

²⁷² *Цариградска Патријаршија и Православље у Европској Турској од Костадина*, Државна Штампарија Краљевине Србије, Београд, стр. 37.

²⁷³ *Цариградска Патријаршија и Православље у Европској Турској од Костадина*, стр. 1.

жандарма јурнуо у стару србску цркву у Скопљу, да на силу служи литургију на грчком језику, и када су турски жандарми изгнали из ње Србе православне и свештенство србско, које беше на србском језику вршило празнично богослужење.²⁷⁴ Грчки конзул и митрополит бејаху дрско тврдили да у Скопљу никад није ни било словенске службе!²⁷⁵ А постојала су чак три србска свештеника – попови Јован, Тодор и Трајко, док је у целом Скопљу било свега 15 кућа Грка дошљака и 30 кућа цинцарских. Грчки конзул Сторнари је насилно завео службу на грчком, док је јелински митрополит попу Јовану изрекао забрану свештенодејства, оцу Трајку је наредио да служи само грчку литургију, док оцу Тодору беше забранио да крштава децу.²⁷⁶

Исти је Амвросије нехришћански и мрско поступио када је обесно избацио словенске литургијске књиге из цркве у Охриду, када се на претходно челу Охридске Митрополије налазио. У тој су се се цркви старословенске књиге и света словенска служба још од краја IX века од

²⁷⁴ Нићифор Дучић, *Васељенска Патријаршија и српско црквено питање*, Београд, 1897, стр. 16. Јадао се Дучић: „Кад би Спаситељ наш Исус Христос сада дошао на земљу опет у човечјем тијелу и облику, прије свега узео би бич и истјерао би из цркве (као што је истјерао из Јерусалимске продавце и купце) све Амвросије да не скврне светињу хришћанскога олтара; да не претварају цркву у разбојничку пећину! И да не саблажњавају побожни Народ Словенски.“; Нићифор Дучић, *Васељенска Патријаршија и српско црквено питање*, Београд, 1897, стр. 16. Патријаршија је постала само „слушкиња грчке пропаганде“ (В. Ђорђевић). Један од ретких Грка који је остао народу у лепој успомени био је митрополит скопски Пајсије, који је врањској општини поклатио кућу за врањску полугимназију; в. Јован Хаџи Васиљевић, *Скопски митрополит Пајсије (1868-1891)*, Сремски Карловци, 1935, стр. 25.

²⁷⁵ Владан Ђорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893: прилог за историју српске дипломатије при крају XIX века*, СКАНУ, Београд, 1923, стр. 156. Тек тада Ђорђевићу влада из Београда шаље упутства да постави питање обнове Пећске патријаршије, тражи се посредовање руске владе, саопштењем да је јавно мњење „за цепање од Патријаршије“; в. М. Војводић, *Србија и Турска 1878-1914*, Филип Вишњић, Београд, 2019, стр. 95.

²⁷⁶ Владан Ђорђевић, *исто*, стр. 176-177. Грци не даду живети Србима у Старој Србији (В. Ђорђевић). Велика је заслуга дипломатске умешности Владана Ђорђевића да се митр. Фирмилијан утврди у Скопљу; више о томе Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. 223.

светог Климента налазиле, који беше знаменити ученик светих словенских апостола Ћирила и Методија.²⁷⁷ Пожртвованим дипломатским залагањем Владана Ђорђевића у Цариграду, Амвросије је силом турских власти уклоњен из Скопља, у ноћи између 28. и 29. априла 1897. године. Нови цариградски патријарх и нескривени гркоман, Константин V, већ 30. априла је лично посетио србско посланство у Цариграду и послао благослов србском краљу и народу.²⁷⁸

И митрополит Козма, као претерани шовинист грчки, забрањивао је словенско појање и читање у цркви града Битоља, где је било доста Срба-Маћедонаца, који од старине бејаху навикнути на словенску службу.²⁷⁹ Србски народ је на подручју Цариградске патријаршије био изложен небројеним неправдама и убрајан у Рум-милет и Бугар-милет.²⁸⁰ Грчке дипломате су уцењивачки тражиле од Срба град Битољ с околином, Крушево, Неврокоп, Мелник, Струмицу, па чак и Прилеп,

²⁷⁷ Нићифор Дучић, *Васељенска Патријаршија и српско црквено питање*, Београд, 1897, стр. 21.

²⁷⁸ Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. 148-154. Тек је крајем септембра 1897. године Фирмилијан отпутовао у Скопље и постао администратор епархије, а чекао је на посвећење за митрополита Скопске епархије све до 1902. године.

²⁷⁹ Изузетак је био митрополит грчки Амбросије, којег је конзул Михаило Ристић, захваљујући годишњем фонду од 3.000 франака помоћи митрополиту, навео да служи на словенском у Прилепу, а у самом Битољу је лепше и сложније с њим радио него Пезас, грчки конзул; Миле Станић, *Успомене на митрополите с којима сам радио Михаила Г. Ристића*, Вардарски зборник, Београд, 2003, стр. 105-110.

²⁸⁰ Нићифор Дучић, *Васељенска Патријаршија и српско црквено питање*, Београд, 1897, стр. 21.

престони град србског Агамемнона – Краљевића Марка.²⁸¹ Захтеви грчке владе по разграничењу су били „сувише безобразни“ за Србију.²⁸²

На подручју значајне велешко-дебарске епархије, са Дебром и Кичевом и око осамдесет србских села, појавио се трачак наде када је Грк Поликарп 1907. године поднео оставку и званичним дописом тражио од Фанара да се на његово место постави Србин за епископа.²⁸³ Србски конзули у Скопљу и Битољу соколе верни народ да се представкама обрати Великом везиру, министарству црквених дела, валији битољском и генералном инспектору румелијских вилајета Хилми-паши. Власти у Београду чиниле су притиске код грчког посланика, а на великом збору 6. маја код кнежевог споменика подржана је резолуција Срба велешко-дебарске епархије и захтев да се Србин изабере за митрополита. Наравно, Фанар је на место Поликарпа поставио опет Грка Партенија, који није ниједном нашао за сходно да обиђе епархију и убрзо се повукао у Цариград на дужност члана Светог синода.²⁸⁴

²⁸¹ Владан Ђорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893: прилог за историју српске дипломатије при крају XIX века*, СКАНУ, Београд, 1923, стр. 212 и 261. Битољ се обично изводи из речи „обитељ“ (манастир). Грци и Турци зову Битољ и данас *Манастир*.

²⁸² Владан Ђорђевић, *Србија и Турска (Јулдиз-Порта-Фанар) 1894-1897*, СКА, Београд, 1928, стр. 75.

²⁸³ Поликарп је имао „нарочито и светло место“ у србском националном раду конзула; добро је научио србски језик и Михаило Г. Ристић је тврдио да је он био „за нас златан човек“; в. Миле Станић, *Успомене на митрополите с којима сам радио Михаила Г. Ристића*, Вардарски зборник, Београд, 2003, стр. 111-115. Пре овога Поликарпа, помиње се Грк Антим као дебарско-велешки митрополит већ од 1882/3. године. Овај је више личио на харамбашу него на поглавара цркве и угњетавао је паству. Народ је хтео да га протера и да доведе себи бугарског владику. Кандидат из Лазаропоља и руски питомцац је нажалост убијен од Арнаута, које је највероватније сам Антим потплатио; в. Михаило Војводић, *Друштво Светог Саве, документи 1886-1891*, Архив Србије, Друштво Свети Сава, Београд, 1999, стр. 226-227.

²⁸⁴ М. Војводић, *Србија и Турска 1878-1914*, Филип Вишњић, Београд, 2019, стр. 181-182. Зато му је Фанар изабрао за викарног епископа јеромонаха Варнаву Росића, који је тек 10. априла 1910. године хиротонисан за епископа Дебарско-

Уопште је био жалостан положај, чемеран живот, и лична и имовинска несигурност Срба хришћана под турском владавином, када је сваки Арнаут смео да убије хришћанина, и опет да се слободно шета по градовима у Турској! Срби пишу императору и султану Абдул-Азису, жалећи се на несносни зулум: „Фанариотске владике постављене од патријара за провинцијалне или местне, имају погођену суму новаца овом платити. Дошавши у место своје епископске столице, подмирити не само дану суму новаца патријарху, него још и шта добити, пропишу кући свакој намет, који свака дати мора. Више се пута догоди да по гди која од ових не само тај намет платити није у стању, него од глади више дана пати, па у том случају шта бива? Испослани од владике човек овом сиромашу све из куће, не оставивши му ни бакрач, а ни саме вериге, прода, којом сумом ако подмирен не буде, преда га заптији, а овај га у зиндан-тамницу-баци и ту по више дана без леба и воде пребуде, а погдекоји у исти на веки остави. Ови свети отци наши архипастири, у више прилика уподобљавајући се зликовцима Арнаутима, а поненад извршити злоумишљај над појединим људма па и кућама њиховим, ове у помоћ позивљу. Грамзећи за новац, не само да поједине куће и људе глобе, но и цркве и монастире, које су они према позиву и дужности њиховој заступати дужни, глобе и разне намете чине, који случај у овој нахији са манастиром Високих Дечана бива, а по другим нахијама са свима то исто што и са манастиром Високих Дечана чине”.²⁸⁵

У Скопље су долазили представници села Брезне србском конзулу да се жале и да га моле да се заузме код турске власти да их она заштити од зулума, пљачке имања и убистава људи која врше Арбанаси и дочекани су овако: „Српски консул, у место да их предусретљиво прими, благо саслуша, утеши и посаветује, чим је чуо речи од жалбе против зулума, раздрао се на њих најпогрднијим речима, како они хоће да га компромитују, како то није његов посао, како су они наговорени да му дођу па их је после оваквих лепих речи, просто изјурio напоље. С каквим су осећањима могли изаћи

велешке епархије; в. Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Каленић Евро-Унирекс, Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996, стр. 52 и 395.
²⁸⁵ *Плач Старе Србије*, написао и издао архим. Високих Дечана Хаџи Серафим Ристић, 1864 г., ман. Свети Стефан Сланци, издање из 2017. године, стр. 49-50.

ови бедници из српског консулата, у коме су се надали наћи утеху и помоћ, најбоље показује факат: да су одатле одмах пошли бугарском владици да код њега нађу што им је код српског консула ускраћено...

Зар се овако чувају и углед Србије и интереси Срба у овим странама?", питали су се тадашњи Срби Старе Србије.²⁸⁶

²⁸⁶ Новине *Штампа* у рубрици *Из Турске*, од 15. септембра 1902. године; према Миле Станић, *Успомене на митрополите с којима сам радио Михаила Г. Ристића*, Вардарски зборник, Београд, 2003, стр. 104. „Српски консулат одавно је то престао бити. Нема овде никога ко не мисли, да би по српске просветне и племенске интересе боље било разјурити све ове што срамоте српско име, па затворити и ову кућу, која је унижена до валијиног предсобља.” (*Штампа*, број 41, од 19. октобра 1902. године). Нажалост, и србски кандидати за митрополите васпитани на Халки у Цариграду, имали су рђавих особина. Нићифор Перић, рашко-призренски митрополит од 1901. до 1911. године, био је „неозбиљан, неуредан, злостан, свађалица, пакостан” и неморалан. Чак је у Скопље довео неку Гркињу, своју некадашњу газдарицу. Професор Душан Стојићевић, наставник у Цариграду, хтео је да Нићифора избије, јер му беше досадио својим „шкандалним животом”. Призренци су причали с чудом о оргијама које је приређивао овај владика, нарочито у доба када је Сима Аврамовић био конзул у Приштини. Чак је и краљ Александар Обреновић лично одредио Тодора Станковића да извиди „због чега је произишло незадовољство Приштеваца наспрам Симе Аврамовића, консула у Приштини, као и о неспоразуму између Призренаца и митрополита Нићифора”, в. Миле Станић, *Успомене на митрополите с којима сам радио Михаила Г. Ристића*, Вардарски зборник, Београд, 2003, стр. 115-120. Ни владика Фирмилијан није држао пост, народу беше забранио приступ у кујну и саблажњавао је паству изјавивши да му је др Шушкаловић наредио у интересу здравља да не пости! Једном се и гњиланска општина пожалила на Нићифора да је мрсио чак и на Велики четвртак; в. Миле Станић, *исто*, стр. 118-119. Нићифора су Бугари током ратних година интернирали у Рилски манастир, где и упокојио 1918. године. Бугари су 1915. године зверски убили и Вићентија Крџића, скопског митрополита и бившег архимандрита Хиландара. Био је на катедри од октобра месеца 1905. године, после смрти митрополита Севастијана Дебељковића, дипломца са Халке и Призренске богословије. Он је одлично знао турски језик и умео је око Турака. У његово време је скопска митрополија одиста била митрополија и манастир, а не јавна кућа и место оргија (Михаило Г. Ристић). И Гаврило Дожић, митрополит рашко-призренски (1911) и потоњи патријарх србски (1938), учио је богословију у Призрену и Халки а у Атини је касније свршио богословски факултет.

ЦИОНИЗАМ И АНГЛИКАНЦИ КАО ПРИПРЕМА ЗА АНТИХРИШЋАНСТВО ФАНАРА

Протестантски миленаристички покрети и апокалиптичке секте Енглеске, под снажним утицајем јудејског месијанизма, здушно беху пригрлили идеју нужности повратка Јевреја у Палестину, догађаја који ће тобоже приближити други долазак Господњи. А Света Земља-Палестина налазила се унутар Османске империје...

И ционистички покрет, званично формиран 1897. године у Базелу, и поред спољашње лаичке и социјалистичке љуштуре, представљао је неизбежни резултат јудејског месијанства: повратак Јевреја, библијске границе јеврејске државе, изградња Јерусалима, поновно зидање Соломоновог храма на Сионској гори...

„Палестина је наша историјска домовина” и „Ако би нам султан подарио Палестину, ми би се могли заузврат ангажовати да у потпуности средимо финансијску ситуацију Турске, а за Европу, која ће морати да гарантује нашу егзистенцију, представљали бисмо бедем против Азије, покривали би задатак предзиђа цивилизације против варварства”, биле су речи Теодора Херцла, једног од званичних оснивача ционизма. Овде се уочава обрис пројекта територијалног комадања „Болесника на Босфору” путем економске уцене, толико пута опробане стратегије у историји. Одлучивши да поново одбије понуде Теодора Херцла током његове посете Цариграду 1901. године, султан Абдул Хамид II је одлучно потврдио турски суверенитет над Палестином, не пристајући да ову територију преда у замену за отписивање дугова турске царевине. Колале су гласине о понуђених 100 милиона фунти, суми баснословној за то доба.²⁸⁷ И заиста, до разарања Турске ће ускоро и доћи, путем

²⁸⁷ У Турској 1908. године, Младотурци путем војног пуча успевају да збаце султана Абдула Хамида, и покрену расистички рат против свих који нису били Турци, чиме се, сасвим природно, сврставају као највернији савезник Германа и Немачке. Самог султана Абдул Хамида, који је био Јерменин по мајци, још 1898. године посетио је председник Светског ционистичког покрета Теодор Херцл (Theodor Herzl), годину дана после оснивања Светског ционистичког конгреса у

подземног деловања младотурских револуционара, од којих ће већина припадати солунским *донме* амбијентима: Мустафа Кемал, Мехмед Џавит бег, Мустафа Ариф, Мехмед Талат паша, Исмаил Енвер паша, Ахмед Џемал паша... Значајну улогу у Фебруарској револуцији у Русији такође је имала масонска „младотурска“ групација коју је предводио Хучков, а која је окупљала генерале Василија Јосифовича, Ромејко-Турка, Поливанова и Мишљајевског.

Чувени Мехмет Шевкет Ејги ће у познатој књизи „Турски Јевреји или Шабатајци“ (*Yahudi Türkler yahut Sabetaycılar*) отворено изјавити: „Јевреји су основали две државе: Израел и турску републику“. Порођајни болови младотурске револуције ће, као што је већ речено, довести, преко стравичних покоља хришћана и мањина, до рата против Грчке и Балканских ратова, сукоба који ће бити увод за Први светски рат (током којег ће Турска бити савезник Немаца), који ће резултирати незапамћеним геноцидом против Срба и Руса. Комитет за сједињење и напредак је 1908. године извео војни удар, изазивајући „расистичку битку против нетурака“, и његова „антимањинска кампања“ ће испровоцирати Балкански рат 1912-1913. године, рат између Турске, Грчке, Бугарске и Србије. Тај рат је 1914. године био окидач Првом светском рату.²⁸⁸ Палестина ће бити отргнута од Турске и Балфуровом декларацијом о „оснивању јеврејског огњишта“ на Светој Земљи, бити

Базелу у Швајцарској. На том конгресу је одлучено да Јевреји морају да се врате у своју прадомовину Палестину и да тамо обнове своју државу. Дакле, Херцл је посетио Абдул Хамида, султана државе опхрване великим проблемима, али још увек огромне државе у којој је Палестина била само мала територија без икаквог значаја, ако се изузме њена велика сакрална вредност. Херцл је посетио султана, нудећи му да ционисти измире све дугове османске државе и обнове му ратну флоту, а све то у замену за дозволу да се у Палестини обнови јеврејска држава. Султан, који је истовремено био и халиф, верски и политички поглавар свих муслимана, тим поводом је рекао Херцлу да Палестина није његово власништво, да је она опште добро свих муслимана, и да се он ни по коју цену не може одрећи ни педља те земље. Тиме је Абдул Хамид запечатао своју судбину (кисмет).

²⁸⁸ Јосип Шосберггер, *Масони у Војводини 1785-1940*, Академска књига, Нови Сад, 2014, стр. 690.

предата ционистима у шаке. Ататурк, скоро извесно *донме*, биће слављен у републиканској Турској као Месија: „Све је са њим, Он је свуда, његово дело је на сваком небу, Он једри свим морима, све је Он, Он је све, Ататурк је у свакој ствари, на небу као и на земљи”.

Конце младотуркизма вукао је иза сцене Ђузепе Мацини, који је и створио покрет који ће већ 1876. накратко преузети власт у Цариграду. Међутим, управо је 1890. година била кључна за оснивање тајног удружења младотурака у Солуну, чији је оснивач био Мацинијев повереник Емануел Карасо. Оснивач покрета „Млада Турска” био је истовремено мајстор италијанске подружнице јеврејске ложе Бнај Брит, структуре првобитно формиране као Бундес Брудер, давне 1843. године у Њујорку. Формирајући тајни кружок младотурака 1890-их година у Солуну, Карасо је наставио да буде велемајстор италијанске масонске ложе „Васкрсла Македонија” (*Macedonia Risorta*). Сви лидери младотурака били су чланови те ложе, која је била истовремено слободнозидарска ложа, јеврејска синагога, дервишка текија и револуционарни штаб. Карасо је био члан трочлане делегације која је 1908. године султану Абдул Хамиду саопштила да је детронизиран и стављен у кућни притвор. После победе младотурске револуције Карасо је руководио контраобавештајном службом Балкана, а у току Првог светског рата контролисао је све турске резерве хране.

Све слободнозидарске ложе у Турској биле су под контролом Мацинијевог следбеника – Емануела Венецијана. Он је био велики мајстор париске *Alliance israélite universelle*, испоставе Бнај Брита за Европу, коју је основао Исак Јаков Адолф Кремије 1860. године у Паризу. Моћни Кремије, осим што је био лидер Бнај Брита Европе, водио се и као вођа Мацинијевог покрета „Млади Французи”.

Као издавач новина „Млади Турчин” појављује се Владимир Жаботински из Одесе, један од оснивача јеврејске легије која се, раме уз

раме са Енглезима, борила против Турака.²⁸⁹ Влада САД такође је учествовала у тим догађајима. Од 1890. године па све до Првог светског рата у Турској су се променила три амбасадора САД (Оскар Штраус, Абрахам Елкин и Хенри Моргентау), а сва тројица су били високи званичници Бнај Брита, и пријатељи утицајног Симона Волфа, великог мајстора Бнај Брит ложа на светском нивоу од 1903. до 1905. године.

„Масонерија као симболички систем потпуно се базира на једној суштински јеврејској формацији”, писао је Бернард Шилман, а Стефен С. Вајз је рекао да је масонерија „јеврејска установа чија историја, чиновни, обреди, лозинке и катихизис јесу јеврејски од почетка до краја, са изузетком једног средишњег степена и пар речи у формули заклетве”. Сва масонска друштва дугују Кабали своје тајне и симболе, признао је Алберт Пајк, док је Арт Халоувел тврдио да „ако бисмо из масонског ритуала избацили јудаистичко учење, од њега не би остало ништа”. Обично слободно зидарство и јеврејско масонство (Бнај Брит) следеју истом циљу – зидању Соломоновог храма, али је очигледна превласт других над првима, јер се „становници света могу да поделе на Израел и

²⁸⁹ Он је још значајнији као руководилац покрета Иргун Цвај Леуми и Бетара, ревизионистичко-ционистичких организација. Његовим новинама је такође управљала Бнај Брит ложа. Жаботински је предлагао стварање две јеврејске државе, једне у Палестини и друге у Анголи. Прва држава, сиромашна ресурсима, одржавала би се на рачун богате Анголе; в. Israel Shahak, *Storia ebraica e giudaismo. Il peso di tre millenni*, Centro Librario Sodalitium, Verrua Savoia, 2000, стр. 140- 141 и 157-158. Ко се не упозна добро са биографијом овог чувеног Бесараба, оснивача првог одреда јеврејске самодобране у Русији (после познатог Кишињевског погрома из 1903. године), неће схватити младотуркизам, ни Први светски рат, ни руску „револуцију” из 1917. године. А ни суштину данашњег украјинског антисемитског национализма, увезаног са најмоћнијим ционистичким центрима моћи. На дванаестом ционистичком конгресу у Карлсбаду, Жаботински, обожаваца Тараса Шевченка, беше предложио сарадњу са Петљуром, у антикомунистичком кључу и на основу заједничког националистичког духа. Идеја Бетара код Жаботинског подразумевала је да се „маса потчини ауторитету једног који је усмерава... Командант, Крманош, Архитекта, небитно је ради ли се о поједницу или колективном организму”, Israel Shahak, *Storia ebraica e giudaismo. Il peso di tre millenni*, Centro Librario Sodalitium, Verrua Savoia, 2000, стр. 158-159.

све друге нације.²⁹⁰ Народ Израела је изабрани народ: то је основна догма”.²⁹¹ „Овако каже Господ: *Израиљ је син мој, првенац мој*”.²⁹² Све друге масонске организације морају да буду отворене за људе свих нација, вера и раса, али је само Бнај Брит, као врховна ложа масонерије, недоступна нејеврејима. Вероватно је као узор за њено оснивање послужила Мацинијева замисао, о којој је писао Пајку: „Морамо створити највиши ред, који ће остати потпуно скривен од људи и у који ћемо сабрати масоне највишег степена, а које ћемо сами изабрати. Из поштовања према њиховој масонској браћи, ово мора бити обављено у највећој тајности. Помоћу тог највишег реда управљаћемо масонеријом, која ће постати међународна снага, још моћнија него раније – јер се неће знати ко управља њоме”.

Зато је, сасвим природно, америчка централа Бнај Брита била она „крвна организација” за Европу, у коју су наменски долазили масонски делегати да „унесу светло” у европске ложе, као што су се европске ложе увек обраћале Америци за инструкције. Нимало случајно, критски масони Мелетије Метаксакис и Елефтериос Венизелос²⁹³, често су одлазили у САД, Енглеску и Француску и имали контакте са лордом Балфуром, Лојдом Џорџом и злогласним „трговцем смрти” Василиом Закаровим. Цариград оног времена био је најважнији центар масонске активности Бнај Брит ложа, па је његов председник и оснивач Велике Ложе XI Дистрикта у Истанбулу, Јосеф Ниего (сефард из Смирне) покривао већ 1911. године територију читаве Отоманске империје. Јосеф Ниего је био једна од најважнијих личности у процесу стварања ционистичке државе у Палестини, и позната је његова делатност као саветника JCA (Jewish Colonization Association), организације за колонизацију Палестине основане 1891. године новцем барона Цви фон

²⁹⁰ Emmanuel Ratier, *Misteri e segreti del B'nai B'rith*, Centro Librario Sodalitium, Verrua Savoia, 1999, p. 57-59.

²⁹¹ Рабин Кoen, *Талмуд*.

²⁹² Друга књига Мојсијева.

²⁹³ Који је по младотурском шаблону и дошао на власт у Грчкој, пучем Војне Лиге из 1909. године у Гудију, предграђу Атине.

Хирша, а чије „мошавот“ (колоније, кибуце) је 1899. године великодушно потпомогао барон Едмунд де Ротшилд са астрономских 15 милиона франака. Јосеф Ниего је много урадио за агрономију Палестине и био изумитељ „радних фарми“ за Јевреје колонисте, претеча данашњих модерних кибуца. Године 1898. Ниего је утаниао и финасирао значајни конспиративни сусрет између кајзера Вилхелма II и Теодора Херцла, на палестинском тлу. Све многобројне инструкције масонским ложама балканских држава долазиле су из цариградске Бнај Брит Велике Ложе, којом је руководио Јосиф Ниего, често се саветујући са Чикагом.

Избором Бенедикта XV за папу, почетком септембра 1914. године, појачава се утицај Централних сила у Курији, и појачава се непријатељство према Русији. Ватикан је био одлучно против ширења утицаја Русије на Балкану и у Европи, а империју цара Романова сматрао је „највећим противником уједињења цркава, о чему се сневало у Курији”.²⁹⁴ Ватикан је био „заstraшен од Русије и од могућности да Св. Синод буде успостављен у Цариграду, као ривал Светој Столици”.²⁹⁵

У јуну и јулу 1917. године Џон Мот, на челу америчке делегације, посећује Русију. Свргавањем и каснијим покољем царске породице, уништена је Руска православна империја која је задржавала зло, које се отада несметано разлива светом. Да постоји Руска православна држава у Европи, екуменизам се никада не би могао развити тако брзим темпом, ловећи у своје мреже све помесне православне цркве. Масонство се укорењује у целом свету, које тежи да успостави најављену светску владу, која на све могуће начине помаже, надахњује и финансира екуменизам.²⁹⁶ Турска револуција није само оборила султанов апсолутизам него и уништила аристократију као класу. У новој Турској

²⁹⁴ Драгољуб Живојиновић, *Крах старог поретка*, Хришћанска мисао, Београд, 2013, стр. 352- 353.

²⁹⁵ Д. Живојиновић, *исто*, стр. 368.

²⁹⁶ Епископ Виталије (Устинов), *Екуменизам*, издање С. Новаковић, Београд, 2018, стр. 4.

распуштени су сви дервишки редови а њихове медресе су затворене.²⁹⁷ Турци прогнаници из грчких крајева, који су били привредно уништени и страшно пострадали насилним изгоном, оберучке су прихватили кемализам. Прогнани турски Грци и Јермени су грцизирали Солун и знатан део Македоније.²⁹⁸

Ето, са каквим се „владама“, „моћним ванцрквеним круговима“ и „међународном масонеријом“ укрстила реформа православног календара у Цариграду, Грчкој, Румунији и Србији. Без правилног разумевања овог миљеа или „контекста“ догађаја, није могуће схватити провалу модернизма и јеретички раскол у Православљу, „младотуркизам“, донме месијанизам, распад у крви турске царевине, балканске ратове, руску револуцију и месијански комунизам Мордекаја Левија, Мегали Идеју, Националну Шизму у Грчкој, Први светски рат, Хитлеров месијанизам²⁹⁹ и, коначно, стварање ционистичке државе на Светој Земљи.

²⁹⁷ Живко Топаловић, *Турска*, Геца Кон, Београд, 1932, стр. 56-57.

²⁹⁸ Живко Топаловић, *Турска*, Геца Кон, Београд, 1932, стр. 66-67. Не заборавимо да је Грчка 1921/22. године размештала избегле сународнике из Турске по насељима Егејске Македоније, прогонећи отуда тамошње србословенско становништво. Тада се преко 100.000 ових јадника слегло на границе Краљевине СХС у грозничавом ишчекивању да им се дозволи улазак у матичну земљу. Тадашњи моћници, Александар Карађорђевић и Никола Пашић, одбили су да приме ове избеглице, па су очајници прешли у Бугарску која им је великодушно пружила уточиште, представљајући се као заштитник „бугарског“ народа из Грчке; в. Милојко Брусин, *Наша разграничења са суседима 1919-1920*, Нови Сад, 1998, стр. 68. Већина становника Солуна није била грчка него јеврејска, док је већина становништва у околини Солуна била словенска; в. Владан Ђорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893: прилог за историју српске дипломатије при крају XIX века*, СКАНУ, Београд, 1923, стр. 249.

²⁹⁹ „Ја ћу установити нови светски поредак, који ће потрајати хиљаду година“. Види: Мануел Саркисјанц, *Енглески корени немачког фашизма*, Романов Бард фин, Београд-Бања Лука, 2014, стр. 212-219. Види и Марк Мазовер, *Солун град духова: хришћани, муслимани и Јевреји: 1430-1950*, БОШ-Досије студио, Београд, 2017, стр. 60-72.

ВАСЕЉЕНСКЕ ТЕЖЊЕ ФАНАРСКЕ СЕКТЕ И ПАПСКИ КАЛЕНДАР

Две енциклике цариградског патријарха Јоакима III (1878-1884; 1901-1912), иначе пореклом Цинцара из Крушева и високорангираног масона, мада начелно верне предању, ипак су представљале прва званична документа Цариградске патријаршије у којима се већ може осетити утицај екуменистичких идеја.³⁰⁰ Патријарх Јоаким је био свргнут још 1905. године од стране девет митрополита, међу којима су били најгласнији митр. Јоаким Ефески и митр. Прокопије Драчки, али га је Porta својом интервенцијом задржала на патријаршијском трону све до 1912. године. Исте године, Велика Ложа Грчке, као и њен Врховни савет Шкотског Ритуала, унели су масонско светло у Велику Ложу Србије. Ваља се подсетити да је још 2/21. марта 1908. године био склопљен уговор између Цариградске Патријаршије и владе грчког краља Георга I († 18. III. 1913), по коме је Патријаршија уступила читаву дијаспору Атинском Синоду. Тиме је искључиво у Млецима грчка колонија остала под влашћу Цариграда.

И чувар патријаршијског трона 1919. године, митрополит бруски Доротеј, био је прави претеча отпадије. Он је увео две важне и блиско повезане новине у држању патријаршије у односу на Отоманско царство са једне стране, и у односу на западне јереси са друге. Тако је 21. јануара 1919, под заштитом грчко-критског пука стационираног у Цариграду, Доротеј приступио укидању наставе турског језика у грчким школама. Затим је 16. марта у градским храмовима објављена резолуција о „Уједињењу са Грчком“, после чега су патријаршија и Грци одбили да комуницирају са Високом Портом. Коначно, када су Грци одбили да учествују у новембарским изборима, раскид са турским властима био је потпун.

Патријаршија је у суштини организовала политички државни удар против Отоманског царства, мењајући тиме 466 година дугу традицију

³⁰⁰ Епископ Фотије Тријадицки, *Одсудни корак на путу ка отпадији*, у зборнику *Црква и време*, Очев Дом, Београд, 2000, стр. 140.

потчињености муслиманима у политичкој сфери. Пошто је тако дрзак удар захтевао политичку и војну подршку свих нетурских сила у региону, патријаршија је почела да развија пријатељске односе са онима према којима је, са становишта вере, увек била непријатељски расположена. Тако је у јануару 1919. одржана грчко-јерменска конференција са циљем да усклађује деловање ових двеју група градског становништва.

Онда је у лето митрополит Николај Кесаријски у име патријаршије прихватио позив Заједничке комисије Светске Конференције о вери и поретку, претече Светског Савета цркава, да узме учешће у њеној припремној конференцији у Женеви следеће године. Он је рекао да патријаршија „пружа руку помоћи онима који се труде на истом пољу и у истом винограду Господњем” – то је била вероватно прва експлицитна екуменистичка изјава Васељенске патријаршије (Фанара), која заправо признаје да западни јеретици припадају православној Цркви. Руси, који су се већ налазили под изузетно јаким притиском бољшевика, касније су били заокупљени модернистичким расколом обновљенаца из „Живе цркве”, што је грчким обновљенцима дало слободу да остваре своје модернистичке замисли, не обазирјући се озбиљно на друге Православне Цркве.

Тако је у јануару 1920. митрополит Доротеј са својим Синодом објавио документ који је заправо постао програм екуменизма. Та окружна посланица била је израђена на конференцији јерараха-професора богословске школе на острву Халки, предвођених митрополитом Германом Селевкијским (касније Тијатирским и Великотрчанским). Она је била адресирана на „све Хришћанске Цркве читавог света” и објављивала је да „прву неопходност представља оживљавање и појачавање љубави између Цркава, да не сматрају једна другу за странца и туђинца, него за ближње и сродне у Христу и за уједињене санаследнике обећања Божијег у Христу”.

Посланица наставља: „Та љубав и добронамерно међусобно расположење могу да се изразе и докажу, по нашем мишљењу, нарочито кроз:

(а) прихватање једног календара да би све Цркве истовремено славиле велике хришћанске празнике;

(б) размену братских посланица на велике празнике према једном календару;

(в) блиске пријатељске односе између представника различитих Цркава;

(г) сарадњу између богословских школа и представника богословске науке, а такође и размену црквене периодике и издања која излазе у свакој Цркви;

(д) слање младих људи из школа једне Цркве у школе друге Цркве;

(ђ) сазивање општехришћанских конференција ради појашњавања питања која представљају заједнички интерес за све Цркве;

(е) објективно и историјски утемељено истраживање догматских разлика...;

(ж) узајамно уважавање обреда и обичаја прихваћених у различитим Црквама;

(з) заједничку бригу о капелама и гробљима за сахрањивање чланова других вероисповести који се упокоје у иностранству;

(и) регулисање питања мешовитих бракова између представника различитих вероисповести;

(ј) међусобну подршку у јачању вере и филантропије”.

Беспримерност ове посланице састоји се у следећем: (1) она није била адресирана само на Православне Цркве, као посланица патријарха Јоакима, него на православне и јеретичке заједно, као да није било важних разлика међу њима, него да су све једнаке као „санаследници Божији у Христу”; (2) предложено зближавање видело се као достижно не кроз прихватање истине Православља од стране јеретика и њихово искрено покајање и одбацивање ранијих заблуда, него кроз разне спољашње мере и, сходно томе, узајамно прилагођавање православних

и јеретика; и (3) у томе што је предлагање једног заједничког календара ради истовременог празновања празника противречило канонском праву Православне Цркве.³⁰¹ Овде уопште није споменуто једино могуће оправдање екуменизма са православне тачке гледишта – то што он пружа могућност обављања мисионарске делатности међу јеретичима. Напротив, као што видимо, један од првих задатака екуменистичког покрета био је и јесте прекид прозелитизма међу црквама које у њему учествују.³⁰²

Чим је током Првог светског рата дошао на власт у Грчкој, критски масон Елефтериос Венизелос је започео чистке, не само у војној и цивилној сфери, већ и у самој Православној Цркви.³⁰³ Календарска реформа била је саставни део свеобухватне реформе Цркве, коју је

³⁰¹ Овом посланицом положен је темељ за одржавање конгреса који се збио три године касније; в. Б. Скробоња, *О рачунању времена и православном календару*, Свети кнез Лазар, Епархија рашкопризренска, Призрен, 2000, стр. 121.

³⁰² Владимир Мос, *Летопис велике битке*, Манастир Нови Стјеник, Београд, 2008, стр. 113-156.

³⁰³ Његово светско име било је Емануил Метаксакис. Рођен је 21. септембра у селу Парса на Криту, 1889. године је ступио у богословију Часног Крста у Јерусалиму. Монашки постриг примио је 1892. године, када је и рукоположен за јерођакона. Богословски факултет при богословији окончао је 1900. године, да би га убрзо патријарх Дамјан поставио за секретара Светог Синода. Након седам година, патријарх је њега и тадашњег архимандрита, а потоњег атинског архиепископа, Хризостома, прогнао из Свете Земље „због активности против Светога Гроба Господњег”. Међутим, већ 1910. године, Метаксакис бива изабран за митрополита китијског, и започиње преговоре у Њујорку о „развијању односа” са Епископалном црквом Америке. Тих година (1909) је Мелетије инициран у масонерију, при ложи *Хармонија* у Цариграду, под редним бројем 44. Будући да је био одбијен као кандидат за цариградски трон, успева да за накратко и неканонски уграби атинску катедру и одлази у Енглеску да преговара о унији са англиканцима, успут учествујући у њиховој служби. Свети Синод Грчке цркве доноси 29.12.1921. године, одлуку о свргавању Мелетија због серије преступа канонског права и због стварања раскола. Без обзира на ову одлуку, обављено је Мелетијево устоличење за цариградског патријарха 24. јануара 1922. године. Види: *Одсудни корак на путу ка отпадију*, еп. Тријадички Фотије, у *Црква и време*, Очев Дом, Београд, 2000, стр. 142-146.

Венизелосу још у новембру 1916. понудио његов министар Андреј Михалекопулос: „Господине Председниче, ја сам Вам још давно на Савету министара говорио да ће по успешном окончању националне борбе коју сте повели бити неопходно да се за добро земље постарате и око друге једнако важне ствари – око модернизације наших религиозних дела... Да би предводио ту заиста револуционарну реформу, Вама је потребан далековид јерарх, готово као Ви у политици. Имате таквога: говоримо о јерарху са Кипра (Мелетију Метаксакису). Под вашим руководством он ће постати Венизелос Грчке Цркве.

Који су то елементи, чија реформа треба да се захтева (чим политичка револуција уклони Архиепископа атинског Прокопија и њему сличне) у интелектуалним и монашким круговима на будућем свеопштом, или можда само грчком сабору?

1) Укидање постова, који данас представљају чисту формалност. Нико не држи постове, осим оних који немају шта да једу. Енглези и Немци, па и северни Италијани, који су се ослободили од религиозног фанатизма, једу добро, и због добре хране добро раде и стварају добру расу. Храна даје неопходну снагу за рад, рад доноси добитак, а добитак – добру храну. Ја не мислим да су северни Италијани гори од јужних, које ни озбиљна пропаганда друштва ‘Данте Алигијери’ није успела да ишчупа из канџи религиозних предрасуда.

2) Модернизација различитих обреда и богослужења. Нека у њима мање буду присутни свештеник, појци и ђакон, а више – речити проповедник. Шта народ који посећује религиозне обреде реално може да схвати током тих сати које протраћи стојећи укочено? Ништа. Ако је обавеза свештеника да прочита две-три песме и да пола сата проповеда, слушаоци ће из тога за кратко време добити много већу корист са друштвене, моралне и патриотске тачке гледишта.

3) Свештеници, који образовање добијају у специјалним школама, неће изучавати шта значи... (даље следи фраза из Литургије коју Михалекопулос чак и не разуме, јер је погрешно цитира), него како да

народу на разумљив начин говоре о трезвености, штедљивости... љубави према домовини, па чак и о политичким обавезама својих слушаца, итд, итд.

4) Укинућемо разне празнике Св. Атанасија, Св. Андреја, итд, итд, који нису ништа друго него изговор за беспосличење. Нерадна недеља и два-три празника годишње биће сасвим довољно за ленштине. На селу има више празника него радних дана.... Одатле беспосличење и његове погубне последице: пијанство, коцка, и преступи – у слободно време које тих дана остане после Литургије. Очигледно да се (нажалост) не може постићи да идеја светости нестане... Једном ми је до руку дошла врло обимна француска књига под насловом 'Проповедников видокруг' и моја страст за читањем натерала ме је да је прочитам. Ми ћемо издавати управо такве књиге, као плод сарадње здраве цркве и светских писаца. И реч „свети“ ће ишчезнути...

5) Манастири, као извор сваког назадовања и сваке злоупотребе судбине и морала биће укинати. Њихова земља прећи ће у руке сељака... Наравно, све поменуто само је мали део програма. И многе друге ствари треба да се реформишу... Они ће Вам рећи, господине Председниче, да ће спровођење тих планова у дело ићи тешко, да ће људи устати против нових иконобораца, да ће букнути револуција против безбожника. Ништа од тога неће моћи да се догоди након пораста Вашег угледа... Ако постигнемо успех на државном плану, уследиће друго чишћење, духовно, и нико неће бити у стању да изазове било какве неприлике... Црквена јерархија, коју ћемо научити како да припреми реформу, одговориће на наше захтеве у регулисању религиозних дела, до кога ће доћи одмах након укидања турске власти и смањења територија које се налазе под јурисдикцијом Васељенске патријаршије... Борба која је недавно вођена у Француској, није била мања од оне коју очекујемо овде".³⁰⁴ Како се овде не присетити наводних речи врховног мондијалистичког жреца данашњице, Хенрија Кисинџера (Трилатерала,

³⁰⁴ Владимир Мос, *Летопис велике битке*, Манастир Нови Стјеник, Београд, 2008, стр. 113-156.

Бнај Брит), који овакав „технолошки“ третман саветује поводом Грка (Срба, Руса): „Грчким народом је јако тешко управљати, зато је потребно дубоко га поразити у његовим културним коренима. Тада ће се тај народ уразумити. Имам у виду поражавање језика, религије, њихових духовних и историјских ресурса, да би му онемогућили сваку могућност развијања, одвојили од његове суштине...”³⁰⁵

Када га је митрополит Теоклет атински анатемисао 1916. године, Венизелос је њега свргао са катедре. Тада је Венизелос позвао свог слободнозидарског „брата“ са Крита, Мелетија Метаксакиса, да се врати из Америке и поставио га за атинског архиепископа у новембру 1918. године. Мелетије је одмах узвратио брату Венизелосу тако што је почео да га помиње на литургијама, уместо грчког краља. Тиме је „Националну Шизму“ (идеолошки раскол) пренео унутар синода, између владика присталица Венизелоса и оних који су били уз краља.³⁰⁶

Метаксакис је у новембру 1920. свргнут „због неканонских дејстава“ – углавном због свог незаконитог мешања са јеретцима (био је примљен у катедрали Св. Павла и у Вестминстерској опатији у Лондону). Био је низведен у положај обичног монаха и затворен у манастир Св. Дионисија Строфадског на Закинтосу. Ипак, у фебруару 1921. Метаксакис се вратио у Америку, где је предводио кампању за заштиту Венизелоса и – узимао учешће у англиканским службама. Тако је „17. децембра 1921. у одежди учествовао у служби у англиканској цркви, клечао је на молитви са англиканцима пред часном трпезом, којој се клањао, одржао је проповед и благословио јеретике присутне у цркви“. Током боравка у Америци он је на своју страну привукао епитропа Грчке архиепископије Родостола Александроса, те су њих двојица најпре прекинули однос са Грчком Црквом, а затим, на конференцији свештенства и мирјана у Њујорку прогласили аутономију Грчке архиепископије у односу на Грчку Цркву, заменивши њен стари назив

³⁰⁵ Архимандрит Атанасије Атанасију, у зборнику *Грчка је против!*, саставио В. П. Филимонов, 2013.

³⁰⁶ Владимир Мос, *Малоазијска катастрофа*, на енглеском језику.

високопарним „Грчка архиепископија Северне и Јужне Америке“.³⁰⁷ Ово је било више него иронично, јер је Метаксакис лично основао ту архиепископију као епархију Грчке Цркве, док је био Архиепископ атински 1918. године!³⁰⁸

У међувремену, Константинопољска патријаршија је и даље лупала у националистички добош. У децембру 1920. патријаршија је позвала краља да се повуче за добро грчког народа, а разматрано је чак и питање његовог одлучења од Цркве. Затим је у марту патријаршијска делегација, коју је предводио митрополит Доротеј, отпутовала у Лондон, где се састала са лордом Керзоном, британским министром спољних послова, краљем Џорџом V и надбискупом кентербериским. Ово је било прво такво путовање на Запад најстаријег јерарха православља још од времена када је патријарх Јосиф учествовао на злогласном Флорентинском сабору 1438. године. Доротеј је ту, исто као некада Јосиф, доживео срчани удар и умро, управо у часу када је требало да прими почасну титулу потпредседника Светског конгреса за пријатељство у свету посредством цркава.

Онда је уследила дуготрајна борба за контролу над патријаршијом између монархиста и присталица Венизелоса, која је окончана 6. децембра 1921. избором Мелетија Метаксакиса за Константинопољског патријарха. Како је Метаксакис извео такву промену – да од свргнутог клирика за мање од годину дана постане Васељенски патријарх?

³⁰⁷ Касније је отишао и корак даље: не питајући Атински Синод, он је искористио своје везе са грчким становништвом у Америци и актом од 1/14. III. 1922 подчинио га себи, а 17/30. V. 1922 издао је томос о стварању архиепископија Северне и Јужне Америке у Њујорку са 3 епископије – у Бостону, Чикагу и Сан Франциску. С почетка Атински Синод није хтео то да призна и његов представник у Америци митрополит Спарте почео је агитацију против Мелетија, али је на крају крајева Грчка била принуђена да се измири са *fait accompli*, да би сачувала престиж Цариградске Патријаршије, који је био тада доведен до минимума (С. Троицки).

³⁰⁸ Сличну стратегију примењују и данашњи екуменистичко-дарвинистички епископи СПЦ у САД.

Епископ Фотије пише: „У Мелетијев избор за патријарха били су укључени политички кругови око Венизелоса и Англиканска црква. Митрополит Герман (Караванзелос), члан константинопољског Светог Синода, о тим догађајима писао је овако: „Мој избор на Васељенски престо 1921. године није довођен у питање. Од седамнаест гласова, шеснаест је било за мене. Онда ми је један од мојих пријатеља световњака понудио 10.000 лира ако се одрекнем свога избора у корист Мелетија Метаксакиса. Наравно, ја сам тај предлог са негодовањем и гнушањем одбацио. Ипак, ноћ уочи избора неочекивано ме је посетила трочлана делегација Лиге националне одбране. Они су почели ватрено да ме убеђују да повучем своју кандидатуру у корист Мелетија Метаксакиса. Чланови делегације су рекли да Мелетије има могућност да донесе 100.000 долара за потребе патријаршије и, пошто је у веома пријатељским односима са протестантским бискупима Енглеске и Америке, може да буде од користи у међународним пословима. Зато национални интереси захтевају да за патријарха буде изабран Мелетије Метаксакис. То је такође била жеља Елефтерија Венизелоса. Размишљао сам о том предлогу читаву ноћ. У патријаршији је владао економски хаос. Атинска влада престала је да шаље дотације, а других прихода није било. Плате нису исплаћиване девет месеци. Патријаршијске добротворне установе налазиле су се у критичном материјалном положају. Из тих разлога и за добро народа прихватио сам предлог“. Тако је на свеопште запрепашћење следећег дана, 25. новембра 1921, Мелетије Метаксакис постао Константинопољски патријарх.³⁰⁹

Неканонска природа његовог избора постала је очигледна када је два дана пре избора, 23. новембра 1921. на константинопољском Синоду био изнет предлог да се избор патријарха одложи из канонских

³⁰⁹ Истовремено, 1921. године, руски архијереји су молили: „Народи Европе! Народи света! Сажалите се на наш добри, отворени, по срцу благородни руски народ, који је пао у руке светских злочинаца! Не подржавајте их, не оснажујте их против ваше деце и унучади! Помозите да се протера култ убиства, пљачке и богохуљења из Русије и целог света“. Узалудан напор – „цивилизовани свет“ је равнодушно посматрао руске муке (еп. Јован Сничев).

разлога. Већина чланова Синода гласала је за тај предлог. Ипак, на сам дан избора архијереји који су гласали за одлагање замењени су другима. Овакав ток ствари омогућио је да за патријарха буде изабран Мелетије. Касније се већина епископа Константинопољске патријаршије који су том приликом били изабрани састала у Солуну (у раду овог сабора учествовало је седам од дванаест чланова константинопољског Светог Синода, и око шездесет патријаршијских епископа из нових грчких области, под председавањем митрополита Константина Кизичког). Они су констатовали да је „избор Мелетија Метаксакиса представљао отворено нарушавање светих канона“ и предложили да се обави „прави и канонски избор Константинопољског патријарха“. Упркос томе, Мелетије је био утврђен на патријаршијском престолу.³¹⁰

Двојица чланова Синода пошла су у Атину да о ономе што се догодило извести Министарски савет. Узвишена Porta је такође одбила да прихвати избор, прво због тога што Мелетије није био турски држављанин, те стога према султановом указу из 1856. није испуњавао услов да би могао да постане патријарх, а друго зато што је Мелетије изјавио да он не прихвата обавезност таквих указа, јер су они донети од стране муслиманских освајача.³¹¹

Двадесет девог децембра 1921. Свети Синод Грчке Цркве свргнуо је Метаксакиса због низа канонских преступа и стварања раскола, прогласивши Метаксакиса и Родостола Александроса расколницима и запретивши да ће за расколнике прогласити све који их буду следили. Без обзира на другу осуду Мелетије је био интронизован 22. јануара 1922. године, а као резултат интензивног политичког притиска његово свргавање било је на неканонски начин поништено 24. септембра 1922. Тако је до највише власти дошао један од људи које је митрополит Хризостом (Кавуридис) назвао „двојцом Лутера

³¹⁰ Владимир Мос, *Летопис велике битке*, Манастир Нови Стјеник, Београд, 2008, стр. 113-156.

³¹¹ Владимир Мос, *Летопис велике битке*, Манастир Нови Стјеник, Београд, 2008, стр. 113-156.

Православне Цркве”.³¹² Други православни Лутер, архиепископ атински Хризостом (Пападопулос), доћи ће на власт убрзо потом...

Тако су уз, помоћ власти и новца, масони преузели контролу над првом патријаршијом у Православљу, што је гарантовало њену лојалност екуменистичком покрету. Олег Платонов пише: „Сами масони су признали: ‘Они нас питају зашто се мешамо у дискусије религиозног карактера. (Зато што) питања уједињења цркава, екуменистичких скупова, итд. могу бити од интереса за Масонерију. Пројекат уједињења цркава је од великог интереса за масоне... јер у себи садржи идеју универзализма... У сваком случају, када је дошло до првих екуменистичких скупова, уплитање наше браће било је очигледно”.³¹³

Страшна трагедија која је у наредних неколико година задесила Грчку Цркву и народ у великој мери мора се приписати националистичко-екуменистичкој политици Доротеја и његовог Синода – што представља класичан пример разорних последица мешања светских, политичких страсти и амбиција у живот Цркве.³¹⁴

³¹² И секта жидовствујућих у Русији исмевала је хришћанске догмате, оповргавала Исуса Христа као месију, нису веровали у васкрсење Христово и у васкрсење мртвих, нису поштовали Пресвету Богомајку, свете, иконе, мошти, нису признавали евхаристију и свете тајне, оповргавали су истину о оваплоћењу Сина Божијег, прихватили су само Стари Завет и одбацивали Нови Завет, празновали су Пасху по јудејским обичајима и календару, одбацивали су постове и православно монаштво. Лутеранство води ка атеизму.

³¹³ „У организацији секте жидовствујућих много је сличности са будућом масонеријом: строга конспирација, проникнуће у више слојеве власти и духовништва, ритуал који подразумева изругивање над светињама” (О. Платонов).

³¹⁴ Совјетска Русија је у међувремену радикално изменила државну политику на Балкану некадашње царске Русије. Уместо заштите хришћана, ђавоимани и богоборни совјети су били врло наклоњени секуларном Кемалу Ататурку и његовим „анадолијским бандама” (како су их презриво називали у престоницама Европе), те су са Ататурком закључили својеврсни војни савез уз клаузулу „солидарности у борби против империјализма”, јер су Енглези, држећи у својим рукама Цариград и мореузе, поново загосподарили улазима у Црно Море, где руске флоте практично није више ни било. Зато су Турци добили

Мелетије је почетком 1922. на путу из Америке у Константинопољ посетио Лондон и Париз са циљем да пружи подршку стварању грчке краљевине у Малој Азији; исте године, нимало случајно, он је признао делотворност англиканских рукоположења. Године 1923. Цркве Кипра и Јерусалима пошле су за његовим примером, показујући тиме колико брзо може да се шири екуменизам ако га се држе у Константинопољу.

Но, Мелетијеви империјалистички планови нису се ограничавали само на Турску. Током следећих неколико година он и његов наследник Григорије VII предузели су кораке који се не могу окарактерисати другачије него као масовне анексије огромних територија које су припадале јурисдикцији Србске и Руске патријаршије. Заснивајући своје поступке на нетачном тумачењу 28. правила Четвртог Васељенског сабора, које тобоже даје право Константинопољу да узме под своју јурисдикцију „све варварске земље“, Мелетије и његов наследник створили су многе неканонске аутономне и аутокефалне цркве по узору

храну, оружје и муницију из Русије. Међу бољшевицима, било је врло утицајних младотурака-донме...

Турци су добили целу Малу Азију, а Примирјем у Муданији су повратили и Цариград. *Лозанским уговором* је задат коначни ударац руским интересима и руска црноморска обала, пловидба по Црном Мору и, тиме, одбрана Јужне Русије доведени су у питање. Тако је остварен сан римског папе Бенедикта XV да се утицај Русије и њено присуство потпуно уклоне са Балкана и Цариграда (Драгољуб Живојиновић, *Крах старог поретка*, Хришћанска мисао, Београд, 2013, стр. 478). Нови турски режим је нарочито омрзнуо стару фанариотску аристократију, цивилну и црквену, после окупације Цариграда за време рата и после покушаја Константинове Грчке да освоји малоазијску обалу. Турску је тада напустио читав један милионски грко-јерменски свет богатих трговаца, чиновника, занатлија и техничара, што је довело до привредног посрнућа нове државе, која се сада заснивала на примитивној анадоолској пољопривреди и застарелом занатству.

Ипак, на Лозанској конференцији 1923. године, Риза Нур (Riza Nur), други званичник турске делегације, изјавио је: „Грци и Јермени су бољи од оних, ако не из другог разлога, а то барем јер знамо да су они Грци и Јермени. Овај страни елемент, овај паразит, крије се у нашој крви“. Метафора о паразиту тицала се подземног утицаја младотурака-донме.

на Грчку архиепископију Северне и Јужне Америке.³¹⁵ У међувремену су грчка влада и Фанар сатрли и „руски Гибралтар“, Свету гору атонску, на

³¹⁵ Чим се појавила „Жива Црква“, болшевичка творевина за вернике-обновљенце и либералне, којој комунисти предадоше многе црквене зграде у замену за сарадњу са богоборним антируским режимом, признаде их одмах масонска патријаршија Мелетија Метаксакиса из Цариграда, те остаде са њима у „општењу“ и касније, преко Григорија VII и Константина VI. Настаде прави разбојнички грабеж за епархијама и митрополијама Руске цркве, те критски масон Мелетије Метаксакис и његов наследник Григорије VII пожуреше да под своју јурисдикцију узму „све варварске земље“ – Финску, Естонију, Летонију, Пољску... А нанеше и страховиту штету раду епископа-мученика Горазда Моравског (хиротонисаног у Београду) и Доситеја Васића (потоњег Загребачког Великомученика) у Закарпатју, Чешкој и Будимпешти. Противећи се тежњама народа Подкарпатске Русије, чешка влада Бенеша и Масарика преко цариградског патријарха постави Чеха Саватија Врабеца за архиепископа чехословачког, истовремено финансијски подржавајући унијате и странку Шрамека, повезаног са Ватиканом; види: Кирил Шевченко, *Русини као објект етноконфесионалног инжењеринга, у Небеска геополитика*, ЦАРСА-МСА, Београд, 2016, стр. 152-161. У времену када је Српска православна Црква организовала Чешко-моравску епархију и за њеног првог епископа посветила др Горазда Павлика, Цариградска патријаршија је посветила за архиепископа прашког и целе Чехословачке архимандрита Саватија, који је чинио велике сметње епископу Горазду и његовој епархији. За време Другог светског рата архиепископ Саватије је био у Дахау (Бранко Ђорђевић, *Свештеници у концентрационом логору у Дахау*, Гласник Српске православне Цркве, Београд 1945, 67), а после рата је живео као архијереј без пастве, потпуно заборављен. Свештенумученик Горазд је погубљен од стране нациста у Прагу, 4. септембра 1942. године. О незаконитом деловању Фанара против Срба у Мађарској види: еп. Сава Вуковић, *Изабрани богословско-историјски радови*, Каленић, Крагујевац, 2011, стр. 331-358. Хтело се да припадници ове „православне цркве“ буду помађарени Срби, Румуни, Грци и Карпаторуси. Пошто се није успело унијаћењем, онда се дошло на идеју да се православни верници помађаре, а то је био врло стари план, и да се од њих створи „Мађарска православна Црква“. Сматрало се да оснивање нове епископије јамачно неће наићи на спољне политичке тешкоће, јер цариградски патријарх је увек радо чинио кораке по питању оснивања националних цркава. Тада и сада – крв није вода, а и паре не смрде. И патријарх цариградски Василије војевао је против Руске Заграничне Цркве, тврдећи да се сви православни изван својих матичних држава морају потчинити Фанару. Године 1931, патријарх Фотије II је под своју јурисдикцију примио руског митрополита Евлогија (Георгијевског) и његову паству у Европи, а на протест Московске патријаршије одговорио је да „Цариградски Престо има

којој се пред почетак великог рата налазило 5.000 руских насељеника. Сва власт је припала Грцима, и руски Атон је морао да трпи изругивања и свакаква ограничења грчког гарнизона, под командом „храброг“ капетана грчког гарнизона на Атосу.³¹⁶ Ситуација за Словене на Атосу се знатно погоршала у односу на турско доба, и поредак који је после грчког заузимања Солуна и Атоског полуострва успостављен на Светој гори био је у супротности са свим дотада владајућим обичајима и правилима.³¹⁷ Атос је као монашка држава под турском владавином имао посебне привилегије, а изоловани положај омогућавао му је широку аутономију. Сама Цариградска патријаршија и Синод нису могли да утичу на Атос, који се мало ослањао на власт патријарха и спорне ствари је решавао у карејском Протату. Монашка заједница на Атосу представљала је чврсту организацију, која се базирала на царским повељама и манастирским уставима и сваки је манастир имао пуну аутономију на својој територији. Руски елемент, далеко најбројнији, био је слабо представљен са свега једним манастиром, два скита и седамдесет келија, као и неколико стотина мањих монашких група. Сваки спор са манастирима за словенске арендаторе на Атосу би се завршавао неповољно и на штету закупца, јер би грчке судије добро штитиле своје интересе. У највећем руском манастиру, Пантелејмону налазило се око 800 монаха, у Андрејевском скиту око 600, док је Иљински скит спао на свега 300 инокa. По многобројним келијама и каливама налазило се стотине других руских старца, са многобројним ученицима.³¹⁸ У сваком случају, судбина и положај Руса у односу на Грке остали су непотпуно одређени и недовољно осигурани.

Краће речено, „Васељенска патријаршија, која у теорији обухвата читаву васељену, али фактички има власт само над неколико епархија, а

канонско право суда над парохијама у дијаспори” и да је њему „поверено опште старање о потребама православних цркава свуда”.

³¹⁶ Фјодор Успенски, *Источно питање*, Логос, Београд, 2013, стр. 261.

³¹⁷ Да ли је устанак био на добро или на штету Атоса, кад је сва власт припала Грцима? (Успенски, *исто*, стр. 261).

³¹⁸ Фјодор Успенски, *Источно питање*, Логос, Београд, 2013, стр. 264.

у другим местима остварује само површан надзор и од тога добија некакве приходе, прогоњена код куће од стране власти и без подршке било које владе у иностранству, пошто је изгубила свој значај стуба истине и постала само извор подела, а истовремено захваћена претераним властољубљем – представља тужан приказ који подсећа на најгоре периоде у историји Константинопољске катедре”, писао је Свети Јован Шангајски.³¹⁹

Васељенска патијаршија није мировала ни касније, и већ је 1923. неканонски лжејерарх Метаксакис сазвао чувени разбојнички сабор у Цариграду, којему је присуствовало десетак лица и који је одлучио да уведе „корекције” јулијанског календара, чинећи тиме „бесмислени и неумесни уступак масонерији и папизму” (митр. Антоније Храповицки).³²⁰ Стари месецослов (календар) био је символ јединства хришћана у целом свету, а нови календар је постао символ бунта, револуције и разједињења хришћана (Свети Теофан Полтавски). Увођење новог календара имало је веома велики значај, нарочито у вези са пасхалијом. Стога оно представља крајње безакоње и црквени раскол, који одваја од општења и јединства са читавом Црквом Христовом, лишава благодати Духа Светога, поткопава догмат о јединству Цркве и попут Арија цепа неживени хитон Христов, то јест посвуда раздваја православне, лишавајући их јединомислија; оно раскида везу са Свештеним Предањем Цркве, чиме се потпада под саборну осуду због одбацивања Предања према познатој догматској одредби Седмог Васељенског Сабора да такав (који производи саблазни „по питању наше свете Пасхе и Месецослова”), „ако је јереј или мирјанин, да буде одлучен од Бога, проклет, и по смрти да не иструне него да пребива у вечним мукама... Нека наследи губу Гијезијину и вешање Јудино, нека пребива на земљи као Каин, стењући и дрхтећи.”... „И гнев Божији нека буде на главама њиховим и удео њихов нека буде са издајником Јудом и

³¹⁹ Фанар и мондијалистичка грчка влада су синхронизовано наступали.

³²⁰ Миланковић је очигледно лагао да су у раду конгреса узеле учешће све православне цркве, а оне које не послаше заступнике „изјавише свој пристанак на све одлуке конгреса”; в. Скробоња, *исто*, стр. 122.

богоборцима Јудејцима... Анђео Божији нека их гони са мачем у све дане живота њиховог, и нека подлегну проклетствима Патријараха и Сабора, под вечним одлучењем и у мукама огња вечног. Амин! Нека буде!" (Свети Теофан Полтавски).³²¹

³²¹ За награду Румунији која је, када и Грчка, прешла са првог на четрнаести октобар, а кидајући живо месо са тела Србске Цркве, Цариград проглашава 4. фебруара 1925. године Румунску патријаршију и већ 1. новембра бива устоличен као патријарх румунски Елие Мирон Кристеа, масон и (бивши) унијата, који ће, поред календара, дрско изменити 1926. и 1929. године и сам датум празновања Пасхе! Остарели патријарх србски Димитрије (Павловић), изнурен вишедеценијским трзавицама са румунским шовинистима, а повлађујући двору краља Александра Карађорђевића и краљице Марије (румунске Немице), неће се суштински успротивити овом разбојништву, чак ће епископ тимочки Емилијан (Пиперчевић) бити принуђен да присуствује хиротонији овог самозванца у име СПЦ! Још горе, папски календар прихватиће у начелу и Србска Црква потписима делегата Гаврила Дожића и Милутина Миланковића.

Митрополит Кипријан је посведочио: „Румунска патријаршија је два пута, 1926. и 1929. године, Васкрс прославила са Латинима, нарушавајући тако вековну православну традицију. Заиста, када је то други пут чињено, патријарх Мирон, користећи неподељену подршку председника владе, унијате Јулијуса Мањуа и неких представника свештенства, принудио је све румунске митрополије да Васкрс славе заједно са папистима, што је изазвало велико узнемирење у редовима Румунске цркве. Митрополит Гурије Бесарабијски отворено је критиковао Мирона и, игноришући патријаршијски указ, наредио је да се у његовим црквама празнује са осталим аутокефалним Православним Црквама (тј. са читавим православним светом, изузев модернистичке Финске цркве). Понашање митрополита Мирона узнемирило је и остале Православне Цркве, од којих су многе изразиле свој протест. Тако је и руско емигрантско свештенство из Букурешта, на пример, заузело строгу позицију у те тешке дане, игноришући патријаршијски указ и празнујући Пасху у сагласности са предањским канонским прописима.

Неканонско и неправославно прослављање Васкрса са Латинима дубоко је огорчило побожне Румуне од којих су се многи вратили на стари календар. Међу њима су била и три јеромонаха, а још двојица су се са Свете горе вратила у Румунију. Јеромонах Гликерије, који је од самог почетка заузео водеће место у старокалендарском покрету, почео је да подиже цркве у околини Њамецког манастира. Прва је била подигнута у селу Ванатори. До 1936. он је подигао око 40 већих цркава, углавном у Молдавији”.

Нажалост, после насилног увођења папског календара у грчке цркве, и чак након божанског јављања Часног Крста од нетварне Светлости над верним народом који је у предграђу Атине славио Крстовдан по Никејском календару (1925. године), Синод новокалендарске јерархије је 1926. издао објаву: „Они који следе стари календар одвојили су се од Цркве, одсекли од Тела Христовог, навукли на себе проклетство и анатему, и више не припадају Цркви, него су лишени божанствене Благодати и причасници вечне муке”.

Румунски монаси на Светој гори у потпуности су подржавали своју старокалендарску браћу у отаџбини. Тако је 1930. године „из Румуније у молдавски скит (Св. Претече) стигао један јеромонах, Симеон, стар педесет шест година, кога је патријарх Мирон послао да пропагира нови календар на Атосу. Са собом је из Румуније донео много новца. Такође, повео је адвоката који је био снабдевен овлашћењем, добијеним у Атини, да води преговоре о враћању метоха на острву Тасосу. Речено му је да ће се братство сабрати у цркви како би им он говорио о потреби прихватања новог календара. Но, припремили су му замку. Позвали су га у трпезарију, одсекли му браду и плетеницу, узели новац послат за пропаганду, обукли му јакну и ставили шешир на главу и избацили га напоље... Он се жалио полицији у Кареји (престоници Свете горе) тражећи помоћ, али одговорили су му да то не спада у њихов делокруг послова. Био је то заправо други покушај и уједно крај пропаганде новог календара на Атосу. Претходно су (румунски монаси) примили писмо од патријарха у коме им се сугерише да пређу на нови календар. Житељи скита су по пријему тог писма одслужили свечано свеноћно бденије, а следећег дана и Литургију са молебаном, након чега су објавили анатему против патријарха, саставивши званични документ који су му послали”. Види: Владимир Мос, *Летопис велике битке*, превео Младен Станковић, Манастир Нови Стјеник, Београд, 2008, стр. 231-232

СВЕТА ГОРА ПРОТИВ ФАНАРА И ГРЧКЕ ДРЖАВЕ

Центар борбе против новог календара била је Света гора. Године 1924. сви манастири осим Ватопеда престали су да помињу Васељенског патријарха. Одмах после новокалендарског раскола 1924. године, Кинотита Свете Горе, сви келиоти и сви манастири (са занемарљивим изузетком Ватопеда), прекидају општење са расколничком Васељенском Патријаршијом. 1926. монаси исповедници, њих 450, окупљају се у „Свештени савез светогорских монаха – зилота“ и објављују да су новокалендарци расколници, и „потенцијално“ и „дејствено“, и саборно осуђују нову теорију светогорца Атанасија Даниелидуа, про-патријаршијског апологете, која се у међувремену појавила у покушају да оправда оне који су остали у општењу са новокалендарцима (протокипријанизам). То је први кључни историјски моменат – „Светогорско исповедање“. Непосредно после тога, исте године, Свештена заједница ИПХ Грчке (ГОХ), на великом сабору нижег клира и мирјана у Атини, без епископа, саглашава се са исповедањем светогорских монаха.³²² На Велики Четвртак 1926. године 450 јеромонаха и монаха Свете горе, предвођених оцем Арсенијем (Котеасом), Молдавцем, потписали су документ „Свештеног Савеза монаха ревнитеља“ за одбрану Православља против новог календара. Исте године Савез је издао свој Статут под насловом „Котва Православља“, који је 1927. забрањен новом Повељом о Светој гори, ратификованом од стране грчке владе. Ово није зауставило монахе ревнитеље, који су ипак покренули широку кампању против новог календара по читавој Грчкој, када је у земљи било око 800 парохија и, по неким сведочанствима, близу 2 милиона верних „старокалендараца“. То је довело до протеривања деветнаест ревнитеља из ватопедских и кутлумушких скитова 1927. године. Некима од њих допуштено је да се слободно крећу по Грчкој, док су остали затворени у манастиру у Митилени на острву

³²² Евсевије Петровић, *Диспут са једним руским епископом о „проблематичној еклисиологији Матејеваца“ - о „Флоринцима“*.

Лезбос.³²³ Године 1927. патријаршијски комитет је у преговорима постигао компромис који су под притиском прихватили сви манастири, али не и сви монаси.

Комитет је уверио Светогорце да календарска реформа није коначно решење, пошто је нису прихватиле све Православне Цркве. Осим тога, речено је да ће ово питање бити поново преиспитано на једном предстојећем Свеправославном сабору који ће ствар коначно да реши. Тако је комитет убедио Светогорце, допуштајући им да се и даље држе старог календара, докле год помињу Васељенског патријарха.

Компромис су прихватили сви светогорски манастири, једино га је манастир Есфигмен прихватио само делимично, будући да није наставио да помиње патријарха, али је наставио да угошћује његове представнике и да општи са другим манастирима који га помињу. Ипак, многи монаси одбили су да прихвате компромис – који се показао као обмана, будући да нови календар није укинут од стране било каквог свеправославног Сабора. Након прихватања новог календара велики број светогорских отаца одлучио је да престане са помињањем свога епископа, који је био потчињен патријарху, и да прекине општење са овим последњим и са сваком црквом која прихвати увођење новог календара или макар остане у општењу са новокалендарцима.³²⁴

Тако је и на Предсабору из 1930. године на Светој гори, првосвештенство Србске и Пољске православне цркве демонстративно одбило да саслужује са Грцима до краја сабора. Руси, Бугари³²⁵ и Грузини

³²³ Владимир Мос, *Летопис велике битке*, Манастир Нови Стјеник, Београд, 2008, стр. 232-250.

³²⁴ Владимир Мос, *исто*, стр. 233.

³²⁵ 1968. године, Бугарска Црква је прихватила нови календар. Према једној верзији промена је уведена на инсистирање ССЦ, који је 1956-66. „црквама“ разаслао писма на ту тему. Но, према другој верзији нови календар је уведен по наредби Московске патријаршије која је желела да види како ће на промену реаговати народ у Бугарској, пре но што приступи увођењу те новине у Русији. Епископ Фотије Тријадички, данас једини старокалендарски епископ који живи у Бугарској, пише: „Неколико месеци пре увођења реформе *Црквени Весник* је

нису имали своје представнике на овом атонском сабору, због сложених околности у њиховим земљама, али су свеједно остали Словени показали Грцима колико је у то време календарско питање сматрано важним и суштинским.³²⁶ Србска Црква је чак на делу подржала

информисао изненађени верни народ да ће реформа бити изведена ‘у складу са екуменистичким стремљењима Бугарске Православне Цркве...’ Бугарски клир, чак и епископат, били су потпуно неспремни да се супротставе календарској иновацији, док је верни народ, подозревајући нешто наопако, почео да ропће. Календарску реформу је лукаво и муњевито спровео патријарх Кирил – загрижени модерниста и ‘срдачни’ пријатељ Васељенског патријарха Атинагоре! Сви су знали да патријарх ужива наклоност комунистичких власти (за своје ‘служење’ њима, добио је титулу ‘академика’ – члана Бугарске Академије Наука!). Свима је била позната његова деспотска нарав: чинио је све што је могао да би гонио и уништио своје идеолошке противнике”; В. Мос, *исто*, стр. 407-408.

³²⁶ Предсабор из 1930. године није имао представљено у комисији арапско становништво у Александријској и Јерусалимској Патријаршији и на крају крајева од 16 учесника комисије 9 су били Грци, т. ј. грчко православно становништво било је представљено у комисији приближно у 24 пута већем размеру, но што је имало право према бројном стању. Нашла је за себе израза грчка хегемонија у комисији и у другим детаљима. Председник комисије био је митрополит Ираклијски – представник Цариградске Патријаршије. Званични записници седница вођени су на грчком језику, за основу расправљања била су узета питања, која је предложила Цариградска Патријаршија.

Није никакво чудо да су резултати комисије имали повољни за цариградске претензије карактер. Предлог српске делегације да се проучи каквим је путем и начином дошло до увођења новог календара од стране неколиких цркава, није био примљен. Није било укључено у званични програм будућег Просинода питање о Бугарској шизми. Питање о св. Гори Атонској, где се калуђери словенског порекла систематски гоне од јеладске владе и грчке управе те Горе, није чак ни било дискутовано на седницама комисије, јер се томе успротивила делегација Цариградске Патријаршије на том основу, што оно, кобајаги, не спада међу питања, која имају међуправославни карактер, већ да оно тангира само Цариградску Патријаршију, под чијом се јурисдикцијом св. Гора налази, као да је Православна црква усвојила начело међународног права о немешању у унутрашње послове друге државе. Чак и више. Ако се Лига Народа бави питањима о националним мањинама у свим државама, зашто међуцрквена комисија не може да се бави питањем о словенској и румунској мањини на св. Гори?; в. Сергије Троицки, *Црквена јурисдикција над православном дијаспором*, Сремски Карловци, 1932.

старокалендарски покрет у Грчкој, пославши им тајно преко границе Свето Миро.³²⁷

У Грчкој се 1935. године окупио Сабор од три, а затим седам епископа који су се вратили никеокалендарској пастви, и саборно објавио да разлози за даље снисхођење престају, да је новокалендарска јерархија увођењем папског календара недвосмислено учинила себе расколничком, потпала под анатеме древних Свеправославних Сабора и да су, као такви, по Првом канону Василија Великог, лишени благодати Свесветог Духа; те да се они који су у међувремену крштени у расколу, при сједињењу са Црквом, примају Светом Тајном Миропомазања.³²⁸

На Крстовдан 1937, дешава се и друго историјско знамење – Господ понавља чудо са јављањем Крста Господњег у малој општини на Криту, на врху планине Кофина. После акатиста Часном Крсту, скоро хиљаду мирјана-старокалендараца је посведочило како је одједном читава област постала јарко осветљена и како су сви угледали крст од

³²⁷ Владимир Мос, *Летопис велике битке*, Манастир Нови Стјеник, Београд, 2008, стр. 239. Новотарци и новокалендарци нису били лишени ни директних упозорења Небеске Цркве да је пут који су изабрали погрешан. Сами фанариоти новог календара су признали да су расколници: „Мада су све Православне Цркве аутокефалне у својој унутрашњој управи, оне су, и поред тога, међусобно сједињене посредством догмата, саборских одлука и правила, и ниједна од њих не може се одвојити као посебна Православна Црква нити примити нови календар, а да не буде сматрана за расколничку у односу на друге”. Тиме новокалендарци нападају сам догмат о Једној, Светој, Саборној и Апостолској Цркви; В. Мос, *исто*, стр. 247.

³²⁸ То је био други кључни историјски моменат – потврда истинитости Светогорског исповедања на епископском Сабору помесне Цркве, који је формулисао канон о томе. И то је био неспорни саборни глас помесне Цркве – зато беху 7 епископа, да покаже пуноћу, као 7 труба јерихонских које руше град нечестивих. Баш како је школски о томе исказано у Православном догматском богословљу (Помазански): „Када се у историји Цркве догађало да сабори архијереја допусте појаву јеретичких ставова у својим одлукама, саборна свест Цркве била је узнемирена и није могла да се умири све док аутентична хришћанска истина не би била обновљена и потврђена на другом сабору. А саборске одлуке Цркве су постајале истинско, ненарушиво и ауторитативно Васељенско и Свештено Предање Цркве” (Е. Петровић, *исто*).

светлости на врху горе, који је својим зрацима обасјавао крајолик. Чудесно виђење је дуго потрајало током магловите ноћи и задивљени верници су се тек у зору разишли својим кућама.³²⁹

³²⁹ Владимир Мос, *Летопис велике битке*, Манастир Нови Стјеник, Београд, 2008, стр. 250-251.

ОТПАДНИШТВО УНИЈАТСКОГ ФАНАРА

Велики чудотворац Јован Максимовић, пророчки ће нам, духовним видом, 1938. године у извештају Сабору Руске Заграничне Цркве, обзнанити сав ужас тадашњих, али и садашњих, тежњи отпадничке фанарске секте: „Безгранично умножавајући своје тежње да потчине делове Русије, Васељенски патријарси су чак почели да говоре о неканоничности присаједињења Кијева Московској патријаршији и да је јужноруска Кијевска митрополија која је некада постојала морала да буде потчињена константинопољском трону. Ова тачка гледишта не само да је јасно изражена у Томосу од 13. новембра 1923, у вези са одвајањем Пољске Цркве, него је, такође, патријарси веома брижљиво подржавају. Тако, викару митрополита Евлогија у Паризу, који је хиротонисан са благословом Васељенског патријарха, дата је титула Херсонског, чиме као да се тврди да је Херсон, који се данас налази на територији Русије, потчињен Васељенском патријарху. Следећи логичан корак за Васељенског патријарха биће да прогласи да се читава Русија налази под јурисдикцијом Константинопоља...”.³³⁰ Сергије Троицки је рекао једну

³³⁰ Archbishop John, *The decline of the Patriarchate of Constantinople*, Orthodox Word, vol.8, no.4(45), July-August, 1972, p. 175. Чак је и Зизикин писао поводом цариградског томоса о пољској аутокефалији да се „редакција томоса јавља као типично формулисање теорије источног папизма, да је то источни папизам, који је био подвргнут суровој критици од стране канониста Павлова, Суворова и многих других, да се брига о црквама које се налазе у стању нужде не може да се проширује на присвајања права треће цркве.”; према С. В. Троицки, *Црквено право*, Правни факултет универзитета у Београду, Београд, 2011, стр. 423. Ова теорија, која нема упориште у канонима ни у историјским преседанима, представља грубо нарушавање начела аутокефалности црква. Обраћање митрополита Евлогија цариградском патријарху Фотију II 1931. године, и формирање Руског егзархата цариградске јурисдикције, представља један од преломних момената у историји Православне Цркве, посебно православног расејања, у XX веку. Његов значај превазилази географске, хронолошке и историјске оквире везане за просторе Западне Европе у међуратном периоду, односно унутарруске и руско-цариградске спорове из тог периода. После формирања Руског егзархата цариградске јурисдикције, руски богослови „парижани” окупљени око Института Светог Сергија у Паризу, трудили су се да додатно аргументују посебан ауторитет Цариградске патријаршије у

велику истину: „Нема сада ни великог града Св. Константина, о којем говоре канони Православне Цркве, нема центрума православља, Цариграда, а постоји турска варош Стамбул, која је чак у Турској изгубила положај престонице. Патријарх цариградски не само да је изгубио своју титулу и права етнарха, него му се оспорава и сама титула патријарха, и крајем 1930. године турске су власти званично објавиле, да у Стамбулу не постоји ‘Рум – патрикахане’, тј. грчки патријарх, него постоји само ‘рум – башпапазлик’, тј. грчки главешина попова, који нема никакве власти, чак ни чисто религијске, ван граница Турске републике”.³³¹

Још старац Арсеније Суханов, средином XVII века, беше отворено рекао Грцима: „Имали сте благочестивога цара, а сада немате, и на то место подигао је Господ Бог у Москви цара благочестивога. На II Васељенском сабору одређено је да Константинопољски патријарх буде једнак Римском, али код вас патријарх нема чиме да се велича, исто као и Римски бискуп. Константинопољски патријарси сада не могу извршити ни најпростију патријарашку дужност, не могу да поведу литију по граду, не могу да носе на глави крст, не могу имати крстове на црквама, не могу звонити у звона, јахати на магарету, тако да се по части не само са Римским, него ни са Московским епископом они данас не могу поредити нити „величати се”. Због тога се патријарх велича код нас у Москви, уместо Константинопољског, али не као други после Римског, него као први Епископ Римски. Другим речима, као што је древни благочестиви папа сваком црквеном опремом украшен био, па је и белу камилавку првог папе Силвестера на себи носио. Ви сте имали много манастира и безброј монаха, а данас је само траг остао, јер су и многе ваше цркве некрштени узели и преправили у џамије, и многи су се хришћани потурчили. И моштију светих сте имали много, и разносили сте их по

православном свету, базиран, између осталог, на апелационом праву; в. Владислав Пузовић, *О неким еклисиолошким темама у руској богословској мисли XX века*, у зборнику *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 19, Београд, 2015, стр. 47-50. Дакле, заслугом Грка, формиран је још један дубоки руски и православни раздор.

³³¹ *Гласник Српске патријаршије*, 1931, бр. 5, стр.67-68.

земљама, а сада их немате, него их сада код нас има много, и још је на нашој земљи Бог многе своје слуге прославио, мошти њихове нетљене леже и чудеса чине, и Риза Спаситеља нашега Христа Бога је код нас...”. „Што је код вас било добро, у Москву је прешло, и све ваше првенство нама је припало”, још је рекао Грцима Арсеније Суханов. Полемишући са Грцима о вери Суханов им непосредно и отворено говори и доказује да је Московски патријарх једини прави патријарх, јер има под собом митрополите, архиепископе и епископе, а „Александријски, – пита Суханов, – коме ће бити патријарх? Има свега две цркве у читавој епархији, а под собом ниједнога митрополита, архиепископа и епископа, и коме је он патријарх? Па и Константинопољски патријарх је под јармом неверника, не може да користи сву пуноћу своје власти, не може у потпуности и неометано да испуњава своје патријарашке дужности”.³³²

Од самог његовог постанка и формирања, одавно поунијађени Фанар није никада престајао са организованим деловањем против Словена, нити ће икада престати.³³³ Цариградски патријарх Атинагора беше давно изјавио италијанској новинској агенцији: „Ништа нас не одваја од Католичке цркве”. Јединство, псевдојединство је давно договорено; договорено је на тајним састанцима Истока и Запада, састанцима политичке, економске и религиозне природе а мозак свега тога су биле италогрчке главешине Новог и Старог Рима, Грка и Латина.

Оригинал тадашње заједничке изјаве између папе и Атинагоре, изричито наводи да се „уклања неопштење”, тј. раскол. А укидање

³³² Михаил В. Зизикин, *Патријарх Никон*, том други, Епархија Жичка, Краљево, 2007, стр.141.

³³³ Грци беху пустили Турке на Балкан, као савезнике против цара Душана (Ч. Мијатовић). Грци су пад Цариграда дочекали са унијатским митрама на глави, делом су се потурчили, а делом су избегли у Италију. Малом броју оних који су преживели освајање Цариграда припадали су Јевреји из четврти Балат. Грчки рој научника, авантуриста и пустолова преплавио је Италију, али су убрзо почели да се враћају у Стамбол, где су радије живели под туђом влашћу, него да заврше као презрени учитељи под Латинима (Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Матица српска, Нови Сад, 1968, стр. 98-99).

раскола значи - јединство „црква”.³³⁴ Договорено је и „уклањање изопштења”, дакле догодило се јединство „црква”. Остваривање *Заједничке изјаве* из 1965. године, отада се одвија методички и врши се на више начина: дијалог љубави, теолошки дијалог, узајамне посете предводника паполатина и папофила, заједничке молитве и саслуживања, неправославне објаве, давање причешћа папистима, екуменистичке литургије са мешовитим клирицима, лажи и искривљавања историјских чињеница, међухришћански и међурелигијски конгреси... *Да се Власи не досете!* Отац Јован Романидис је сматрао врло вероватним „да се папа и патријарх тајно причешћују из исте чаше”.³³⁵ Када се то догоди јавно, тада ће остварено јединство бити потпуно.³³⁶ Због тога сада паписти и грчки папофили кажу

³³⁴ Атанасије Сакарелос, *Јединство „црква” се догодило*, Атина, 2007, стр. 25-51.

³³⁵ Скандал је приредио 2008. године румунски новокалендарски митрополит Баната Николае Корнеану, када се јавно причестио са гркокатоличким клирицима на латинској миси у Темишвару. Причест му је дао главом и брадом – апостолски нунције монсињор Франсиско Ксавиер Лозано, што је изазвало протесте румунских светогорских монаха и самог тадашњег руског митрополита смоленског Кирила Гунђајева. Николае Корнеану је био један од првих јерарха румунске патријаршије, који је признао своју припадност *Секуритате*, тајној комунистичкој полицији Румуније. Истовремено, овај екуменистички комуниста у мантији је био и члан Централног комитета ССЦ (Светског Савета Црква) у периоду 1978-1981, плодни црквени писац и почасни члан румунске академије наука; види моју *Кратку хронологију отпадништва*, Београд, 2018, стр. 62. При званичној посети Вартоломеја Ватикану 1995. године, на новокалендарски Петровдан, на питање зашто се није причестио с папом, Вартоломеј је рекао: „Нисам достојан да се причестим са њим из заједничке Чаше!” (А. Сакарелос, *исто*, стр. 48). Јереј Сергиј Карамишев је тврдио да су још Атинагора и папа Павле VI установили скривену унију, која је свакако опаснија од јавне и отворене уније јер је у стању да доведе у заблуду. Карамишев је поздравио прекид евхаристијског заједништва са Цариградском патријаршијом, као прилику да се „избавимо од гнојне везе са вуковима у овчијим кожама”; в. С. Карамишев, *Потчињавање Фанару —скривена унија с папизмом*, у зборнику *Православље и идентитет православних народа*, приредио Зоран Милошевић, ИПС, 2019, стр. 353-357.

³³⁶ По питању празновања Васкрса, Атинагора се беше залагао далеке 1966. године да Васкрс постане непокретни празник, који би се славио у исти дан у

да јединство још није „савршено”.³³⁷ Највеће препреке јединству су „негативан став манастира на Светој Гори и уопште монаха, дела клира, универзитетских професора и мирјана Цркве Грчке, које недопуњавају они који следе стари календар. Они су кочничари нашег друштва”, према наводима екумениста.³³⁸ Покојном Јовану Мајендорфу се неки кардинал отворено поверио: „Путем дијалога, ми латинци, настојимо да убедимо православне да се уједине око Фанара (Цариградске патријаршије). Када то постепено постигнемо, православни ће схватити да им је потребан Рим као центар Цркве”.³³⁹

У Шамбезију, у Швајцарској, основан је центар Цариградске патријаршије, једна од кључних установа екуменистичке делатности.³⁴⁰

Дрска активност Фанара се увек повећавала против Русије, Влашке, Молдавије, Бугарске и Србије у најделикатнијим моментима њихове трагичне историје; током агресија, турског јарма, бољшевичких револуција, крвавих грађанских ратова; али и током мирнијих периода

целом хришћанском свету. Поред његовог наследника Димитрија, на том предлогу преласка на нову пасхалију је инсистирао и ССЦ, на састанцима у Шамбезију (1970) и у Јашу (1994); в. Б. Скробоња, *О рачунању времена и православном календару*, Романов, Бања Лука, 2014, стр. 214.

³³⁷ Атанасије Сакарелос, *Јединство „црква” се догодило*, Атина, 2007, стр. 48.

³³⁸ Атанасије Сакарелос, *Јединство „црква” се догодило*, Атина, 2007, стр. 52. Подсетимо се прогона монаха Скита Светог Илије на Атосу из маја 1992. године, јер беху престали са помињањем цариградског патријарха још од 1957. године. Од 1985. године почели су јачи притисци и претње на архимандрита Серафима (америчко-руског порекла) и његово руско братство, који су кулминирали изненадним незаконитим упадом великог броја полицајаца и грчких монаха, предвођених епископом илијуполским Атанасијем. Од оца Серафима и монаха тражено је да одмах прихвате помињање имена Вартоломеја или да напусте Свету Гору. Без писмене одлуке, оци су стрпани у полицијски џип и одвезени до Кареје, а затим у Дафне. Депортовани су глисером у Уранополис, а скит су одмах настанили грчки монаси-екуменисти из оближњег манастира Пантократора. Овај скандал се дуго повлачио у међународној јавности и пред грчким судом; види *Мисионар*, број 5-6, Чикаго, стр. 88.

³³⁹ М. Маркиш, *Дванаест питања екуменизма*, Бели анђео, Шабац, 1997.

³⁴⁰ О чврстим везама екуменизма и масонства, види архиеп. Виталије, *Екуменизам и моју Кратку хронологију отпадништва*, Београд, 2018.

није јењавао грчки шовинизам, прозелитизам и империјализам ове давно американизоване шпијунске централе у највећем турском граду.³⁴¹ Ксенофобном сплетком, подметањем и клеветом, управо је Фанар вечито оптуживао словенски свет за „варварство” и „етнофилетизам”.³⁴² Можда је коначно дошло време да човечанство ову

³⁴¹ Осим Метаксакиса, Атенаторе и осталих знаних и незнаних, и стари патријарх Јоаким III Величанствени (1834-1912), иначе Цинцар родом из Крушева, слави се широм света као један од највећих слободних зидара свога доба. Цариградски „патријарх” је у односу на православно Словенство, оно што је „Далај-лама” у односу на Кину – „осми путник” на свемирском броду, хорор филм. Сличну улогу америчког „светског верског лидера” у односу на исламски и турански свет глуми Фетулах Гулен. Провидна је веза „источног папизма” са екуменизмом, који није ништа друго до пресвучено масонство; види Ж. Жугић Которанин, *Рађа се папа на Босфору*, А. Радосављевић, 2019, стр. 155-174. Ко прекине општење са патријархом који јавно речју и делом исповеда јеретички екуменизам, постаје достојан части православних (*исто*, стр. 174). Увек актуелни архиепископ Виталије Устинов тврди: „Умањивање значаја жртве Исуса Христа и прорицање будућег „трећег доба” у којем ће се открити, очекивано царство Светог Духа својствено је учењу масона и секташа; пророковање васељенске педесетнице представља само стару методологију лажних проповедника и заводника” (протојереј Г. Разумовски у *Екуменизам*, Срђан Новаковић, Београд, 2018, стр. 10).

³⁴² Некадашњи цариградски патријарх-масон Мелетије (Метаксакис) ће се грчким шовинизмом борити против „варварског” Словенства и против саме Цркве, док ће то исто чинити и садашњи „источни папа” са Босфора, заоденувши грчки шовинизам слободнозидарским екуменизмом (В. Мос). Истовремено, Србска, Грузијска, Бугарска и Руска Црква ће непрестано бити под баражном палбом због измишљеног „етнофилетизма”. То је, по мишљењу екуменског „патријарха”, зато што „наша браћа Словени не могу толерисати примат Екуменске Патријаршије и наше нације у православљу” (изјава из 2018. године). Још давно је Нићифор Дучић упозоравао да Цариградска патријаршија „сматра Словене у својему подручју, као свој монопол! Словене, који су имали своје патријаршије: Срби Пећску; Бугари Трновску; Словени-Маћедонци у јужнозападној Маћедонији и Арбанији Охридску Автокефалну Архиепископију, коју цар Душан није укинуо кад ју је обухватио у своју државу; па ни доцније кад је Српску Автокефалну Архиепископију уздигао на Патријаршију”, Нићифор Дучић, *Васељенска Патријаршија и српско црквено питање*, Београд, 1897, стр. 11. Ништа се отада није променило по питању грчког шовинизма, јер је он вероватно проблем из домена генетике. Још је поводом светости Бориса и Глеба, првих канонизованих светаца руске земље, грчки митрополит Јован био

изопачену гркоримску институцију дефинитивно пошаље на ђубриште историје.³⁴³ Што се балканских народа тиче, треба размислити о давно

„ужаснут и обузет сумњама” према чудима која они беху пројавили након кончине 1015. године, а каснији грчки митрополит Георгије, приликом преношења моштију 1072. године, „не вероваше да су они свети и блажени”. Грци још тада нису уопште били склони да подстичу верски национализам руског народа; в. Георгије Федотов, *Светитељи старе Русије*, Логос, 2005, стр. 37.

Пророчки је 2011. године указивала Олга Четверикова да „Вартоломеј игра главну улогу не само у општој екуменистичкој политици Ватикана, већ је и главни у успостављању контроле над Украјином”, и то путем „интеграције православних са грко-католицима у јединствену цркву, ради њеног каснијег уједињења са Римом”. Иако са грко-католицима Ватикан ради самостално, тиме је у припреми одвајања УПЦ од РПЦ главни задатак дат цариградском патријарху, и одавно је било у плану да патр. Вартоломеј призна Украјинску аутокефалну цркву канонском. Види: Олга Четверикова, *Измена в Ватикане, или Заговор пап против християнства*, Эксмо, Москва, 2011, стр. 167-191. Као и његови предходници, Вартоломеј је „црквени политичар светског формата, искусан, са доста опита, располаже мноштвом политичких полуга и има много времена да би се бавио, између осталог, и политиком”. У Белорусији се, путем сарадње Фанара и Рима, просто намеће изградња Четврте Реч Посполите и већ се оформило либералније, европејско православље (О. Четверикова). *Nihil novi sub sole, timeo Danaos et dona ferentes* !

³⁴³ Зашто је Фанар грчко-римска установа? Као и обично, гркокатолички Нови Рим (Фанар) и папски Стари Рим (Ватикан) наступају заједно против Словена. Фанар је умислио да је први престо у свеправославном свету и да тиме има право и обавезу да наступа као виши арбитар у споровима и да издаје томесе црквама по свом нахођењу, мада је првенство „по части” одавно изгубио, као и римски престо. У православној цркви одлучује сабор епископа, надахнутих благодаћу Светог Духа, јер Црква без Светог Духа не постоји. Пресуде и претензије јеретичких епископа и патријараха се не дотичу православних епископа и клирика (Ж. Жугић, *исто*, стр. 18-19). СПЦ је самим званичним учешћем у процесу ватиканске „канонизације” Алојзија Степинца показала православној васељени своју припадност тајном фанариотском унијатству неформалног типа, односно гркокатолицизму без јавног помињања папе на служби. Реч *Ватикан* вуче свој смисао од једног мањег римског божанства (*Vaticanus, Vagitanus*), чија је функција била управо помоћ новорођенчету код првог плача (кмечања, *vagito*). *Vagito* је назив за први плач детета, јер оно излази из *vagine, vulve*, док је грчки израз за брата *adelphos*, што дословно значи „рођен из исте материце”. Држава или религија којој Ватикан није био бабица, тешко опстаје у животу. По истом принципу је и Фанар себи неканонски пришио

изреченој беседи Саид-паше: „Турска управа доиста није упропастила ваше народности. Оне под њом нису пропале него су се одржале и ви сте дан дањи, и ако сте самостални, везани за Турску, јер да нешто Турска пропадне, не бисте се могли одржати ни Грчка, ни Србија, ни Бугарска, ни Црна Гора, него би потпали под онога који би успео да Турску уништи. Тога ради заједница интереса жива је потреба...”³⁴⁴

звање „источне бабице”, тј. улогу *negotiorum gestor* по питању црквене аутокефалије у православљу. Незвано вршење туђих послова је неумесно за означавање важног акта црквеног права, али оно и постоји само у случају претпоставке да *gestor* врши *negotia utiliter* у корист *dominusa*, што у случају арбитарног проглашења аутокефалије није случај (С. В. Троицки). Свако проглашење аутокефалије једног дела цркве увек представља лишавање цркве-мајке њене јурисдикције над спорном територијом, односно увек представља акт на штету господара. Уосталом, као што смо убедљиво показали, Фанар је одавно одступио од православне вере, потчинио се Ватикану и тиме себе лишио било каквог ауторитета и легитимитета по свим црквеним питањима источног вероисповедања. Свако општење са овако компромитованом установом представља најгрубље нарушавање црквених канона, јер је одавно власт цариградског патријарха прешла на престоницу свеpravославног света, земљу са највећим бројем верника. На Москви је нимало лак задатак очувања изворне православне духовности и успостављања истинске руске државности. За све верујуће Русе и све православне Словене, потпуно и неповратно отпадништво Фанара и Ватикана је непобитна чињеница коју криптокатоличке и фанариотске јерархије њихових помесних цркава неће моћи бесконачно да оправдавају „екуменизмом” и „црквеном дипломатијом”. Можда је коначно истекло време Хрушчова и његове „цркве” као тајног агента општесветског антихришћанства и „другова-комсомолаца” у мантији.

³⁴⁴ Владан Ђорђевић, *Србија и Грчка 1891-1893*, СКАНУ, Београд, 1923, стр. 31.

ГДЕ ЈЕ ШТО

Словенско хришћанство и Ромеја	3
Ђурађ и света борба против Рима	23
Под турском влашћу	27
Велика пљачка Фанара	41
Млечићи и Далмација	51
Херцеговина	55
Влашке земље и Фанар	61
Принцип деловања и стремљења Фанара	67
Србско ослобођење од Фанара	77
Грчки терор у Влахомолдавији и Македонији	91
Стара Србија и Фанар	105
Ционизам и англиканци као припрема за антихришћанство Фанара . .	115
Васељенске тежње фанарске секте и папски календар	123
Света Гора против Фанара и грчке државе	141
Отпадништво унијатског Фанара	147

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11)-674:271.2-726.(560)"11/19"
94(497.11)

НОВАКОВИЋ, Срђан, 1962-

Грци и Фанар : Грци и грчке владике у Србији и Турској / Срђан
Новаковић. - Београд : С. Новаковић, 2020 (Београд : Донат Граф). - 154 стр.
: илустр. ; 25 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-900672-1-3

- а) Српска православна црква -- 13в-20в
- б) Цариградска патријаршија -- 13в-20в
- в) Србија -- Историја

COBISS.SR-ID 17399561

9 788690 067213